

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

LATİN İŞGALİ ÖNCESİ VE SONRASINDA KONSTANTİNOPOLİS

METİN YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Prof. Dr. Lütfi ŞEYBAN

OCAK - 2022

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LATİN İŞGALİ ÖNCESİ VE SONRASINDA
KONSTANTİNOPOLİS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Metin YILMAZ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Ortaçağ Tarihi

“Bu tez 13/01/20222 tarihinde yüzyüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Lütfi ŞEYBAN	Başarılı
Prof. Dr. Haşim ŞAHİN	Başarılı
Doç. Dr. Nilgün ELAM	Başarılı

ETİK BEYAN METNİ

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmaları.)

Metin YILMAZ

13/01/2022

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, Ortaçağ'da bir Konstantinopolis tablosu ve yaşadığı değişim sunulmaya çalışırken, aynı zamanda şehrin etrafında gelişen siyasi, sosyal, dini ve toplumsal durumlar ile Doğu Roma'nın devamlılığı ve Latin İmparatorluğu'nun bu devamlılığa etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Öncelikle çalışma boyunca bilgi ve birikimiyle her daim yanımda olan, ilgisini ve desteğini hiç esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Lütfi ŞEYBAN'a teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmam boyunca tavsiye ve yönlendirmeleriyle yanımda olan üniversitemizin eski öğretim üyelerinden Dr. Antonios Vratimos CHATZOPOULOS'a şükranlarımı sunarım. Tez savunmamda bulunan Prof. Dr. Haşim ŞAHİN'e ve Doç. Dr. Nilgün ELAM'a katkılarından ve kıymetli vakitlerini ayırmalarından dolayı teşekkür ederim. Son olarak çalışmam boyunca bana destek olan arkadaşlarım ile maddi ve manevi desteğiyle her daim yanımda olan çok kıymetli aileme tüm saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Metin YILMAZ

13/01/2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ	1
1. LATİN İŞGALİ ÖNCESİNDE KONSTANTİNOPOLİS’TE ŞEHİR HAYATI..	3
1.1. İç Siyaset ve Dış Siyaset.....	3
1.1.1. Siyasi ve Dini Düşüncenin Birlikteliği ve Mücadelesi.....	3
1.1.2. Roma Kilisesi’nin Konstantinopolis ile Mücadelesi	5
1.1.3. Komşu Ülkelerle Yapılan Mücadeleler	7
1.2. Toplumsal Yapı.....	9
1.2.1. Nüfus ve Toplumsal Tabakalar.....	9
1.2.2. Gündelik Yaşam	11
1.2.3. Şehirdeki Yabancılar	12
1.3. Şehrin Mimari Dokusu ve Kurumlar	15
1.3.1. Şehrin Mimari Gelişimi	15
1.3.2. Kamusal Alan ve Kurumların İdaresi	17
1.4. Şehirde Ticaret, Eğitim ve Kültür.....	20
1.4.1. Eğitim, Düşünce Hayatı ve Kültür.....	20
1.4.2. Ticari ve Mali Düzen	23
2. İLK ÜÇ HAÇLI SEFERİ SIRASINDA DOĞU ROMA	
İMPARATORLUĞU’NUN BATI AVRUPA DEVLETLERİ İLE (LATİNLER)	
İLİŞKİLERİ	26
2.1. I. Haçlı Seferleri Sırasında İlişkiler	26
2.1.1. Haçlı Seferi Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Doğu Roma’nın Tutumu	26
2.1.2. Pierre l’Ermite’in ve Kontların Seferleri	27
2.1.3. Nikaia, Antiochia (Antakya) ve Kudüs Seferleri.....	29
2.1.4. Doğu Roma-Haçlı Çekişmesi	31
2.2. II. Haçlı Seferi Sırasında İlişkiler	33
2.2.1. II. Haçlı Seferi’nin İlk Yılları	33
2.2.2. Almanların ve Frankların Seferi	34
2.2.3. Kudüs’e Yürüyüş	37
2.2.4. Sefer Sırasında Avrupa’daki Gelişmeler ve Doğu Roma’nın Zayıflama Süreci	38
2.3. III. Haçlı Seferi Sırasında İlişkiler	40
2.3.1. III. Haçlı Seferi’nin İlk Yılları	40
2.3.2. Almanların Seferi.....	41
2.3.3. Frank ve İngilizlerin Seferi	44
3. IV. HAÇLI SEFERİ VE KONSTANTİNOPOLİS’İN DÜŞÜŞÜ	46
3.1. Seferin Düzenlenmesi ve Konstantinopolis’e Yönelmesi	46

3.1.1. IV. Haçlı Seferi Çağrısı ve Katılımlar	46
3.1.2. Venediklilerin Sefere Katılması	48
3.1.3. Zara'nın İşgal Edilmesi.....	50
3.2. 1203 Yılı İşgali	52
3.2.1. Haçlıların Konstantinopolis'e Ulaşması	52
3.2.2. IV. Aleksios ile Haçlılar Arasındaki İlişkiler ve İşgal.....	54
3.3. 1204 Yılı İşgali	57
3.3.1. IV. Aleksios'un Antlaşmayı Bozması ve Murtzuphlos'un Hâkimiyeti....	57
3.3.2. Haçlılar ile Doğu Roma Arasında İlk Çatışmalar.....	58
3.3.3. Şehrin İşgal Edilmesi	60
4. LATİN HÂKİMİYETİNİN (1204-1261) KONSTANTİNOPOLİS ÜZERİNE ETKİLERİ	63
4.1. Latin İmparatorluğu'nun İdari ve İdeolojik Yapısı.....	63
4.1.1 Konstantinopolis Latin İmparatorluğu'nun Kuruluşu	63
4.1.2. İdeolojik Yapı	65
4.1.3. İdari Yapı ve Saray Gelenekleri.....	67
4.2. Şehirde Gerçekleşen Toplumsal ve Mali Değişimler	69
4.2.1. Halkın İşgale Tepkisi ve Nüfus Hareketliliği	69
4.2.2. Ticari ve Mali Etkiler.....	71
4.3. Şehirde Gerçekleşen Dini ve Kültürel Değişimler	74
4.3.1. Kiliseler Arası Mücadele	74
4.3.2. Şehirdeki Latin Tahribatı	76
4.3.3. Kültürel ve Mimari Etkiler	77
4.4. Latin İmparatorluğu'nun Siyasi Faaliyetleri.....	79
4.4.1. I. Baudouin (1204-1205) Dönemi.....	79
4.4.2. I. Henry (1206–1216) Dönemi	81
4.4.3. II. Baudouin (1228–1261) Dönemi.....	83
5. KONSTANTİNOPOLİS İŞGALİ SONRASI DOĞU ROMA HANEDANININ DURUMU VE ŞEHRİN GERİ ALINMASI	85
5.1. Hanedanın Durumu ve Ardıllar	85
5.1.1. Epiros Despotluğu	85
5.1.2. Trapezos İmparatorluğu (Trabzon Rum İmparatorluğu)	87
5.1.3. Nikaia İmparatorluğu.....	88
5.2. Doğu Roma'nın Devamlılığı ve İmparatorluk Sorunu	91
5.2.1. Ardıllar ile Latinlerin İmparatorluk Mücadelesi.....	91
5.2.2. Dış İlişkilerde ve Çevre Bölgelerde İmparatorluk İddialarına Bakış	94
5.3. Konstantinopolis'in Yeniden Doğu Roma İmparatorluğu'nun Başşehri Haline Gelmesi	96
5.3.1. Konstantinopolis'in Geri Alınması.....	96
5.3.2. Siyasi ve Sosyal Yapıyı Restorasyon Çabaları ile Kültürel Gelişmeler ...	98
5.3.3. Latinlerin Tepkisi ve Askeri Mücadeleler	100
5.3.4. Dini Yapının Restorasyonu ve Kiliseler Arası Mücadele.....	102

SONUÇ	105
KAYNAKÇA.....	108
EKLER	118
ÖZGEÇMİŞ.....	137

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
TİB.	: Türkiye İş Bankası
Trans.	: Translation
TTK.	: Türk Tarih Kurumu
Vol.	: Volume
Yay.	: Yayınlar
YKY.	: Yapı Kredi Yayınları

ÖZET

Başlık: Latin İşgali Öncesi ve Sonrasında Konstantinopolis

Yazar: Metin Yılmaz

Danışman: Prof. Dr. Lütfi Şeyban

Kabul Tarihi: 13/01/2022

Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 118 (tez) + 19 (ek)

Konstantinopolis Doğu Roma'nın başşehri, Ortodoksluğun merkezi ve Ortaçağ'ın en görkemli şehridir. Aynı zamanda nüfusu, mali durumu ve kapladığı alan bakımından da döneminin en büyük şehri olma özelliği gösterir. Konstantinopolis'in dini ve siyasi hayattaki konumu, onun bir arzu nesnesine dönüşmesindeki en önemli unsurdur. Khalkedon Konsili ile ortaya çıkan Roma-Konstantinopolis ve Avrupa-Doğu Roma rekabeti, yüzyıllar içerisinde giderek büyümüş ve hem askeri hem de dini sebepler, Doğu Roma'nın ortadan kaldırılması ve Konstantinopolis'in işgali fikrini ortaya çıkarmıştır. İlk üç Haçlı Seferi boyunca yaşanan sorunlar, iki tarafın birbirinden nefret etmesine sebebiyet vermiş ve IV. Haçlı Seferi sırasında Genç Aleksios'un yardım isteği, Haçlılara şehri işgal etme fırsatı sunmuştur.

Latin işgali, genellikle başşehrin tüm güzelliklerinin yağmalandığı ve Doğu Roma mirasının yok edildiği bir süreç olarak değerlendirilmiştir. Biz tezimizde Konstantinopolis'in Latin işgali öncesi durumunu, önemini ve şehir hayatını anlatıp, işgal öncesi Avrupa-Doğu Roma geriliminin sebeplerini aktarmaya çalıştık. Latin işgali sonrası dönem için ise Konstantinopolis'in büyük yaralar olsa da önemini koruduğunu vurgulayarak, Latin imparatorların şehre yaklaşımı ile şehir hayatının devamlılığını irdelemeye çalıştık. Görünen o ki şehir nüfusunu, zenginliğini ve görkeminin büyük bölümünü kaybetse de Latinlerin gözünde hala başşehir ve Doğu Roma'nın merkezidir. Latin imparatorlar, Doğu Roma mirasını reddetmemiş, onu kendi gelenekleriyle harmanlamaya çalışmışlardır. Tezimizde son olarak, Doğu Roma mirasına sahip çıkmaya çalışan ardıl imparatorlukları da inceleyerek, Nikaia İmparatorluğu'nun başşehri geri alışı aktardık. Görünüşe göre geri alındıktan sonra başşehirde dramatik bir restorasyon yaşanmamış ancak yabancı karşıtı ve içine kapanık bir Doğu Roma toplumu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Konstantinopolis, Latin işgali, IV. Haçlı Seferi, Bizans, Avrupa

ABSTRACT

Title of Thesis: Constantinople Before and After the Latin Occupation

Author of Thesis: Metin Yılmaz

Supervisor: Prof. Dr. Lütfi Şeyban

Accepted Date: 13/01/2022

Number of Pages: vi (pre text) + 118 (main body) + 19 (additional)

Constantinople was the capital of Byzantine, the center of Orthodoxy, and the most magnificent city of the Middle Ages. At the same time, it was the largest city of its time in terms of its population, financial power, and area. The rivalry that emerged after the Council of Chalcedon had grown over the centuries, and both military and religious reasons gave rise to the idea of the elimination of Byzantine and the occupation of Constantinople. The problems experienced during the first three Crusades caused both sides to hate each other and during the IV. Crusade, the Young Alexios's request for help gave the Crusaders an opportunity to occupy the city.

The Latin occupation has generally been regarded as a process in which the capital was plundered and the Eastern Roman heritage destroyed. In this thesis, we explained the situation, importance, and city life of Constantinople before the Latin occupation and examined the reasons for the pre-occupation Europe-Byzantine tension. After the occupation, we examined the importance of Constantinople, the damages it suffered, the actions of the Latin Emperors, and the continuity of the city life. Despite losing much of its population, wealth, and splendor, Constantinople was still the capital of the Latins and the center of Byzantine. We also examined the dynasties that continued the Byzantine legacy and then described the recapture of Constantinople. As a result, after the city was taken back, there was no dramatic restoration, but an anti-foreign and introverted society emerged.

Keywords: Constantinople, Byzantine, Latin occupation, IV. Crusade, Europe

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Konstantinopolis döneminin en büyük siyasi, dini ve kültürel merkezidir. Ancak Latin istilası, başşehrin tarihi birikime bir set çekmiştir. İşgal sırasında Doğu Roma'nın ve Konstantinopolis ile toplumunun tamamen yok olduğu meselesi ise daha detaylı incelenmesi gereken bir konu olarak ele alınmıştır.

Amaç

Bu tezde, Latin dönemi ve öncesiyle Konstantinopolis'i farklı yönlerden ele alarak, şehirde ve imparatorlukta yaşanan değişimi ve tahribatı farklı boyutlardan yansıtmayı ve devamlılıklarını tartışmayı amaçladık. Ayrıca Haçlı Seferleri boyunca yaşanan siyasi, askeri ve dini gelişmeleri de değerlendirerek bu işgalin altında yatan nedenleri değerlendirmeye çalıştık.

Önem

Latin işgali dönemiyle ilgili olarak ülkemizdeki araştırmalar, genellikle kültür varlıkları talanı üzerine yoğunlaşmıştır. Halihazırda literatürde Latin İmparatorluğu'nun sosyoekonomik, dini, askeri, ideolojik vb. konular hakkında tutumlarıyla ilgili fazlaca çalışma olmaması, tezimizin önemini artırmaktadır. Latinlerin, Doğu Roma ile ilgili tutumlarını ele alıp, bu tutumların Latin İmparatorluğu'ndaki yansımaları ve Doğu Roma ile Konstantinopolis'e etkileri geniş bir perspektifte sunulmuştur.

Yöntem

Tezin yazımına başlamadan önce kaynak taraması yapılarak, konunun kapsamı belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından ana kaynaklarımızın özetleri çıkarılmış ve diğer kaynaklarla birlikte fişlenmiştir. İlk bölümde Konstantinopolis'in Haçlı Seferleri'ne dek sosyoekonomik, dini, askeri ve siyasi yapısı değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ilk Üç Haçlı Seferi ele alınarak, sefer boyunca yaşanan gelişmeler ile Avrupa-Doğu Roma ilişkileri irdelenmiştir. Üçüncü bölümde IV. Haçlı Seferi ele alınarak, Konstantinopolis'in işgali aktarılmıştır. Dördüncü bölümde Konstantinopolis'in Latin İmparatorluğu dönemi tüm yönleriyle işlenmiş, son bölümde ise Doğu Roma'nın mirası, başşehrin tekrar geri alınışı ve sonraki durum araştırılmıştır.

Bu doğrultuda Latin işgali öncesi Konstantinopolis için; Ioannes Zonaras'ın *Tarihlerin Özeti*, John Skylitzes'in *A Synopsis of Byzantine History 811-1057* ve *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813* gibi dönem kaynakları ile John Haldon'un *Bizans Tarih Atlası*, Jonathan Harris'in *Konstantinopolis: Bizans'ın Başkenti* ve Paul Magdalino'nun, *Ortaçağ'da İstanbul: Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında İstanbul'un Kentsel Gelişimi* gibi tetkik eserlere başvurulmuştur.

İlk Üç Haçlı Seferi'nin ele alınmasında; Adı Bilinmeyen Bir Süryani'nin *I. ve II. Haçlı Seferi Vakayinamesi*, Anonim *Haçlı Tarihi (Gesta Francorum)*, Deuili Odo'nun *II. Haçlı Seferi Kroniği*, Anna Komnena'nın *Alexiad'*ı, *Abü'l-Farac Tarihi* ve C. Teresa M. Shawcross'un, *The Chronicle of Morea: Historiography in Crusader Greece* gibi dönem kaynaklarının yanı sıra Steven Runciman'ın *Haçlı Seferleri Tarihi* ile Işın Demirkent'in *Haçlı Seferleri* gibi tetkik eserlere başvurulmuştur.

IV. Haçlı Seferi, Latin işgali ve sonrası için ise; Geoffroi de Villehardoin ve Henri de Valenciennes'in *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, Robert de Clari'nin *Konstantinopolis'in Zaptı*, Nitekas Khoniates'in *Historia'sı* ve Giorgios Akropolites'in *Vakayinâme'si* gibi dönem kaynakları ile Filip Van Trich'in *The Latin Renovatio of Byzantium: The Empire of Constantinople (1204–1228)*, *David Jacoby'nin The Urban Evolution of Latin Constantinople (1204-1261)* ve Mark C. Bartusis'in *The Late Byzantine Army: Arms and Society 1204-1453* bizim için en kapsamlı bilgileri veren kaynaklar olmuştur.

Sınırlılıklar

Dönem kaynakları bize hem Doğu Roma hem de Haçlı bakış açısını yansıtsa da bunların kısmen taraflı ve ön yargılı bakış açıları olduğu açıktır. Dolayısıyla tez içerisinde doğrudan kullanılacak kaynakların kritik edilmesinde oldukça hassas davranılmıştır. Dönem kroniklerinin önemli bir kısmının Türkçe çevirisi bulunsa da yeni baskısı olmaması ve yurtdışından kaynak temin etmenin zorluğu bizi en çok sınırlayan kısım olmuştur. Bu nedenle çalışmamızı tetkik eserlerle destekledik. Tetkik eserlerin aynı bakış açısı ve fikirlerle yazılması ile farklı görüş ararken yaşanan zorluklar da tezimizi sınırlayan unsurlardan biri olmuştur.

1. LATİN İŞGALİ ÖNCESİNDE KONSTANTİNOPOLİS’TE ŞEHİR HAYATI

1.1. İç Siyaset ve Dış Siyaset

1.1.1. Siyasi ve Dini Düşüncenin Birlikteliği ve Mücadelesi

Roma’nın Hıristiyan olması yalnızca kendisinin değil, tüm Avrupa’nın kaderini etkilemiştir. Milano Fermanı ile başlayan Hıristiyanlaşma süreci, Roma Kilisesi’nin ortaya çıkmasını sağlayan temellerden biri olmuştur. Böylelikle imparatorluğun batı kanadı dağıldıktan sonra bile Roma şehri, Avrupa’nın en önemli merkezi olma iddiasını sürdürebilmiştir. İmparatorluğun Hıristiyanlaşması, imparatorları denetleyen bir kilise teşkilatının ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Buna ek olarak teolojik problemlerin süreç içinde ortaya çıkması din ile siyasetin hızla iç içe geçmesine sebep olmuştur.¹

Başşehirin bir Hıristiyan şehri olarak kurulup kurulmadığı tartışmalıdır ancak kısa süre sonra Hıristiyan şehri görünümü kazandığı kesindir. İmparatorluğun en önemli güç odaklarından biri olan kilise, halk üzerinde büyük bir gücü ve imparatorların politikalarına doğrudan etki ediyordu. Batı’da papa, seküler yöneticiler üzerinde güçlü bir politik etki kullanmaya çalışırken, Doğu’da Konstantinopolis’in IV. yüzyıldaki kuruluşundan itibaren imparator, dinsel hiyerarşinin lideri konumundaki patrik üzerinde egemenlik kurduğu bilinmektedir. İmparator ve patrik iki görevi sürdürüyor gibi gözükse de aynı yerde ikamet eder ve genellikle birlikte çalışırlardı. Doğu Roma’nın (Bizans) politik teorisi, temel anlamda Eusebius’un varsayımlarına² dayanmaktaydı ve neredeyse 1453 yılına dek nesilden nesile aktarıldı.³

¹Seyhun Şahin, “Ortaçağ Avrupası’nda Din-Siyaset İlişkisine Dair Bir Değerlendirme”, *Ortaçağ’da Din ve Devlet*, Ed. Ayşe Atıcı Arayancan, ss.305-322, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s.310-311.

²Evrendeki bütün yetkenin kaynağı Tanrı’dır. İsa, en üstün konumdaki rahiptir ve yeryüzünün kralıdır. İsa’nın yeryüzünden ayrılmasıyla güç ikiye bölünmüş, ruhani güç havarilere ve sivil güç de imparatora tahsis edilmiştir bkz. Deno J. Geanakoplos, “Bizans İmparatorluğu’nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununu Yeniden Düşünmek”, Çev. Mustafa Alican, *Tarih Okulu*, S. IX, ss. 169-198., Ocak-Nisan 2011, s.175.

³Geanakoplos, s.169; Geanakoplos, s.171.

Henüz 325 yılındaki I. Nikaia (İznik) Konsili'nde⁴, I. Konstantinos'un doğrudan dini tartışmalara müdahil olduğu ve kararlarda doğrudan etkili olduğu görülmektedir.⁵ 451 yılında 600 keşişin katılımıyla toplanan Khalkedon (Kadıköy) Konsili, Doğu Roma dünyasını en çok etkileyen konsildir. Konsilde, Monofizit (tek doğalı) yorum reddedilmiş ve Diofizit (iki doğalı) yorum kabul edilmiştir.⁶ Khalkedon'un yarattığı ayrıştırıcı etki, sonraki pek çok teşebbüsle giderilmeye çalışılmıştır. İmparator Zeno (474-491) bu ayrılığa son vermek amacıyla, 482 yılında Henotikon adı verilen bir birleşme deklarasyonu yayınlamış⁷ ancak bu önlem ayrışmayı daha da derinleştirmişti (Henotikon/Akakios). İmparatorluğun her yerinde sapkın kabul edilen mezhepler bulunuyordu. Özellikle I. Iustinianos (527-565) döneminde; sapkın inanç sahiplerine, inançlarından vazgeçmeleri, yoksa çocuklarına ve akrabalarına mallarını bırakmayacakları bildiriliyordu.⁸ Dini ayrılıklar, 726 yılında İmparator III. Leon (717-741) ikona karşıtı konuşmalar yaparak, Khalke Kapısı üzerindeki İsa İkonası'nı kaldırmasıyla zirve yapmıştır. 730 yılında danışman konseyi kararıyla ikonalar yasaklanmış ve toplatılmıştır. İkona karşıtlığı, İmparator V. Konstantinos (741-775) tarafından da devam ettirildi. V. Konstantinos Güney İtalya, Sicilya ve Balkanların güneyinde kiliselerde papalığın otoritesini kaldırdı ve yerine Konstantinopolis Patrikliğini getirdi. O andan itibaren bu topraklar Konstantinopolis'in kilise yetkisi altında kaldı. İtalya'da bu durum Doğu Roma İmparatorluğu askeri kontrolünden çıkana

⁴İsa'nın doğası ve Tanrılığı ile ilgili, Arius ve Athanasius'un fikirlerinin tartışıldığı ilk ökümenik konsildir. Arius'a göre İsa, dünyanın var oluşundan önce, Tanrı tarafından, kendi özünden yaratılmıştır. Athanasius ise İsa'nın yaratılmadığını, ezeli ve ebedi olduğu fikrini savunmuştur. Konsilde, Ariusçuluk mahkûm edilmiştir bkz. Mustafa Sinanoğlu, "İznik Konsili", *DİA*, C.23, s. 549-552, İstanbul 2001, s. 550-551. Yine de şehirde hala Ariusçu kesimler vardı ve bir dönem Konstantinos, Arius'u şehre davet etmişti bkz. *The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, Trans. C. Mango and R. Scott, Clarendon Press, Oxford 1997, s.50-54; Ancak II. Konstantinopolis Konsili'nde (381) Ariusçuluk bir kez daha mahkûm edildi bkz. *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.104-105.

⁵*The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.36; I. Iulianos (361-363) dönemi istisnadır. I. Iulianos, pagan olması ve Hristiyanlara baskı ve şiddet uygulaması üzerine halk ona Apostate (dinsiz, döneç) lakabını taktı bkz. Mustafa Daş, "Bizans İstanbul'unda Siyasi Gelişmeler", *Büyük İstanbul Tarihi*, C.2, ss.30-42, İstanbul 2015, s.32; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.78-83.

⁶Öncesinde I. Ephesos Konsili (431) ile Diofizit görüşler ve Nesterios'un fikirleri reddedilmişti bkz. *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.140-142.

⁷Henotikon, Khalkedon konseyinin kararını ve İsa'nın doğasıyla ilgili kritik tartışmaları görmezden gelerek, teolojik tartışmaları sona erdirmeye çalıştı. Ancak Henotikon ne Khalkedon Konsili taraftarlarını ne de Monofizitleri tatmin etmemişti bkz. Timothy E. Gregory, "Henotikon", *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol.III, Oxford University Press, NY & Oxford 1991, s.913.

⁸Bekir Zakir Çoban, "Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm", *Milel ve Nihal*, C.10, S.2, ss.13-27, İstanbul 2013, s.22; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.163; Geanakoplos, s.176; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.200; Procopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, TİB Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s.83.

kadar sürdü.⁹ İkona karşıtlığı, V. Leon (813–820) tarafından tekrar gündeme getirilse de 843 yılında ikona yanlısı İmparatoriçe Theodora (842-855) tarafından, bir daha gündeme gelmemek üzere son buldu.¹⁰

1.1.2. Roma Kilisesi'nin Konstantinopolis ile Mücadelesi

Khalkedon Konsili ile birlikte Roma ile Konstantinopolis arasındaki en önemli anlaşmazlık, 28. kanon ile ilgilidir. Bu kanon, Roma'nın öneminin Petrus'tan değil imparatorluğun başşehirliğini yapmış olmasından kaynaklandığını, Konstantinopolis'in "Yeni Roma" olduğunu, dolayısıyla Roma ile Konstantinopolis'in aynı statüde bulunduğunu söylemektedir. Papalık delegeleri konsilin son oturumunda bu kararı protesto etmiş ve Papa I. Leo (440-461), bu karara yoğun itirazlarını sunmuştu.¹¹ 648 yılında ise Khalkedon Konsili'ne karşı Typos ilan edilmiştir. Bu öğreti Ekthesis'in¹² Ayasofya'dan kaldırılmasını ve Zeno'nun Henotikon'una geri dönülmesini istiyor ve her türlü dini tartışmayı yasaklıyordu. Ancak bu öğreti de sorunu çözemedi ve Papa I. Martinus (649-655) muhalefete dahil oldu. Martinus, 649 yılında Roma'da topladığı Lateran Konsili ile Typos'u yasaklayarak Konstantinopolis patriğini aforoz etti. Bunun üzerine, 653 yılında papa tutuklanarak yargılanmak üzere Konstantinopolis'e getirildi, ardından Kherson'a sürgüne gönderildi. Khalkedon anlaşmazlığı ancak 680 yılındaki III. Konstantinopolis Konsili ile birlikte bir nebze çözüldü. Bu konsilde, Khalkedon öğretisi tekrar kabul edildi ve tüm Monotelizm¹³ yanlısı görüşler yasaklandı.¹⁴

⁹Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, Çev. Esra Ermert, YKY Yayınları, İstanbul 2020, s.215; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.558-560; V. Konstantinos'un ikona karşıtı konsili (Hieria, 754), ikonalara tapınmayı tamamen yasaklamıştı bkz. *Theophilus of Edessa's Chronicle and the Circulation of Historical Knowledge in Late Antiquity and Early Islam*, Trans. Robert G. Hoyland, Liverpool University Press, Liverpool 2011, s.293; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.591; ancak bu konsilin kararları II. Nikaia Konsili (787) tarafından iptal edilmiştir bkz. *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.635-637.

¹⁰John Skylitzes, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, Trans. John Wortley, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s.18-20; Skylitzes, s.82-89.

¹¹Çoban, s.21-22; Francis Dvornik, *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*, Çev. Mehmet Aydın, TTK Basımevi, Ankara 1990, s.18; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.163.

¹²İmparator Herakleios tarafından, 638 yılında yayınlanan ve monotelizmi Hıristiyanlığın ve imparatorluğun resmi Hıristiyanlık biçimi olarak tanımladığı mektup bkz. Timothy E. Gregory, "Ekthesis", *Oxford Dictionary of Byzantium*, V.I, Oxford University Press, NY & Oxford 1991, s.683.

¹³İsa'da bir tek iradeye inanma. Monofizit ve Diofizit fikirleri uzlaştırma amacıyla ortaya çıkmıştır ve iki doğayı birleştiren tek bir iradenin olduğunu ifade eder bkz. Dvornik, s.23.

¹⁴Dvornik, s.23; *Theophilus of Edessa's Chronicle*, s.172.

Bu olaylara rağmen papalık, Doğu Roma imparatorlarına uzun bir süre boyunca askeri ve dini bir koruyucu sıfatıyla bakmıştı ancak ikonakırıcılık, bu bağı da kopardı. Bu doğrultuda 800 yılı Noel’inde Charlemagne’a (768-814), Papa III. Leo (795-816) tarafından Roma İmparatoru olarak taç giydirilmişti. Öncesinde, insanların çoğu tek imparator tarafından yönetilen, tek bir Hıristiyan toplumu olduğu ve bu imparatorluğun da Doğu Roma olduğu düşünülmekteydi. Fakat Charlemagne’nın taç giymesıyla, iki imparatorluk arasındaki ilişkiler gerilmişti. Bazıları bir kadının imparator olamayacağını düşünüyordu (Eirene (797-802)), bu yüzden Doğu Roma tahtı aslında sahipsiz kalmıştı. Doğu Roma tarafından ise Charlemagne bir gaspçı olarak görülmüştür.¹⁵

Doğu Roma ile papalık arasındaki bir sonraki anlaşmazlık III. Mikhail (842-867) döneminde gerçekleşti. 858 yılında babası ikonakırıcı olmakla suçlanan Photios (858-867/877-886) patrik ilan edildi. Bu suçlamalar yüzden Mikhail, atamaların önündeki itirazları aşmak için papanın onayını istedi. Papa I. Nicolaus (858-867), 861 yılında bu atamayı onayladı ancak sonrasında, 863 yılında Photios’un görevden alındığını açıkladı. Bu karar üzerine Konstantinopolis’te toplanan kilise meclisi, papanın Konstantinopolis Kilisesi’nin işlerine karıştığı gerekçesiyle görevinden alınması gerektiğine karar verdi. Bu sırada Photios, Roma Kilisesi’nin kullandığı filioque (oğlu aracılığıyla)¹⁶ terimine itiraz ederek, gerilimi daha da tırmandırdı. İmparator yerel bir konsil toplayarak, filioque kavramının yasaklanmasını sağladı, papalığın Doğu Roma Kilisesi’ne müdahalede bulunmasını reddetti ve Papa Nicolaus’u aforoz etti.¹⁷ Bu olay tarihe “Photios Bölünmesi” olarak geçmiştir.

Filioque konusundaki ayrılığın yanı sıra cumartesi günleri oruç tutulması, din adamlarının bekar kalması, azymes (hamursuz ekmek) kullanılması gibi konular batı kiliselerinde görülürken, doğuda tercih edilmiyordu. Roma, papanın evrensel bir güç olduğu konusunda ısrarcıyken; Konstantinopolis, beş patrikliğin de özerk kalması gerektiğini

¹⁵*The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.653.

¹⁶Nikaia Konsili inanç esaslarına (Kutsal Ruh’un kaynağının Tanrı olduğuna dair Yuhanna İncil’inde yer alan ifadenin doktrin haline gelmesi), 589 yılındaki Toledo Konsili sırasında eklenmiş bir kelimedir. Kutsal Ruh’un yalnızca Tanrı’dan değil aynı zamanda oğlundan (oğlu aracılığından) kaynaklandığı/geldiği esasına dayanır bkz. John Meyendorff, “Filioque”, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol.II, Oxford University Press, NY & Oxford 1991, s.785-786.

¹⁷Gregory, s.215; Gregory, s.220-221; Gregory, s.242.

savunuyordu. Yüzyılın ilk reformist papalarından IX. Leo (1049-54) ve temsilcisi kardinal Humbert ile Patrik Mikhail Keroullarios (1043-1058), İtalya'nın dini hâkimiyeti için karşı karşıya geldiklerinde, papalık temsilcisi Konstantinopolis'e hareket etmek durumunda kalmıştı. Keroullarios, Konstantinopolis'in ve IX. Konstantinos'un (1042-1055) da desteğini almayı başardı ve düzenlenen konsil ile papalık suçlandı ve elçiler aforoz edildi (Shizma, 1054).

1.1.3. Komşu Ülkelerle Yapılan Mücadeleler

Bu süreç boyunca Doğu Roma'nın toprak kaybı da kaygı verici seviyeye ulaşmıştır. Tuna boyunca uzanan sınırın tümüyle çökmüş olduğu VI. yüzyılın sonu ile VII. yüzyılın başında, Balkan yarımadasının fiilen bütünüyle imparatorluk denetiminden çıkmış durumdaydı. Balkanların kaybıyla eş zamanlı olarak, imparatorluk doğu ve güneydoğu eyaletlerinden yoksun bırakılmıştı.¹⁸ Bu sırada Roma ve İtalya'nın büyük bölümü barbar hükümdarların (Gotlar) hâkimiyetinde olsa da asla kaybedilmiş topraklar olarak görülmemişti, yalnızca yeniden hâkimiyet kurulması gerekiyordu.¹⁹ İtalya'da tekrardan hâkimiyet kurma hayalleri, I. Iustinianos döneminde hayata geçme fırsatı bulmuştur. Cermen kralının ölümü üzerine ortaya çıkan siyasi çatışmaya ek olarak Romalıların, Ariusçu Cermenler tarafından zulüm gördüğünün bildirilmesi, I. Iustinianos'a aradığı fırsatı vermiştir. Bunun üzerine 533 yılında General Belisarios, iki Vandal ordusunu mağlup etmiş ve Kartaca'yı fethetmeyi başarmıştı. Bu başarıdan cesaret alınarak, 535 yılında Sicilya ve ardından da Güney İtalya işgal edildi. Ancak bu kazanımlar kısa süreliydi, Belisarios İtalya'ya ikinci gelişinde düşmanın eline geçmiş arazinin bir metrekaresini kurtarmak şöyle dursun, hemen her şeyi düşmana kaptırmıştı.²⁰

Aynı dönemde doğuda Sasani kralı I. Hüsrev'in (531-579) istilası, büyük sorun yaratıyordu. Iustinianos, barışı güvence altına almak için Hüsrev'e, altınla yüklü bir servet vermişti.²¹ Hemen ardından, 554 yılında Vizigot İspanya'sında çıkan bir isyanı

¹⁸Cyril Mango, *Bizans-Yeni Roma İmparatorluğu*, Çev. Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul 2020, s.31; Mango, s.32.

¹⁹*The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.146-148; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.152; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.159-161.

²⁰John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 46; Procopius, s.50; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.286-306.

²¹Procopius, s.83.

fırsat bilerek, bu bölgeyi ele geçirmiştir. II. Iustinos (565-578) ve Mauricios (582-602) dönemlerinde, Lombardların hızlı akınlarıyla İtalya tekrar kaybedilmiştir. VII. yüzyıla gelindiğinde, Herakleios (610-641) döneminde ufak bir toparlanma olsa da Doğu Roma'nın bir önceki yüzyıldaki yayılmacı tutumundan eser kalmamıştı. Bu sırada, 619 yılında Alexandria'nın Sasanilerin eline geçmesiyle, başşehrin temel tahıl tedariki sekteye uğramıştı. Ancak Avar-Pers (626) ve Arap kuşatmaları²² sırasında şehirde tahıl sıkıntısı baş göstermemiş, depolama imkanları yeterli olmuştur. 634 yılından itibaren, takip eden iki yıl içinde Müslümanlar, doğu vilayetlerinin büyük kısmını ele geçirmiştir. Ardından Müslümanlar, 640 yılında Ermenistan'ı, 641 yılında Mısır'ı, 697 yılında ise Kartaca eyaletini tamamen ele geçirmişlerdir.²³ IX. ve X. yüzyıllarda imparatorluk, Kuzey Suriye ile Irak'ta büyük toprak parçalarını bir dizi fetihle geri almayı, II. Bulgar İmparatorluğu'nu yok etmeyi ve Sicilya ile Güney İtalya'nın yeniden fethine başlamayı başarmıştı. II. Basileios'un (976-1025) öldüğü sırada, imparatorluk bir kere daha Doğu Akdeniz'de büyük bir askeri güç haline gelmişti.²⁴

X ve XI. yüzyıllarda İtalya'daki Doğu Roma hâkimiyeti son bulmuştur. İtalya'daki topraklarının kaybı, imparatorluğun finansal krizinin daha da büyümesine sebep olmuştur. Çünkü Güney İtalya hem verimli topraklara sahipti hem de Kuzey Afrika, Sicilya ve başşehir arasındaki Akdeniz ticaretinin en önemli merkeziydi.²⁵ Aynı yüzyılda Anadolu'daki Türk tehdidi nedeniyle Doğu Roma, iki ayrı cephede mücadele veriyordu. İtalya ve Balkanlarda²⁶ Robert Guiscard'ın (Norman kralı, ö.1085), Doğu Roma'ya şizmatik oldukları gerekçesiyle saldırması hem işgali meşrulaştırdı hem de Papa VII. Gregorios'un (1073-1085) desteğini kazandırarak, kiliseler arası ayrılığı arttırdı.²⁷

²²669 yılındaki kısa süreli kuşatmanın ardından, 674-678 yılında Muaviye'nin Konstantinopolis kuşatması Arap tehdidini zirveye çıkarmıştır. Bir diğer kuşatma ise 714-715 yılında Mesleme ve Süleyman tarafından gerçekleştirilmiştir bkz. İbrahim Sarıçam, "Arapların İstanbul Kuşatmaları", *550. Yılında Fetih ve İstanbul*, S.12, TTK Yayınları, Ankara 2007, s.52-61; Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Trans. R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies Trustees for Harvard University, Washington D.C. 2016, s.85; Constantine Porphyrogenitus, s.89-94.

²³Abü'l Farac, *Abü'l-Farac Tarihi C.1*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1987, s.178-179; Constantine Porphyrogenitus, s.83-87.

²⁴Haldon, s.120; Abü'l Farac, C.I, s.225-230.

²⁵Emrullah Kaleli, *Haçlı Seferleri Zamanında Bizans İmparatorluğu ve Batılılar (1096-1204)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s.125.

²⁶Balkanlarda ayrıca Peçenek ve Rus saldırıları da imparatorluğu meşgul ediyordu. 1043 yılında Ruslar, başşehre saldırı girişiminde bulunmuşlardı bkz. Michael Attaleiates, *The History*, Trans. Anthony Kaldellis and Dimitris Krallis, Harvard University Press, Cambridge/Mass 2012, s. 33-37; Attaleiates, s. 53-76.

²⁷Kaleli, s.162.

Anadolu'da ise, 1071 yılında Manzikert'te (Malazgirt) Türkler karşısında alınan yenilgiyle imparatorluk zor durumda kalmıştı.²⁸ I. Aleksios Komnenos (1081-1118) döneminde Guiscard, devrik Doğu Roma İmparatoru VII. Mikhail'in haklarını savunma iddiasıyla tekrar Doğu Roma'ya saldırmıştı. İlk saldırı, Doğu Roma adına Epidamnos'da (Dyrrhakhion/Draç) felaketle sonuçlandı. Ardından ülkesinde çıkan bir isyan sonucu geri dönmek zorunda kalan Guiscard, ordunun başına oğlu Bohemond'u geçirmek zorunda kalmıştı. Bohemond, Doğu Roma'ya karşı üstünlük kurmayı başaramayınca, 1083 yılında ülkesine dönmüştür. Bir sonraki sene Guiscard tekrar sefere çıksa da önemli bir başarı elde edememiş ve 1085 yılında hayatını kaybetmiştir. Böylelikle o an için Norman tehlikesi sona ermişti. Haçlı Seferleri öncesi Doğu Roma, Batı Anadolu ve Balkanlar'da sıkışmış, Avrupa ile dini ayrılık halinde, askeri ve maddi olarak zayıflamış durumdaydı.

1.2. Toplumsal Yapı

1.2.1. Nüfus ve Toplumsal Tabakalar

Konstantinopolis'in kuruluşundan itibaren var olan nüfusun önemli bir bölümü ya imparatorluk tarafından oraya getirilenler ya da şehrin çekiciliğine kapılan kitlelerden oluşuyordu. 337 yılında şehirde yaşayan insan sayısı 90 bin iken, IV. yüzyılın ikinci yarısında tahminen 200 bin ile 300 bine, 450 yılı itibariyle yarım milyona, Iustinianos döneminde ise 600 bine ulaşmıştı.²⁹ Ancak VI. yüzyıldan itibaren savaşlar, kuraklık, veba, çekirge istilaları ve depremler gibi sebeplerle şehir yaşamı büyük sekteye uğradı ve şehirler küçüldü. Nüfus, VIII. yüzyılın ortasında 30-40 bine kadar düşmüştür. VIII. yüzyıl ortalarında V. Konstantinos, Yunanistan ve Ege adalarından şehre göçü teşvik ederek tekrar bir canlanma sağlamıştır. VIII. ve IX. yüzyıllar tamamen şehrin toparlanması ve yeniden iskân edilmesiyle geçmiştir. IX. yüzyıldan 1204 yılına dek başşehir kesintisiz bir büyüme yaşamıştır.³⁰

Doğu Roma toplumunu basit bir yaklaşımla üst, orta ve alt sınıfa ayırmak mümkündür. Üst sınıfı oluşturan kesimler; imparator ve ailesi, saraylılar, devlet adamları, yüksek

²⁸Attaleiates, s.261-303.

²⁹Haldon, s.71-73; Mango, s.76-78.

³⁰Mango, s.92; Paul Magdalino, *Ortaçağ'da İstanbul: Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında İstanbul'un Kentsel Gelişimi*, Çev. Barış Cezar, KÜY, İstanbul 2017, s.109.

rütbeli memurlar ve yerel aristokratlardı. Orta sınıfı; çoğunlukla şehirlerde olmak üzere, yer yer kırsal bölgelerde de yaşayan zenginler, bazı tüccar ve sanayiciler ve mülk sahipleriydi. Alt sınıfı ise fakirler, köleler ve hizmetliler oluşturuyordu. Ayrıca bir ruhban sınıfı da mevcuttu. Bu sınıf zaman zaman değişkenlik gösteren, kendince bazı imtiyazları içeren bir sınıftır.

Toplum hiyerarşisinde en üst noktayı imparator³¹ temsil ediyordu. Başşehirde imparatorun sonra en yüksek konumda patrik bulunuyordu. İmparatora bağlı çalışan ve atanan patrik, kilise işlerinde bir nebze bağımsızdı. Tüm ruhban sınıfı ve kilise yetkilileri ona bağlı olarak hareket ediyordu. Piskoposlar, toplumsal ve kamusal işleri bir arada yürütmekteydiler. İmparatorluk yasalarını ilan ederler, hastaneler, yetimhaneler, yaşlı evleri ve hanlar işletirlerdi.³² Sarayın ve kilisenin dışında toplumun en üst noktasında ise senato yer alıyordu. Aslında Doğu Roma senatosu (Sinklitos), Konstantinopolis'te asla Batı Roma'da olduğu kadar güçlenememişti. Daha çok bir danışma kurulu işlevine indirgenen senatonun üyeleri ise çoğunlukla toprak zengini aristokratlardan oluşuyordu ve daha çok sembolik bir şeref payesiydi. VI. yüzyılda Iustinianos, senatonun yetkileri oldukça sınırlanmış görünmektedir. Bu dönemde senatonun karar almaya ya da başka bir şey yapmaya yetkisi yoktu; eski yasalar yerine gelsin diye hatır için toplanıyordu.³³

Orta sınıfın temelinde esnaflar yer alıyordu. Çok sayıda meslek erbabı; kuyumcular, noterler, ipek tacirleri, bankerler, bakkallar, fırıncılar vb. günlük hayatın vazgeçilmezleri olmuşlardır. Şehirde bir diğer önemli toplumsal sınıfı ise öğretmenler oluşturuyordu. Grammatistes ya da daskalos olarak bilinen³⁴, toplumsal ve ekonomik statüsü düşük olan öğretmen, bir zanaatkârdan biraz üstün bir konumdaydı ve öğrencilerinden gelen parayla yaşamaya çalışıyordu. Şehirde dışarıdan gelmiş işçiler, köylüler ve muhtaçlar sık sık

³¹Erken dönemde imparator, autokrator ve caesar; Herakleios döneminden itibaren basileos; daha geç dönemlerde ise Basileos Romaion (Romalıların İmparatoru) ünvanını kullanmışlardır bkz. Bülent Öztürk, "Roma-Bizans Döneminde İstanbul'daki Toplumsal Katmanlar", *Büyük İstanbul Tarihi*, C.4, ss.24-39, İstanbul 2015, s.25.

³²Öztürk, s.28; Georg Ostrogorsky, "Bizans İmparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni", *Cogito*, S.17, ss.51-67, İstanbul 1999, s.56.

³³Procopius, s.96

³⁴İlköğretim öğretmeni genellikle grammatistes olarak bilinirken, ortaöğretim öğretmeni grammatikos olarak isimlendiriliyordu bkz. Alexander P. Kazhdan & Robert Browning, "Teacher", *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol.III, Oxford University Press, NY & Oxford 1991, s.2019.

görülyordu. Bir kısım insan hayatta kalmak için zenginlerin bağışlarına muhtaçtı.³⁵ Genelde toplumun en alt kesimi oyunculardan, dansçılardan, hokkabazlardan ve fahişelerden oluşuyordu. Köleler, çoğunlukla ev içi hizmetlerde kullanılıyordu. Saray eğlencelerinde, cinsel ihtiyaçların karşılanmasında ve çeşitli saray hizmetlerinde çok sayıda köle kullanılıyor, aynı zamanda ordu ve kilise işleri için de istihdam ediliyordu. Toplumda herkesin az da olsa yükselme şansı vardı ancak köleler için bu şans daha kısıtlıydı. Yükselmenin en kısa yolu orduydı. Ayrıca bir kölenin saray içerisinde hadımbaşılık yaptığı veya bir hadım köle olan Narses gibi örneklerin ordu komutanlığına yükseldiği de görülmekteydi.³⁶

1.2.2. Gündelik Yaşam

Başşehirde, ortalama yaşam süresi otuz beş kadardı ve çocuk ölümleri oldukça fazlaydı. Yetmiş yaş üzerine çıkmak ise sıra dışıydı. Zengin ve yoksul arasındaki uçurum fazlaydı ve kıt kanaat geçinen kesim nüfusun büyük bölümünü oluşturuyordu. Suç oranı, özellikle şehrin karanlık ve fakir mahallelerinde yüksekti. Haliç boyunca uzanan bölgede, birbiri üstüne yığılmış insulalarda, yoğun bir nüfus bulunuyordu.³⁷ Beslenmenin temelinde tahıl vardır. Kahvaltı, öğle yemeği ve akşam yemeği olmak üzere üç öğün normal sayılıyordu. Zenginlerin evlerinde hem öğle hem de akşam yemeği için üç çeşit yemek hazırlanıyordu. Şehrin dışında, büyük alana yayılmış bostanlar sayesinde, çoğu zaman taze meyve sebze sıkıntısı çekilmiyordu. En çok tüketilen içecek şaraptı. I. Konstantinos'un bedava yiyecek dağıtımını çok uzun sürmese de hipodromdaki etkinliklerde halka yiyecek dağıtılıyordu.³⁸

Şehirdeki Fırıncılar, Konstantinos Forumu ile Theodosios Forumu arasında yer alan ve kendi isimleriyle anılan bir sokakta (Artopoleia) toplanmışlardı. Erken dönemde şehrin çeşitli bölgelerine dağılmış olana fırıncılar, zamanla, muhtemelen bir yangın nedeniyle, bu bölgeye yerleştirilmişlerdi. Ekmeğin yanı sıra bakkallarda satılan kurutulmuş etler, kuru baklagiller ve kuru meyveler de oldukça popülerdi ancak taze meyve sebzenin yerini tutamazlardı. Kırmızı et çoğunlukla zenginlerin tercihiydi, fakirler ise balık tüketiyordu.

³⁵Öztürk, s.30-32.

³⁶Öztürk, s.33.

³⁷Gregory s.270.

³⁸Tamara Talbot Rice, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, Göçebe Yayınları, İstanbul 1998, s.206.

Çok çeşitli çorbalar, işkembe ve güvecin yanı sıra çeşitli salatalar da sık sık menüde yer alıyordu.³⁹ Hamamlarda yıkanma ritüeli genellikle gündüz saatlerinde yapılıyordu. VI. yüzyıla dek sosyal hayatın önemli bir parçası olan bu yapıların, sonrasında kullanımı azalmıştır.⁴⁰ Tiyatro ve Hipodrom gün boyu aktif bir yaşam alanıydı. Halkın gözünde en büyük etkinlik hipodromda yapılan araba yarışlarıydı. XII. yüzyılda yarışlar seyrekleşmiş olsa da en azından yılda üç kez düzenleniyordu. Dans, müzik ve pandomim gibi gösteriler kilise tarafından sürekli tehdit altındaydı. Tiyatro ahlaksızlığın en büyük temsilcisi olarak görülüyordu. Kamusal alan tamamen erkeklere aitti. Erkek nüfusun, kalabalık sokakların gürültüsünden kaçabileceği birçok halk bahçesi bulunuyordu. Toplum, bedensel bütünlüğe önem veriyordu. Fiziksel veya zihinsel olarak eksik ya da kusurlu kişilerin içinde buldukları durumu bir şekilde mutlaka hak etmiş olduklarına dair bir inanış vardı.⁴¹ Ancak yetimhaneler, bakımevleri vb. gibi bazı kurumlar, kusurlu görülen insanların bakımlarını üstlenebiliyordu.

Kadınlar, şehir hayatında ve toplumsal yapıda erkeklerden sonra geliyor, günlerinin büyük çoğunluğunu evde geçiriyorlardı. Aile kutsal sayılmış ve kadının doğurganlığı en önemli görev olarak görülmüştür. Kadınların dışarı çıktıkları zaman yüzlerini bir peçeyle kapatmaları gerekiyordu.⁴² Tüm bu sınırlı koşullara rağmen kadınlar yer yer sosyal ve ekonomik alanda aktif görünmektedir. Alt sınıftan kadınların dokuma atölyelerinde ve kumaş üretiminde çalıştığı bilinmektedir. Soylu kadınlarının ise ticaret, işletmecilik ve gıda üretimi gibi sektörlerde yer aldığı görülür. Ayrıca soylu bir dul kadın ailesinin tüm servetine sahip olup, onu yönetebilme özgürlüğüne de sahiptir.⁴³

1.2.3. Şehirdeki Yabancılar

Şehrin ilk yıllarında Grek ve Roma etkisi hâkim durumdayken, yabancı varlığı daha çok askeri (Cermen, Hun) nitelikteydi. Ancak asıl yabancı akışı VIII. yüzyıldan itibaren yaşandı. II. Justinianos (685-695/705-711), Kıbrıs'tan, Slavlardan ve Ermenilerden

³⁹Rice, s.207-208.

⁴⁰VI. yüzyıldan itibaren, bedava olan büyük halk hamamları yerlerini, dini kurumlara bağlı ve ücretli, daha ufak hamamlara terk etmişlerdir. Ayrıca haftada bir yoksulları yıkamak ve beslemek üzere toplanan, diakoniai adlı dini kardeşlikler tarafından kullanılan hamamlar da bulunuyordu bkz. Magdalino, s.41.

⁴¹Jonathan Harris, *Konstantinopolis: Bizans'ın Başkenti*, Çev. Tevabil Alkoç, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul 2020, s.50; Rice s.185; Harris, s.203

⁴²Öztürk, s.35; Rice, s.194-195.

⁴³Rice, s.198.

alınan göç, imparatorluğun etnik çeşitliliğini arttırdı. X. yüzyılda ordu, çeşitli etnik kökenleri bir arada bulunduruyordu. Uzak bölgelerden gelen askerler, Doğu Roma'nın zenginliğine ortak olmak için orduya katılıyordu.⁴⁴ Halk arasında yabancılar hoş karşılanıyordu ancak bu durum, XII. yüzyılda Latin subaylar orduda çok fazla güçlenince değişti. Orduda Varenglere sadakatleri ve cesaretleriyle saygı duyulurken; Latinler, disiplinsizliği ve aç gözlülüğü yüzünden sevilmiyordu.⁴⁵

Şehirde, Rus, Vareng, Müslüman, Yahudi, İtalyalı ve Latin unsurlar bir araya gelebiliyordu.⁴⁶ Surların dışında ikamet etmek zorunda kalan Ruslar, Ayios Mamas Kilisesi'ni çevreleyen semtte toplanıyor ve mallarını kilisenin yakınına bırakıyordu. Şehir içine ziyaretler sadece ticari amaçlarla sınırlıydı. Kışı Ayios Mamas'ta geçirmelerine izin verilmiyordu.⁴⁷ 1204 yılından önce şehirde en az iki cami olduğu iddia edilmektedir. Bunlardan biri VIII. yüzyılda Araplar için, diğeri ise XII. yüzyılda Selçuklu Türkleri için inşa edildiği için düşünülmektedir.⁴⁸ Müslüman tüccarların üç aydan fazla, yani mallarını satıp, alacaklarını topladıktan sonra başşehirde kalmalarını yasaktı. Ama bazı tüccarlar lüks ürün ticaretine katılabiliyordu, dolayısıyla onlara Konstantinopolis'te on yıla kadar ikamet hakkı tanınıyordu.⁴⁹

⁴⁴Örneğin Norveç'in gelecekteki kralı Harald, Sicilya ve Bulgaristan savaşlarının kahramanlarından biri olup, memleketine zenginliklerle döndü bkz. Jean-Claude Cheynet, "Ordu ve Donanma", *Bizans Dünyası Bizans İmparatorluğu (641-1204)*, Haz. Jean-Claude Cheynet, Çev. Aslı Bilge, ss.155-176, Ayrıntı Yay., İstanbul 2018, s.164.

⁴⁵Cheynet, s.164.

⁴⁶Müslümanlar baharat, parfüm, kilim, porselen ve değerli taşlarla birlikte cam eşyalar; İtalyalılar kereste, altın ve yün; Ruslar mum, amber, kılış ve kürk; Bulgarlar keten ve bal; Yahudiler misk, öd ağacı, kafur, tarçın getirmektedir bkz. Harris, s.175.

⁴⁷Ruslar şehre ellişer kişilik gruplar halinde, silahsız olarak, tek bir kapıdan ve imparatorluk görevlilerinin gözetiminde girebiliyorlardı bkz. Jean-Pierre Arrignon ve diğeri, "Güney Slavları ve Ruslar: Gerçeklikten Hayale", *Konstantinopolis 1054-1261*, Der. Ducellier A. ve Balard M., ss.137-152, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002, s.146-147; Arrignon ve diğeri, s.146-147.

⁴⁸Abü'l Farac, C.I, s.191; Constantine Porphyrogenitus, s.93; Bu camilerden birinin III. Konstantinopolis kuşatması sırasında yaptırıldığı düşünülmektedir. Bu caminin Arap Camii olduğu yönünde fikirler olsa da Semavi Eyice bu görüşe katılmamaktadır bkz. Casim Avcı, "Bizans İstanbul'unda Müslümanlar", *Büyük İstanbul Tarihi*, C.5, ss.196-198, İstanbul 2015, s.197. Ayrıca IV. Haçlı Seferi sırasında yakıldığından bahsedilen Mitaton Camii'nin adı geçmektedir bkz. Harris, *Constantinople: Capital of Byzantium*, Continuum, London & New York 2007, s.133; Oxford Dictionary of Byzantium'a göre ise bu yapı Müslüman tüccarlar için yapılmış, eşyaların depolandığı bir tür handır bkz. Alexander P. Kazhdan & Mark C. Bartusis, "Mitaton", *Oxford Dictionary of Byzantium*, V.II, Oxford University Press, NY & Oxford 1991, s.1385.

⁴⁹Semavi Eyice, *Yabancıların Gözüyle Bizans İstanbul'u*, Yeditepe Kitapevi, İstanbul 2021, s.242; Tahar Mansouri Mohammed, "Büyük Rakibin Bakışı: Müslümanların Gözünden İstanbul", *İstanbul 1054-1261*, Der. Ducellier A. ve Balard M., ss.153-168, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002, s.165.

II. Theodosios döneminde, Halkoprateia (Bakırcılar) semtinde bir Yahudi mahallesi olduğu bilinmektedir. Bu dönemden sonra yaklaşık 1000 yılına dek ise şehirdeki Yahudi nüfusa dair bilgi bulunmamaktadır. 1160 yılına doğru başşehir cemaatinin, Yahudi seyyah Tudelalı Benyamin'e göre, yaklaşık 2 bin beş yüz üyesi vardı. Yahudiler, XI. yüzyılın ilk yarısında Hebraika (Bahçekapı) adı verilen semtte yaşıyorlardı. XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren semt, Pera veya Galata'ya doğru kaydırılmıştır. Semtin 1203 yılında yıkılışına dek burada yaşamışlardır. Yahudiler dinsel farklılıktan nedeniyle Hıristiyanlar tarafından bir tehdit unsuru olarak görülmüşlerdir.⁵⁰

Şehre ilk yerleşen İtalyalılar, Amalfililer idi. Venedikli tüccarlara ise ilk olarak IX. yüzyılda rastlanır. II. Basileios'un 992 yılında verdiği imtiyazla birlikte, şehirdeki nüfusları 50 bine kadar ulaştı. Norman tehdidinin giderek yükselmesi ve Doğu Roma'nın büyük donanmalara sahip olmaması nedeniyle Venedikliler, 1082 yılında yapılan anlaşmayla Doğu Roma ticaretinde büyük avantaj elde etmişlerdi.⁵¹ Şehirde Venediklilere verilen yer, Haliç'te dar bir sahil şeridiydi. Sahilde dört iskele, dört kilise ve birçok zanaatkâr dükkânı bulunmaktaydı. Ardından, 1082 yılında Amalfililerin küçük semtini, 1189 yılında da Almanlar ile Frankların embolosunu⁵² sahiplenmişlerdi. Venediklilere ayrılan bölgenin hemen batısında, Neorion Kapısı'ndan İkanatissa Kapısı'na (Yeni Cami civarı) kadar uzanan, Pisalıların semti yer almaktaydı. Cenovalılar ise şehre en geç yerleşenlerdi. 1170 yılı civarında Pisalıların doğusunda, tek bir iskelesi olan küçük bir bölgeyle yetinmek zorunda kalmışlardır. 1192 yılında onların da semti genişletilmiştir.⁵³

Şehirdeki yabancılar, zaman zaman şiddet olaylarına sebebiyet veriyordu. 1162 yılında Pisalılar, Cenova mahallesini yağmaladı. 1170 yılında ise Venedikliler, I. Manuel'in

⁵⁰*The Itinerary of Benjamin of Tudela*, Ed. Marcus Nathan Adler, Oxford University Press, London 1907, s.14 David Jacoby, "Yahudiler: Himaye, Bölünmeler, Ayrımcılık", *Konstantinopolis 1054-1261*, Der. Duceillier A. ve Balard M., ss.169-180, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002, s.171; Jacoby 2002, s.179

⁵¹Işın Demirkent, "1082- 1302 Yılları Arasında Bizans İmparatorluğu-Batı İlişkilerine Kısa Bir Bakış", *Bizans İmparatorluğu Tarihi Yazıları*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, s.102.

⁵²Belirli bir yol üzerindeki veya şehir içerisindeki belirli bir bölgeyle sınırlanmış, genellikle üstü kapalı ve etrafı sütunlarla çevrili alan bkz. C. Foss & A. Cutler, "Embolos", *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol.I, Oxford University Press, NY & Oxford 1991, s.689.

⁵³Michel Balard, "Ele Geçirilecek Bir Pazar: Batı İstilas", *Konstantinopolis 1054-1261*, Der. Duceillier A. ve Balard M., ss.181-198, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002, s.192.

(1143-1180) Pisa ve Cenovalılara verdiği bölgeye saldırdı. Bu olayların sonucunda, 11 Mart 1171 günü Venedikliler tutuklandı ve mülklerine el konuldu. Bu durum 1180 yılında Doğu Roma'nın, Venediklilere tazminat ödemesiyle normalde döndü. Şehirde ilk İtalyalı karşıtı ayaklanma, 1180-1182 yıllarında gerçekleşmişti. I. Andronikos Komnenos (1183-1185) önderliğindeki Nisan 1182 katliamından kurtulabilen az sayıda kişi, gemilerle kaçtı.⁵⁴ 1184 yılında Andronikos, Venediklilerle anlaşma yoluna gitti ve onların şehre dönmelerine izin verdi. Ardılı II. Isaakios Angelos (1185-1195/ 1203-1204), 1187 yılında donanma yardımı karşılığında, Venediklilere tüm imtiyazlarını geri verdi. 1182 yılındaki katliamın bir diğer muhatabı olan Cenovalılar ise 1192 yılına dek süren pazarlıklar sonucunda şehre dönebildiler.

1.3. Şehrin Mimari Dokusu ve Kurumlar

1.3.1. Şehrin Mimari Gelişimi

I. Konstantinos bölgeye ilk geldiğinde, Septimus Severus ve Caracalla döneminde inşa edilmiş bir şehir bulmuştu. Bu ilk şehir, bugünkü Ayasofya etrafında şekillendirilmiş bir kamusal alana sahipti. Burada yer alan büyük Agora'da, bir hipodrom ve Zeuksippos Hamamı bulunuyordu. Şehrin ana caddesi, Agora'dan batıya doğru uzanıyordu ve burada yer alan bir kapıdan, şehre giriliyordu. Bunun yanı sıra bir tiyatro ve birçok tapınak şehirde yer alıyordu. I. Konstantinos yeni şehre, bir Senato binası ile Roma'da bulunan binaların benzerlerini yaptırmışsa da görünüşe bakılırsa bu yeni şehri, Roma'nın ardından ikinci sıraya koymuş gibidir.⁵⁵ I. Konstantinos, şehrin alanını yaklaşık 800 hektara genişletti ve batısına kara surları eklendi. Tek sıra halinde ve bugünkü Sarayburnu ile Ayvansaray arasında, 6 km boyunca uzanan Haliç Surları inşa edilmişti. Kamusal merkez yeniden düzenlendi, hipodrom genişletildi ve onun yanına imparatorluk sarayı inşa edildi.⁵⁶ Ek olarak eski ana cadde batıya uzatılarak, şehrin ana caddesine dönüştürüldü ve etrafına kamusal yapılar inşa edildi. Şehrin ana girişi ve imparatorluk kapısı ise büyük bir zafer takıyla oluşturulmuş Porta Aurea (Altın Kapı) idi.

⁵⁴Balard, s.187.

⁵⁵Mango, s.84-85; Harris, s.54; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.46.

⁵⁶Büyük Saray.

Şehrin ilk büyük gelişmesi II. Theodosios (408-450) dönemi ile birlikte başlamıştır. 413 yılında şehrin alanını 1400 hektara çıkararak ikinci suru inşa ettiren Theodosios, ayrıca yeni ambarlar, limanlar, Arcadios ve Theodosios Forumlarını da inşa ettirdi. 439 yılında bu surlara Theodosios kara surları eklenmiş ve Marmara surları inşa edilmişti.⁵⁷ Konstantinos ve Theodosios surlarının arasında kalan bölge, uzun süre seyrek yerleşimli bir bölge olarak kalmıştır. Şehir surları dışında ise genellikle bahçeler, fidanlıklar, mezarlıklar, tarlalar, özel villalar ve kimi zamanda sinagoglar ile Yahudi mahalleleri yer alırdı. Ayrıca 627 yılında kara surları, Herakleios'un emriyle, Blakhernai bölgesini ve kilise binasını içine alacak şekilde uzatıldı. 813 yılında İmparator V. Leon'un emriyle, bu suru dıştan çevreleyen ikinci bir sur yapılmıştır.

Şehrin kiliseler şehri görünümünü I. Iustinianos döneminden itibaren aldığını söyleyebiliriz. Nika Ayaklanmasıyla (532) büyük zarar gören şehrin çehresi, bu bahaneyle oldukça değişti. Şehrin ana hattını Mese Yolu belirlemiştir: Mese'nin imparatorların patreonu olan Havariyun Kilisesi'nden geçip, Hadrianus Kapısına ve Meryem Ana Kilisesi'nin ve Theotokos Meryem'in bulunduğu Blakhernai semtine ulaşan kuzey kolunun, açık bir dini işlevi vardır. Güney kolu ise, Altın Kapı'da sona eren bir imparatorluk güzergahıdır.⁵⁸ Iustinianos, otuz kilise inşa ettirmiş ya da onartmıştır. Bu dönemde inşa edilen yapılarda başı çeken ise Ayasofya Kilisesi⁵⁹, Havariyyun Kilisesi ve Blakhernai'deki Meryem Ana Kilisesi'dir. Ayrıca eski dikdörtgen planlı bazilikalar yerine kare ve kubbeli bazilikalar yaptırma kararı, daha sonra kubbeler ve sütunlar hâkimiyeti altına girecek olan başşehirde bir devrim yaratmıştır.⁶⁰

⁵⁷Mango, s.86; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.151; V. yüzyıla ait Notitia urbis Constantinopolitanae olarak adlandırılan Latince bir belgeye göre şehirde: “5 imparatorluk ve 9 prenslik sarayı; 8 kamusal ve 153 özel hamam; 4 forum; 5 tahıl ambarı, hipodroma ek olarak 2 tiyatro; 322 sokak; 4388 domus; 52 revaklı giriş; 20 kamusal ve 120 özel fırın; 14 kilise” bulunuyordu bkz. Mango, s.85-86.

⁵⁸Alain Ducellier, “Bir Başkent'in Yükselişi ve Gerileyişi”, *Konstantinopolis 1054-1261*, Haz. Ducellier A. ve Balard M., ss.17-36, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002, s.22-23; Nika Ayaklanması hakkında detaylı bilgi için bkz. *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.276-280.

⁵⁹İlk Ayasofya I. Konstantinos döneminde inşa edilmeye başlanmış, açılışı 15 Şubat 360 yılında II. Konstantinos tarafından gerçekleştirilmiştir. İlk kilisenin isyanlar sırasında yıkılmasından sonra II. Theodosios, ikinci bir kilisenin inşa edilmesi emrini vermiş ve açılışı 10 Ekim 415 günü gerçekleşmiştir. Bu yapı 532 yılındaki Nika Ayaklanması sırasında tahrip edilmiştir. Üçüncü ve son Ayasofya ise I. Justinianos'un emriyle inşa edildi. Justinianos bu iş için fizikçi Miletli İsidoros ile matematikçi Trallesli Anthemios'u görevlendirmişti. 23 Aralık 532 günü başlanan yapım çalışması 27 Aralık 537 gününde tamamlandı bkz. Semavi Eyice, “Ayasofya”, *DİA*, C.4, ss. 204-210, 1991, s. 205-206; *The Chronicle of Theophanes Confessor*, s.316.

⁶⁰Gregory, s.148; Harris, s.70.

Şehrin su ihtiyacı sarnıçlar ve su kemerleriyle gideriliyordu. Su kemerleri aracılığıyla şehre getirilen su, sarnıçlarda depolanıyordu. Bugün Konstantinopolis'te (İstanbul) yüzden fazla sarnıç bulunmaktadır. Şehirde çok sayıda liman vardı. İlk yıllarında özellikle Haliç etrafında sıralanan bu limanlar, genellikle Doğu Roma öncesi dönemden kalma gibi gözükmektedir. V. yüzyılda şehirdeki bilinen dört limandan üçü, daha sonraki dönemlerde işlevini yitirmiştir.⁶¹ İşlevini devam ettiren tek liman Marmara'daki Iulianos Limanı'dır.⁶² Bu noktada deniz ticaretinin Haliç'ten uzaklaşıp, daha güneye kaydığı anlaşılmaktadır.⁶³ VIII. yüzyılda iskân faaliyetleri daha çok dini ve saray yapıları üzerinde gerçekleştirmiştir. Ayrıca toplumun daha kapalı bir hal aldığı da görülmektedir. İnsanların toplandığı, tiyatrolar, meclis binaları, sivil bazilikalar, revaklı yollar ortadan kaybolmuştur. XI. yüzyılın sonundan itibaren, sarayların bulunduğu merkez yavaş yavaş terk edilmiş, şehrin en kuzey ucunda yer alan Blakhernai'deki yeni saraya yerleşilmiştir. Sarayın Blakhernai'ye taşınması, eski ritüel ve geleneklerin sıradanlaşmasıyla halk ile imparator arasındaki ilişki mesafeli bir hale gelmiş ve imparatorların ruhani niteliği sorgulanır hale gelmişti. Büyük Saray artık daha çok törensel nitelikte kalmıştır.⁶⁴

1.3.2. Kamusal Alan ve Kurumların İdaresi

İmparatorluğun kamu yaşamının merkezindeki büyük idari ve törensel kompleksin çekirdeğini meydana getiren üç yapı; Hipodrom, Ayasofya Kilisesi ile bitişiğindeki patriklik ve Büyük Saray'dı. Sırasıyla Doğu Roma kimliğini oluşturan sivil gelenek, ilahi otorite ve imparatorluk iktidarını temsil ediyorlardı. Saray, hem imparatorların çevresine inşa ettiği duvarlarla, hem de kutsal odalarında yaşayan ve çalışanların ayrıcalıklı doğasıyla şehirden ayrılmıştı. Ancak aynı zamanda tören alaylarıyla, kabul törenleriyle, hukuk mahkemeleriyle ve bakanlıklar aracılığıyla bütünleşmişti. İmparator, saray görevlilerine ve din adamlarına saray yakınlarında kalacak yerler de tesis ederdi. Bu evler imparatorluğun mülkü olarak kalıyor, dolayısıyla bina sahipleri sık sık değişiyordu.⁶⁵

⁶¹Bunlardan Haliç'te yer alan Neorion, savaş filosu olarak kullanılmaya başlanmıştı. Yine Haliç'te yer alan Proshporion ve Marmara'da yer alan Theodosios ise tamamen terk edilmişti bkz. Haluk Çetinkaya, "İstanbul'un Bizans Dönemi Mimarisi", *Büyük İstanbul Tarihi*, C.8, ss.24-56, İstanbul 2015, s.32.

⁶²İlk olarak 362'de inşa edilen liman, en işlek halini II. Iulianos'un döneminde almıştır. VII. ve XII. yüzyıllar arasında ana ticaret limanıdır bkz. Çetinkaya, s.32.

⁶³I. Theodosios tarafından kurulmuş olan Theodosios Limanı; Büyük Saray'a bağlı Boukleon Limanı gibi...

⁶⁴Ducellier, s.28.

⁶⁵Magdalino, s.54.

İdari sistemin temel görevi; mali kaynakları tespit etmek, toplamak ve dağıtmaktı. Valens (364-378) döneminde, senatörler arasında devlet hizmetinin üç kademesini temsil eden, üç sınıf gözlemlenmeye başlandı; en alt seviyede Classimi, bir üstte spectabiles⁶⁶, zirve ise illustres⁶⁷ bulunuyordu.⁶⁸ Unvanlar, liyakat ve ödüllendirmenin yanı sıra satın alınma yoluyla da elde edilebiliyordu. Bu durum X. yüzyıla dek bir standartlarını korumuş gibi gözükse de arada istisnalar olmuştur.⁶⁹ X. yüzyıldan itibaren makamların değeri gözle görülür bir biçimde azalmış ve bu yerlerini doldurmak için birçok yeni makam icat edilmiştir. XI. yüzyıldan itibaren oluşturulan makamlar ve unvanlar, neredeyse herkesin ulaşabileceği bir hale gelmiştir. Özellikle bu yüzyıldan itibaren zanaatkâr ve tüccarlara, unvanların ödül olarak dahi verilebiliyor olması, eski hak sahiplerinin ve senato üyelerinin tepkisini çekmiştir.⁷⁰ Aleksios Komnenos, bu duruma engel olmak için unvanları yeniden düzenlemiştir. Aynı zamanda imparatorların kendi yakınlarını daha görünür hale getirmek için yeni unvanlar ve makamlar ortaya çıkarmaları da oldukça yaygın bir durumdur. Makamların değer kaybı XII. yüzyıl boyunca sürmüştü ve Angeloslar döneminde bakkallar dahi sebastos unvanı elde edebilmişlerdir.

Şehrin Valisi eparkhos olarak adlandırılıyordu. Eparkhos, şehrin en üst düzey yargıcı, elçilerin ve imparatorluğun güvenliğinden sorumlu güvenliği, ticari ve endüstriyel faaliyetlerin düzenleyicisi, etkinliklerin planlamacısı ve loncaların⁷¹ düzenlenmesinden sorumlu olan kişiydi. Ekmek, yağ, su, et ve şarap gibi gıda maddeleri de çeşitli kamu başkanları tarafından idare ediliyordu.⁷² Su kemerlerinin bakımı ve onarımı için comes

⁶⁶Dükler, genel vali yardımcıları.

⁶⁷Genel valiler, magister militum, meclisin diğer görevlileri.

⁶⁸Magdalino s.51; Denis Fiessel, “İmparator ve İmparatorluk Yönetimi”, *Bizans Dünyası: Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*, Haz. Cecile Morrison, Çev. Aslı Bilge, ss.99-129, Ayrıntı Yay., İstanbul 2019, s.111

⁶⁹Örneğin Iustinianos döneminde, Secretis denilen memurlar imparatorun gizli belgelerini yazmaktan yoksun bırakılmışlardır. Geleneksel yargıçlıkları amaçları için yeterli görmediğinden, ticaret işleriyle ilgili iki yargıçlık daha icat edilmiştir. Ayrıca bütünüyle suçsuz kişileri cezalandırabilmek için iki yargıçlık daha kurmaya karar verilmiştir bkz. Procopius, s.121-122.

⁷⁰Attaleiates, s.95.

⁷¹Loncaları oluşturan mesleklerin birkaçı şunlardır: Noterler (tabularioi), kuyumcular (argiopratoii), bankerler (trapezitai), ipek elbise tacirleri (vestiopratoii), parfüm tacirleri (mirepsoi), bakkallar (saldamarioi), kasaplar (makellarioi), balık satıcıları (ikhthyopratai), ve hancılar (kapeloi) daha fazlası için bkz. Öztürk, s.31.

⁷²Murat Keçiş, “Bizans Döneminde İstanbul’un Kent Yönetimi”, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.3, ss.18-37, İstanbul 2015, s.33.

aquarum ve comes formarum adı verilen görevliler bulunuyordu. Gece güvenliği bir demos yargıcı yetkisi altında yer alan bekçiler tarafından sağlanıyordu.⁷³

Hayır kurumları şehir hayatı için vazgeçilmezdir. Özellikle VII. yüzyılda dini kurumlara bağlı olarak çok sayıda hayır kurumu inşa edilmiştir. Tespit edilen en erken tarihli kurum, IV. yüzyılda inşa edilmiş olan Aziz Pavlos Orphanotropheion'udur. Hastanelerin (Xenodoxeion) en önde gelenleri, Perama'da yer alan Aziz Oikonomos Markianos Xenodoxeion'u ve Iustianos Limanı yakınlarında yer alan Narses Xenodoxeion'udur. Bir diğer yaygın kurum, xenon adı verilen yabancı evleridir. Bu evlerden en meşhurlarından biri Ayasofya yakınlarındaki ünlü Simson ve Euboulos Xenones'idir. Ayrıca şehirde birçok gerokomeia (yaşlı sığınma evi) yer almaktaydı.⁷⁴

VIII. yüzyıldan 1204 yılına kadar şehirde en çok gelişme gösteren kuruluşlar, dini kuruluşlardır. Dini ve sivil görevlilerin yatırımlarıyla manastır evleri kurdukları da oldukça yaygındı ve bu durum zamanla imparatorlar arasında bile moda haline geldi. Akropol'de yer alan Aleksios Komnenos'un Orphanotropheion'u (yetimhane), Ortaçağ'ın en büyük kurumlarından biriydi. Yetimhane, bir okul, kendi din görevlileriyle büyük bir kilise, bekarlık yemini etmişlerden oluşan birkaç büyük topluluk, bir imarethane, büyük bir yaşlılar yurdu ve tüm bunların mali idaresi için bir sekreton'dan oluşuyordu. Dolayısıyla bu bölgenin önemi imparatorluk ailesinin Pantanassa ve Bakire Meryem Panakhrantos Manastırlarını kurmasıyla daha da artarak adeta bir şehre dönüşmüştü.⁷⁵ IV. yüzyılda Mısır ve Suriye'de ortaya çıktığı düşünülen manastır akımı, hızlı bir şekilde imparatorluğun her yerine yayılmayı başarmıştır. Kilise ve devlet cephesinde, manastırcılığı belli ölçüde kontrol altına alma çabalarına rağmen, manastırcılığın çeşitliliği, anti-otoriterliği ve ruhani ütopyacılığı, Hıristiyan hayatının yerleşik yapıları karşısında bir bağımsızlık kaynağını temsil ediyordu. Bilinen en büyük ve en eski Doğu Roma Manastır yapısı Aziz Studios Manastırı'dır. Her manastırın kendine has bir typikon'u (ayin ve kutsal gün kılavuzu) ve kuralları vardı.⁷⁶ Manastırlar

⁷³Keçiş, 2015, s.22; Keçiş, 2015, s.89.

⁷⁴Mandalino, s.84-85; Mandalino, s.88-90.

⁷⁵Mandalino, s.92.

⁷⁶Bu kurallar, manastır reformcusu Theodoros Studites'in Studios manastırı için hazırladığı esaslarla vücut bulmuş olan modeli takip etme eğilimindeydi bkz. Harris, s.138.

yalnızca dini ve vakfi hizmetler için değil, siyasi çıkarlar için de kullanılıyordu. Zaman zaman imparatorlar tahttan feragat edip manastırlara sığınabiliyordu.⁷⁷

1.4. Şehirde Ticaret, Eğitim ve Kültür

1.4.1. Eğitim, Düşünce Hayatı ve Kültür

Doğu Roma İmparatorluğu'nda üç aşamalı eğitim bulunuyordu: İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim. Erkek çocuklar eğitime 7 yaşında başlar, kızlar ise genelde okumazdı. İlköğretim; alfabe, okuma, yazma, sayma gibi dersleri kapsardı. Ortaöğretim; klasik yazarlar, şairler ve özellikle de Homeros'un eserleri konu edilirdi. Bu çalışmalar dört aşamada incelenirdi: 1.Diorthosis, düzeltme 2. Anagnosis, yüksek sesle okuma 3. Exegesis, açıklama 4. Krisis, eleştiri. Ayrıca aritmetik, geometri, astronomi ve müzik kuramları eğitimler de vardı. Yükseköğretim, retorik ya da sofist tarafından verilirdi ve sadece büyük şehirlerde mevcuttu. Erkek çocuklar 15 yaşında başlardı ve yaklaşık 5 yıl sürerdi. Ana eğitim retoriği⁷⁸ içeriyordu ancak bölgeye göre değişen tıp, hukuk, felsefe dersi veriliyordu.⁷⁹ Eğitim yalnızca maddi gücü yetenler ve ilgisi olanlar için uygun durumdaydı.⁸⁰ Yükseköğretime ulaşma şansı ise çok daha düşüktü. Konstantinopolis'te yükseköğretim olanakları, II. Kostantinos'dan itibaren görülmektedir. IV. yüzyılının sonlarında Libanios ile Themistius'un başta olduğu bir dizi seçkin sayesinde birçok retorik şehre gelmiştir. İmparatorun da desteğiyle devlet tarafından bir eğitim sistemi oluşturulmaya çalışıldı. 425 yılında bir yasa çıkarılarak, serbest öğretmenlik kamusal oturulardan men edildi. Üniversite binaları Kapitol'de yer alıyordu. Ancak bu eğitim daha çok devlete memur yetiştirmeye hizmet etmesi amacıyla tasarlanmıştı.⁸¹

Kilise, Antik eserlerin ana kaynak olarak kullanılmasına karşı çıkıyordu. Bunların putperest kültürün bir devam olduğu ve Hıristiyanlığa zarar vereceği düşüncesi vardı. Bu doğrultuda kiliseler tarafından organize edilen özel Hıristiyan okulları oluşturulmuştur.

⁷⁷Örneğin IV. Mikhail (1034-1056) iyice yaşlanıp ölüme yaklaştığını hissettiğinde saraydan çekilmiş ve kendisinin kent surları önünde yaptırdığı manastıra kapanmıştı bkz. Ioannes Zonaras, *Tarihlerin Özeti*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s.67.

⁷⁸Retoriğin dili Antik Grekçeydi ancak bu dil konuşulan dilden oldukça uzak neredeyse ölü bir dildi bkz. Mango s.143.

⁷⁹Athanasios Markopoulos, "Bizans İmparatorluğu Döneminde Konstantinopolis'te Eğitim", Çev. Ahmet Aydoğan, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.9, ss.24-32, İstanbul 2015, s.25.

⁸⁰Okul parası veya ders ücretlerine misthos veya siteresion denirdi bkz. Markopoulos, s.25.

⁸¹Markopoulos, s.25; Mango, s.144-145

Bu okullarda, Hıristiyan Kutsal Kitaplarıyla eğitim sağlanıyordu. Ancak dilbilgisi ve retorik olarak, erken dönem Hıristiyan eserleri eğitime uygun değildi. Hatta Aziz Ioannes Khrysostomos gibi bazı önde gelen din adamları, putperest eğitimin gerekli olduğunu ve bir çocuğa en azından 15 yaşına gelene kadar bu eğitimin verilmesinde bir sakınca olmadığını savunmuşlardır.⁸² I. Iustinianos döneminde, 529 yılında yayımlanan fermanla Atina Okulu'nun kapatılması, Putperestlerin ve Yahudilerin eğitim vermesinin yasaklanması eğitime büyük darbe vurmuştur. VI. yüzyılın sonunda şehir sisteminin çökmesiyle birlikte, eğitim tamamen dibe vurmuştur. Bu dönemden itibaren orta ve yüksek eğitim Konstantinopolis'te yoğunlaşmıştır. Eğitimin tekrar canlanması VIII. yüzyılın sonlarını bulmuştur. IX. yüzyılda III. Mikhail, başşehirde yeniden bir üniversite oluşturulmuştur. Üniversitenin başına Leon⁸³ getirilmişti.⁸⁴ Bu yeni üniversite, imparatorların yabancı elçileri kabul ettiği salon olan Magnaura'da yer alıyordu. Bu okulun memurdan çok teknisyen yetiştirmeye hizmet ettiği düşünülmektedir.⁸⁵

VII. Konstantinos Porfyrogennetos (913-959) döneminde eğitim kalitesinde belirgin bir yükseliş olmuştur. Bu dönemde felsefe, geometri, astronomi ve müzik gibi eğitim alanlarının restorasyonu için uğraşmıştır. 1045 yılında Konstantinopolis Üniversitesi, felsefe ve hukuk eğitimine başlandı.⁸⁶ Eğitimdeki yükseliş XI. yüzyılın ortalarına dek sürmüştür. Tekrar yoğunlaşan şehir yaşamı ve yeni bir burjuva sınıfı oluşması eğitim ile de desteklenince birçok âlim ortaya çıkmıştır. Eğitimin tekrar gerilemesi ise hocalara baskının başlamasıyla eşzamanlıdır.⁸⁷ Bu dönemden sonra Kilise, yüksek eğitim üzerinde bir denetim sahibi olmuş, patriklik okulları hızlıca organize edilmiş ve yaygınlaşmıştır.

⁸²Mango, s.145-147.

⁸³Bir matematikçi olan Leon, ortaöğretimi Konstantinopolis'te bitirmiş daha sonra Andros adasına yerleşerek, burada retorik, felsefe ve aritmetik gibi eğitimler almıştı bkz. Mango s.145; Skylitzes, s.105.

⁸⁴Leon'un bir öğrencisi, geometriye ilgi duyan Halife Me'mun'a esir düşünce; Leon bizzat halife tarafından davet aldı. Ancak düşmanla iş birliği yapmaktan çekinen Leon, durumu yetkililere bildirdi. Böylelikle Leon, kısa süre sonra Konstantinopolis'teki yeni üniversiteye atandı bkz. Mango s.145; Skylitzes, s.102-104.

⁸⁵Skylitzes, s.102; Mango, s.145.

⁸⁶Skylitzes, s.229; Attaleiates, s.35.

⁸⁷Psellos'un ardılı olarak Filozofların Konsülü olan Ioannes Italos, bu baskının ilk mağduru olmuştur. İmparator VII. Mikhail Dukas (1071-1078) döneminde, dinsiz olmakla suçlanmış ama ona karşı açılan dava askıya alınmıştı. I. Aleksios'un tahta çıkmasının hemen ardından dava yeniden açıldı. Italos bu kez Ayasofya'nın çatısında bir deliğe saklanarak, ölümden kıl payı kurtuldu. Sonuçta Italos aforoz edildi, ders vermesi yasaklandı ve bir manastıra gönderildi bkz. Mango, s.159.

Patriklik okullarının temel eğitim sisteminde Mezmûrlar, Mektuplar, İncil ve Retorik dersleri veriliyordu. Laik öğretimin ne durumda olduğu ise belirsizdir.

1204 yılından hemen önce Konstantinopolis, imparatorluğun tek kültür merkeziydi. Şehir o kadar çok göç almıştı ki, konuşulan Yunanca bile çeşitlenmişti. Diglossa (Çiftdillilik), Doğu Roma'da yerleşikti; üst kesimler tarafından hor görülen halk dili ile sarayda ve yazıda kullanılan resmî dil arasında, halkın çoğu edebi eseri anlamamasını sağlayan büyük bir fark vardı. Erken Hıristiyan döneminde tüm Avrupa ve Doğu Roma düşüncesinde, Antik putperestliğe karşı müthiş bir korku söz konusuydu. Ancak buna rağmen bu kültüre içten içe duyulan hayranlık, putperest inanışların Hıristiyan kültüre sızmasını sağlamıştı. Antik düşünce Ortaçağ'da, ancak Hıristiyan görüş tarafından bozularak ayakta kalabilmiştir.⁸⁸

Doğu Roma düşüncesinde yoğun bir Aristoteles etkisi görülür. Aristoteles'in doğa ile inanç arasındaki ayrımının Doğu Roma inancına, mantığına ve retorikine uyarlanması çok daha kolaydı.⁸⁹ Platon ise Doğu Roma entelektüelleri tarafından adeta lanetleniyordu.⁹⁰ Doğu Roma toplumunun gözünde onun felsefesi, kendi tanrıbilimlerine rakipti. XII. yüzyılın ortalarında kültürün temeli hala retorikti. Doğu Roma kültürünün önemli bir göstergesi de şehir mitlerinde görülmektedir. Konstantinopolis'in yeni Kudüs olarak görülmesi ve kaybedildiğinde dünyanın sonunun geleceği inancı halk arasında çok yaygındır. Aslında şehrin adı İncil'de geçmemekteydi, hatta İsa'nın hayatta olduğu dönemde şehir bu haliyle dünya üzerinde mevcut değildi. Ancak başşehir sahip olduğu şey önem bakımından Hz. İsa'nın mevcudiyetine en yakın şeyi barındırmaktaydı: 1200 yılında Konstantinopolis'te 476 farklı azizin vücudundan alınmış, 3 binden fazla parçadan oluşan bir koleksiyonun mevcut olduğu düşünülmektedir.⁹¹

⁸⁸Alain Ducellier, "Kültür Muhafazası Mı? Kültür Potası Mı?", *İstanbul 1054-1261*, Haz. Ducellier A. ve Balard M., ss.215-236, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002, s.216; Jacques Le Goff, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, Çev. Hanife Güven ve Uğur Güven, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2019, s.125.

⁸⁹Ducellier, s.218-219.

⁹⁰Bu bilgi daha çok Konstantinopolis merkezli düşünce için geçerlidir. İmparatorluğun diğer merkezlerinde, özellikle erken dönemde Platoncu, Aristotelesci ve Stoacı düşünceler bir arada yer alabiliyordu bkz. Ali Taşkın, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, Sentez Yayıncılık, Bursa 2018, s.38.

⁹¹Harris, s.18-19.

1.4.2. Ticari ve Mali Düzen

Konstantinopolis'te dükkanların daha rahat denetlenebilmesi için systemata veya somateia adı verilen devlet örgütleri içerisinde yer alması gerekiyordu. Bu örgütün içerisindeki tüm dükkân sahipleri ergasteriakoi olarak isimlendiriliyorlardı ve böylelikle ayrı bir toplumsal sınıf oluşturuyorlardı. XI. yüzyılda el emeği harcanmayan meslekler giderek artan ve hatta devlet tarafından da kabul edilen bir saygınlığa sahipti. Zaten belli bir ekonomik refah sağlayanlar da bu tür mesleklerdi.⁹² Esnaflar bir dükkân sahibi olacak maddi güce sahip olamıyor; kiliseye veya aristokratlara ait olan dükkanları kiralamak durumunda kalıyorlardı.

İmparatorluk tarafından ödenen maaş Roga olarak adlandırılıyordu. Ayrıca Paskalya bayramında dağıtılan ve Rogai olarak isimlendirilen bahşişler vardı. Rogai sistemi, XI. yüzyılda yaşanan para kriziyle birlikte tedavülden kalkmıştır. Kullanılan sikke temeli, 6.3gr ağırlığındaki altın solidus'tu (Nomisma). Solidus'un yarısı semissis ve üçte biri tremissis olarak isimlendiriliyordu. 5-10-20-40 nummi olarak adlandırılan bakır bozukluklar vardı. 40 nummi; follis olarak isimlendirilirdi. Parasal sistemde, IX. Konstantinos döneminde, altında çok hafif bir değer düşürme yaşanmıştı. Paradaki değer azalımı ve kriz ise Aleksios Komnenos'un hyperperion'u getirmesiyle hafifletilmiş gibi görünmektedir.⁹³

Zanaatkârlar, kuyumcular ve sarraflar nispeten önemli gelirler elde edebiliyorlardı. Tüccarlık, getirisi yüksek bir meslek gibi görünse de gelirler değışkendi. Yerli halk, ticaret yapmaya pek sıcak bakmıyordu. Çünkü çoğu kişi zaten dünyanın en görkemli şehrinde yaşadığını biliyordu, bu yüzden seyahat etmeye isteksizdiler. Ayrıca hem deniz hem de kara yolculuğu, onlar için oldukça riskli bir girişimdi. Zaten tüccarlar, XII yüzyıla kadar çok saygı gören bir meslek erbabı değillerdi. En büyük sermaye sahibi olan devlet ise genellikle kendi aracılıyla çalışıyordu. Dahası, devlet silah fabrikaları ile

⁹²Oikonomides, "Uçsuz Bucaksız Bir Atölye: Zanaatkarlar ve Tüccarlar", *Konstantinopolis 1054-1261*, Der. Ducellier A. ve Balard M., ss.105-134, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002, s.106.

⁹³Mango, s.47.

üniformaları dokuyan dokuma atölyeleri işletiyordu ve madenciligi de tekelleştirmiş durumdaydı.⁹⁴ Ayrıca ticari borçların faizi çok yüksekti. Kredi ise tamamen yasaldı.

Hem kilise hem imparatorlar hem de aristokrat zenginler, farklı bölgelerde toprak sahibi oluyorlardı. Doğu Roma eyaletlerinde arazisi olmayanlar ocak vergisi verirken, (kapnikon) arazisi olanlar ocak vergisi ile toprak vergisinin kombinasyonu olan bir vergiyi altın ya da gümüş para cinsinden vermekteydi⁹⁵ ama imparator ayrıca genellikle yiyecek ve şarap olarak mal cinsinden, ödenen çeşitli zoraki vergiler de koyabilmekteydi. Hemen hemen her hükümdar, birçok defa halkın hazineye olan borçlarını bağışlardı. Düzenli alınan vergilerin yanı sıra tamamlayıcı vergiler de mevcuttu. Epereiai adlandırılan bu tür vergiler geçici önemlerdi. Ayrıca köylü ve fakirleri korumak adına ve savaş sırasında ordunun bakımı ile donanımlarını üstlenenler için (mitation) de ayrı vergilendirmeler mevcuttu. II. Basileios (960-1025), zenginlerin yeni bir ek vergi ödemelerini istemiş ve bu düzenlemeye allelengyo yani dayanışma sorumluluğu, ortak sorumluluk adı verilmişti.⁹⁶ Sınır bölgelerine yakın şehirler ve kaleler vergilendirmenin dışında tutuluyordu. Bu şehir ile kaleler sınırları ve geçitleri tutacak askerleri temin ederek, imparatorluğa olan borçlarını ödemiş sayılıyordu⁹⁷.

X. yüzyıla dek küçük toprak sahipliği gerilemiş, thema sisteminin iyice yerleşmesiyle toprak soyluluğu güçlenmiş ve devletin toprak denetimi azalmıştır. Pronoia⁹⁸ adı verilen sistemin I. Aleksios döneminde yerleşmesiyle askerlere maaşlar parayla değil toprak yoluyla ödenmişti. Devlet malın herkes tarafından aynı fiyata satılması için çaba harcıyordu. Bunun yanı sıra malın kalitesi sürekli denetleniyor, satış fiyatları belirli limitleri aşamıyordu. Hükümdarlık sembollerinden olan erguvan kumaşların saray dışındaki insanlara satılması kesinlikle yasaktı. Doğu Roma toplumunun ticaret

⁹⁴Mango, s.47; Mango, s.51.

⁹⁵Temel toprak vergisi Demosion; üretim kapasitesi ve toprak kalitesine göre belirleniyordu. Komnenoslar döneminden itibaren bu vergi, epibole olarak isimlendirildi. XI. yüzyıldan itibaren toprak sahibi ve köylülere synone adı verilen bir vergi daha yüklenmişti bkz. Harris, s.167. Toprak üzerinden alınmayan en büyük vergi dilimi kommerkion'du.

⁹⁶Harris, s.167; Procopius, s.133; Zonaras, s.40.

⁹⁷IX. Konstantinos Monomakhos (1042-1055), söz konusu bu şehir ve kalelere vergi yükleyip onların oluşturduğu askeri birliklerini kaldırdı; bunun üzerine Doğu Roma arazileri istilaya açık hale gelmişti bkz. Zonaras, s.96; Onun Konstantinopolis'te uyguladığı fahiş vergi ve ceza politikaları nedeniyle hapislerin dolup taşıdığından bahsedilmektedir bkz. Atteleiates, s.90.

⁹⁸Kelime anlamı fayda, armağan. Avrupa'daki feodaliteye daha yakın bir sistemdi.

fırsatlarına açılmasıyla birlikte özellikle XI. yüzyılda belirgin değişimler başlamıştı.⁹⁹ XI. yüzyıldaki zanaatkârları üst mevkilere yükseltme politikası, Komnenos restorasyonu ile birlikte terk edilmiş ve büyük aileler etrafında şekillenen ve giderek feodalleşen bir yapı ortaya çıkmaya başlamıştır.

⁹⁹ 1041 yılında V. Mikail (1041-1042) halk ayaklanmasıyla tahttan indirilmişti. Ayaklanmada asıl inisiyatif sahibi olan kesim ise tüccarlardır. Böylelikle siyasi hayat içerisinde kendilerine meşru bir varlık elde etmişlerdir bkz. Mango, s.65.

2. İLK ÜÇ HAÇLI SEFERİ SIRASINDA DOĞU ROMA İMPARATORLUĞU'NUN BATI AVRUPA DEVLETLERİ İLE (LATİNLER) İLİŞKİLERİ

2.1. I. Haçlı Seferleri Sırasında İlişkiler

2.1.1. Haçlı Seferi Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Doğu Roma'nın Tutumu

X. yüzyılda Avrupa'da istilaların sona ermesi ve dini çekişmelerin son bulmasıyla, göreceli bir barış ortamı oluşmuştur. Aynı zamanda savaşların azalması, tarımsal faaliyetlerin gelişmesi ve nüfusun artması, Avrupalı Hıristiyanların yayılcılığını zirveye çıkarmıştır. Yayılmanın en önemli yönü, VIII. yüzyıldan itibaren başlayan Hıristiyanlaştırma hareketidir.¹⁰⁰ 1054 yılındaki bölünmenin ardından, bu yayılmanın da etkisiyle tüm Balkanlar ve Doğu Avrupa (Doğu Roma dahil), Katolik Hıristiyan dünyasından kopmuştur. Bu doğrultuda kutsal savaşın kurtuluşa giden yolda önemli bir aracı olduğu fikri papalık tarafından resmileştirilmişti.¹⁰¹

Haçlı Seferlerinin hemen öncesinde İmparator Aleksios, imparatorluğun güçsüz olduğunun farkındaydı. İmparatorluğun doğusunu Türkler yakıp yıkmakta; batısı ise, Mikhail'i tahta geçirmek için her çareye başvuran Robert tarafından tehdit edilmekteydi. Bu dezavantajlı koşullar altında Aleksios, Avrupalılardan askeri yardım talep etmek zorunda kalmıştı. 1092 yılında Avrupa'ya gönderdiği paralı asker teminiyle alakalı mektup, Haçlılar için hem Kudüs'ü geri almak hem de Doğu Roma'yı kendi yanlarına çekmek için bir bahane olmuştu. Eğer Papa II. Urbanus (1088-1099) Avrupa'dan Doğu Roma'ya yardım etmek için gelecek bir seferin öncüsü olarak görünebilirse, kiliselerin yeniden birleşmesinin önü açarak, Roma Kilisesi'nin ruhani üstünlüğünü kabul

¹⁰⁰Avrupa'nın Hıristiyanlaşma hareketi ve yayılcılığı önce X ila XIV. yüzyıllar arasında İspanya'da gerçekleşmiş, Fransız paralı asker ve şövalyelerin yardımıyla Hıristiyan krallar bölgeyi Müslümanlardan geri almışlardır (Reconquista). Reconquista ile birlikte Avrupa Hıristiyan yayılcılığı bir din savaşına bürünmüştür bkz. Le Goff, s.77.

¹⁰¹Le Goff, s.73-75; Claude Cahen, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, Çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s.84

ettirebilirdi.¹⁰² Ayrıca bu harekât Latin yağmacı, hırsız, fakir insanları ve savaşçı lortları Avrupa'dan uzak tutmanın bir yoluydu.

Bu doğrultuda, 27 Kasım Salı günü Clermont Konsili ile birlikte papa II. Urbanus, sefer çağrısı yaptı. Seferin lideri Le Puy piskoposu Adhemar de Monteil olarak belirlendi. Her ne kadar İmparator Aleksios'un gönderdiği mektup, Haçlıların niyetiyle ilgili içlerine bir nebze su serpse de Doğu Roma toplumu, seferin ruhunu ve amacını anlamıyorlardı. Haçlı Seferleri, Batı Avrupa'ya has bir fenomendi ve Avrupalıların kutsal toprakların geri alınmasıyla ilgili duyguları, Doğu Roma için yabancıydı. Doğu Roma'da, Avrupalılar gibi ruhani ve dünyevilik gibi ayrımlar söz konusu değildi. Onlar için Kudüs hala kendi topraklarıydı, Avrupalıların bu hareketi iç işlerine müdahaleydi. Ayrıca Haçlıların tek hedeflerinin Kudüs olduğuna da inanmıyorlardı. Avrupa'dan gelecek bir ordunun kendilerine dostane bir şekilde yaklaşacağını düşünmüyorlardı. Hatta bir kısım insan, seferin asıl hedefinin Konstantinopolis olduğuna dahi inanmıyordu. Ayrıca Aleksios, Ege, Suriye ve Ermenistan civarındaki bölgeleri geri almadan bu sefer için herhangi bir taahhüt altına girmek istemiyordu. Bu yüzden Doğu Romalılar, bu sefere aktif olarak katılmamışlardı.¹⁰³

2.1.2. Pierre l'Ermite'in ve Kontların Seferleri

Tüm bu olumsuz düşüncelere rağmen Haçlı orduları, 1096-1101 yıllarında üç dalga halinde Doğu Roma topraklarına ulaşmıştı. İlk olarak 1096 Pierre l'Ermite ve Gautier Sans-Avoir eşliğinde sıradan insanlar ve köylülerden oluşan küçük bir grup, Konstantinopolis önlerine ulaşmıştı. Bu topluluk henüz Lombardiya Boğazı'nı geçtiğinde, Aleksios onlara yol boyunca eşlik etmesi için kendi birliklerini göndermişti. Bu hareket dostane bir yaklaşımdan çok Haçlıların yol boyunca yapacağı taşkınlıkları önlemek, onlara eşlik ederek kontrol altında tutmak ve Konstantinopolis'ten en az zararlı uzaklaşmalarını sağlamak için alınan bir önlemdi. Ancak yine de Haçlılar, Doğu Roma topraklarında ilk olarak Singidunum'u (Belgrad) ateşe verip yağmalamışlardı. Daha sonra Nysos'a (Naissus/Niş) doğru hareket ederek, aşırı disiplinsiz tavrı sürdürdüler. Burada

¹⁰²Anna Komnena, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi*, Çev. Bilge Umar, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1996, s.177; Kaleli, s.80-81.

¹⁰³Gregory, s.294; Cahen, s.84; Ducelier, s.63; Cahen, s.107.

Doğu Romalılara ait olan bir değirmeni yakarak, şehri talan etmeye kalkmışlardı. Ancak bu kez Doğu Roma birlikleri, Pierre l’Ermite’in köylü ordusu üzerine saldırmışlardı. Meydana gelen çatışmada çok sayıda kişi katledildi ve daha fazlası esir alındı.¹⁰⁴

Pierre l’Ermite ve ordusu, Konstantinopolis’e ulaştıktan sonra, Aleksios’un hiçbir uyarısını dinlemeden direkt boğazı geçerek, Nikaia’ya saldırmak üzere ordusuyla birlikte yola çıktı. Pelekanon (Eski Hisar) ile karşı kıyıdaki Kibotos arasından geçiş yaptı ve ordugahını Helenopolis (Yalova-Altınova) yakınında kurdu. Beraberindeki Normanların sayısı 10 bin kadardı; bunlar ordunun geri kalanından ayrıldılar ve Nikaia dolaylarını talan etmeye başlamış ancak¹⁰⁵, Nikaia halkı saldırıya geçince, Haçlılar, bir süre geri çekilerek Xerigordos’u¹⁰⁶ işgal ettiler ve bu bölgede konakladılar. Sultan I. Kılıç Arslan (1092-1107) bu olayları öğrendiğinde askerlerini hızlıca bölgeye göndermiş ve ilk olarak Xerigordos’u geri almıştır. Bu felaketi duyan Haçlılar ise panikle kaçışmaya başlamışlardır. Pierre, birkaç başka kişiyle birlikte, Helenopolis’e döndü. Onu yakalamak isteyen Türkler, yeni bir pusular kurdular ama imparator bütün bunları öğrenince hemen birliklerini, Pierre’in imdadına göndermiş, askerler, hiç zaman yitirmeden, Pierre ile beraberindekileri gemilere alarak ve onları imparatora götürmüştür.¹⁰⁷

Pierre’in harekâtı tamamen başarısızlığa uğradığı sırada seferin ikinci dalgası da yoldaydı. Donanımlı prenslerden ve kontlardan oluşan grupta; Vermandois kontu Hugue, Aşağı Lorraine Dükü Godefroi de Boullion, Norman Bohemond, Toulouse kontu Raymond de Saint-Gilles, Eustache ve Baudouin de Boulogne gibi önemli kimseler yer alıyordu. İlk olarak Kont Godefroi ve beraberindeki lortlar 23 Aralık 1096 günü şehre ulaştıklarında, Kosmidion (Haliç’in iç ucu) yakınında yer alan uzun bir arazide konuşlanmışlardır. Aleksios onları hızlıca boğazın diğer yakasına geçirmek istiyordu ancak, Godefroi, boğazın karşı kıyısına geçmek konusunda isteksizdi. Çünkü Bohemond ve diğer kontların gelmesini bekliyordu.¹⁰⁸

¹⁰⁴Anonim Haçlı Tarihi, Ed. Engin Ayan, Selenge Yayınları, İstanbul 2013, s.52; Kaleli, s.198.

¹⁰⁵Komnena, s.306.

¹⁰⁶Anadolu’da yeri tam olarak bilinmeyen bir kaledir. Nikaia yakınında olduğu düşünülmektedir.

¹⁰⁷Anonim Haçlı Tarihi, s.53-54; Komnena, s.307.

¹⁰⁸Anonim Haçlı Tarihi, s.55-56.

Bu bekleyiş sırasında Aleksios, Godefroi ile beraberindekilerin kendisine bağlılık yemini etmeleri için ikna etmeye çalışıyordu. İmparator, onları sarayına davet ettiği bir gün görüşmeler uzayınca dışarıda bekleyen Haçlılar arasında, kontların tutsak alındığına dair bir dedikodu yayılmıştı. Bunun üzerine hemen savaş düzenine geçen Haçlılar, şehrin üzerine yürüdüler. Halk, Haçlı birliklerinin saldırısını görünce korku ve dehşetle ne yapacağını bilemiş, askerlik konusunda deneyimi olan herkes, doğruca saraya gelmişti.¹⁰⁹ Bunun üzerine imparator, karşı saldırı emri vermiş ve askerler şehrin kapıları açarak Haçlıların üzerine saldırmıştır. Doğu Romalı askerler neredeyse çok az hasarla, birçok Haçlı'yı öldürdüler. Bu olaydan bir gün sonra diğer Haçlı kontlarının yaklaştığı haberini alan Aleksios, yeniden görüşmek için Godefroi'ye birliklerini gönderdi. Haçlılar, henüz Doğu Roma birlikleri kamplarına yaklaşmadan, saldırıya geçti. Ancak bir kez daha mağlup olunca, Godefroi, Aleksios'un isteklerine boyun eğmek zorunda kalmıştır.¹¹⁰ Onun arkasından Kont Raoul, 15 bin atlı ve piyade askeriyle gelmiş ve onları kıyı boyunca, Sosthenion'a (İstinye) kadar yayararak konuşlandırmıştır. Hemen arkasında ise, büyük bir kalabalıkta bir başka ordu şehre ulaştı. İkinci gelen ordu, Kosmidion Manastırı (Eyüp'te) yakınında konaklamış ve Hieron'a kadar olan araziyi işgal etmişti. İmparator, onların da bağlılık yemini etmesini istiyordu. Bunu sağlamak amacıyla, her birini ayrı ayrı saraya davet ediyor, onlarla görüşmeler yapıyordu. Yeminler edildikten sonra imparator, Haçlılarla, yolculuk boyunca kendilerini nelerin beklediği konusunda konuşmuş ve para yardımı yaparak boğazın karşı kıyısına geçmelerini istemişti.

2.1.3. Nikaia, Antiochia (Antakya) ve Kudüs Seferleri

Haçlılar, Aleksios ile anlaştıktan sonra ilk hedeflerini Nikaia olarak belirleyerek, bölgeye doğru yola çıktılar. Aleksios, şehir kuşatma altındayken Sultanın, göl üzerinden şehre güçlü birlikler soktuğunu ve gerekli tüm yiyecek malzemesini ulaştırdığını öğrenince, gölü kendi denetimi altına almak istedi. Göl sularında yüzebilecek hafif tekneler hazırlattı, onları arabalara yükletti ve gölün Kios (Gemlik) yanındaki kıyısından göle indirdi; sonra bunlara ağır donanımlı askerler bindirip komutanlığa Manuel Boutoumites'i atadı. Ayrıca karadan destek için, Tatikios ile Tzitas'ı yaklaşık 2 bin askerle birlikte, bölgeye gönderdi. Şehre gölden ulaşan Boutoumites, halka imparatorun vaatlerini

¹⁰⁹Komnena, s.314.

¹¹⁰Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I, Çev. Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara 1986, s. 116.

bildirerek¹¹¹ şehri teslim almıştı. Ardından, Tatikios'a mektup göndererek, sabaha karşı yalandan bir saldırı düzenlemesini söylemiştir. Haçlılar, sabaha karşı olabildiğince güçlü bir saldırıya geçmişken, hisar bedenlerine imparatorluk bayraklarını gördüler ve bu sırada borazan sesleri arasında Doğu Roma egemenliği ilan edildi. Sonrasında İmparator, Tatikios'u Haçlılara refakat etmesi için onlarla birlikte gönderdi.¹¹²

Haçlılar Edessa'yı (Urfa) ele geçirdikten¹¹³ sonra hiç zaman kaybetmeden Antiochia'ya doğru yola devam etmişlerdir. Antiochia, oldukça iyi korunan ve çok büyük bir şehirdi. Ancak şehirdeki bir Ermeni'nin ihaneti işgali kolaylaştırmıştı.¹¹⁴ Bu sırada Büyük Selçuklu Devleti Musul atabeyi Kerboğa'nın da şehre yaklaştığı haberini alan Bohemond, şehri hızlıca kendi hâkimiyeti altına almak ve Tatikios'u devreden çıkarmak için bir plan yapmıştı. Tatikios'a, Aleksios'un Sultan ile anlaşmış olduğunu ve Doğu Roma'nın Haçlılara ihanet ettiğini söyleyerek, eğer hemen kaçmazsa öldürülebileceğini iletmişti. Tatikios bu haber üzerine zaten Antiochia'nın da ele geçirilemeyeceğine inandığından askerleriyle birlikte çekip gitmişti.¹¹⁵ Antiochia'da Haçlıların zor durumda olduğunu bilen Aleksios ise onlara yardım için yola çıkmıştı. Philomelion'a (Alaşehir) ulaştığında, Antiochia'dan, Guillaume de Grantmesnil, Fransa kontu Etienne, Aulps'un oğlu Pierre d'Aulps, onun yanına gelmişlerdi. Anlattıklarına göre, Antiochia'daki Haçlılar artık dayanma güçlerinin sonuna gelmişlerdi¹¹⁶. Alekios Haçlılara yardım etmek istese de onların kendisine karşı sefere çıktığı ve yolda savaşmak durumunda kalacaklarını haberini aldığı anda bu fikrinden vazgeçmiş ve başşehre geri dönmüştür. Ancak 3 Haziran 1098 günü Antiochia,

¹¹¹İmparator, onlara yalnızca bir genel af çıkarma sözü vermekle kalmamış, ayrıca para ödülleri dağıtmayı ve şehirde bulunanlara saygılı davranmayı vaat etmişti. İmparatorun vaatlerine güvenerek Türkler, Boutoumites'i içeriye almışlardır bkz. Komnena, s.328.

¹¹²*Anonim Haçlı Tarihi*, s.69-70; Komnena, s.328; Haçlı ordusuna refakat ve rehberlik eden Tatikios, dolu su kuyularının yerini veya zehirli olup olmadığını öngörememişti. Haçlılar hemen onu, böyle kötü güzergahtan kendilerini götürdüğü için suçlamaya başlamışlardı. Aslında Haçlıların bu aşamada Doğu Romalılara karşı hissettikleri nefretin asıl kaynağı, gösterdikleri kahramanlıklar ve çektikleri acıların yalnızca Doğu Romalılara yaramasıydı. Ele geçirdikleri şehirler ve araziler imparatorun payına aitti bkz. Kaleli, s.241-242.

¹¹³6 Şubat 1098.

¹¹⁴Saldırı sırasında Bohemond'a düşen bölümüne üstten bakan bir burçta, bir Ermeni vardı. Bohemond, bir sürü çekici vaatle, onu şehrin düşmesini sağlayacak bir planın parçası olmaya razı etti bkz. Komnena, s.334.

¹¹⁵Komnena, s.339; *Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum)* ise bu konuyu daha farklı ele almaktadır: Tatikios, Haçlı kampına takviye getireceğinin sözünü vererek, Haçlıların izni ile kamptan ayrılmış bir yalancıdır bkz. *Anonim Haçlı Tarihi*, s.91-92.

¹¹⁶Komnena, s.339.

Bohemond tarafından alınmıştır. 28 Haziran günü iç kaledeki Türk garnizonu da mağlup edilerek şehir tamamen Haçlı kontrolüne girmiştir.¹¹⁷

Antiochia zaferinden sonra Haçlılar, önce Filistin kıyısında olan Yafa'yı kuşatıp birkaç gün içerisinde aldılar, 7 Haziran 1099 günü ise Kudüs önlerine ulaştılar ve 12-13 Haziran günlerinde saldırılarını gerçekleştirdiler. 15 Temmuz günü Godefroi'nin adamlarının, Herodes Kapısı (Çiçek Kapısı) yakınındaki kuzey surunu zapt etmesiyle, şehre girdiler ve Sütunlar Kapısı'nı açtılar. Haçlılar şehri ele geçirdikten sonra eşine az rastlanır bir katliam gerçekleştirip, onca açlık ve zorlu koşullardaki yolculuğun bedelini şehirdeki masum halka ödettiler.¹¹⁸ Şehir ele geçirildikten sonra Haçlılar, şehrin dini değil siyasi bir kişilik tarafından yönetilmesine karar verdiler. Bu doğrultuda I. Baudouin Kudüs'ün ilk Haçlı kralı olmuştur (1100-1118). Pisa piskoposu Daimbert ise Kudüs patriği seçilmiştir. Böylelikle sefer nihai hedefine ulaşsa da bölgedeki işgal faaliyetleri sona ermemiştir.¹¹⁹ İmparator Aleksios, bu işgallere oldukça içerlemiş ve Bohemond'a mektuplar göndererek ettikleri yeminleri hatırlatmış ve buna rağmen Antiochia'yı ile Lazkiye (Laodikia)¹²⁰ ellerinde tutmakla ettikleri yemini bozduklarını belirtmiştir.¹²¹ Bohemond, Aleksios'un mektuplarına karşılık tüm sorumluluğu karşı tarafa yıkınca; Aleksios, artık Haçlılara güvenemeyeceğini ve kendi topraklarını korumak konusunda artık tek başına olduğunu anlamıştı.

2.1.4. Doğu Roma-Haçlı Çekişmesi

Aslında, halihazırda Haçlılar ile Doğu Roma orduları arasında birtakım çatışmalar yaşanıyordu. Özellikle Haçlılar, Suriye şehirlerini ele geçirirken, Pisa ve Cenova gibi şehir devletlerinden deniz yoluyla bölgeye yardım gönderirken yol üzerindeki Doğu

¹¹⁷Gregory Abü'l Farac, *Abü'l-Farac Tarihi C.2*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1987, 339-340; Anonim Haçlı Tarihi, s.102-106; Anonim Haçlı Tarihi, s.129-133.

¹¹⁸Adı Bilinmeyen Bir Süryani, *I. ve II. Haçlı Seferi Vakayinamesi*, Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul 2005, s.13-14; *Anonim Haçlı Tarihi*, s.154-157.

¹¹⁹Cahen, s.116; Abü'l Farac, C.2, s.340-341; Kudüs'te istediğini elde edemeyen Toulouse kontu Raymond, 1101 yılındaki Haçlı seferlerinin üçüncü dalgasıyla Suriye bölgesine hareket etti. Ancak burada Kılıç Arslan tarafından ağır bir yenilgiye uğrayarak geri dönmek zorunda kalmıştır bkz. Abü'l Farac, C.2, s.346-350.

¹²⁰Laodikia pros tou Mare. Denizli/Eskihisar'daki Laodikia ile karıştırılmaması adına Lazkiye olarak kullandık.

¹²¹Komnena, s.348.

Roma adalarını¹²² yağmalıyorlardı. Bu faaliyetler sonucunda Doğu Roma Generali Kantakouzenos, hızlıca Lazkiye'ye hareket ederek limanı işgal etti ve bir kuşatma savaşı başlattı. Bohemond bu işgal hareketini öğrenince Lazkiye'ye ulaştı ve Kantakouzenos ile bir görüşme yaptı. Kantakouzenos şehrin kendisine teslim edilmesini isteyince ise Bohemond öfkeyle şehir üzerine saldırıya geçmişti.¹²³ Bu sırada kara yoluyla gelen, Doğu Roma komutanı Monastras ise, bütün Çukurova'yı işgal etmişti.¹²⁴ Bunun üzerine Antiochia'dan yola çıkan Tankred kısa sürede kaybedilen toprakları ele geçirdi. Doğu Roma, Anadolu'daki kayıpları Lombardiya Boğazı'nı ve Otranto'yu ele geçirerek telafi etmeye çalıştı. Bohemond, hemen Roma'ya giderek papayla görüştü ve Latinleri, Doğu Roma'ya karşı kışkırtmaya çalıştı. Ardından Epidamnos üzerine sefere çıkarak, Doğu Roma'yı mağlup etmeyi amaçladı ancak bu sefer başarısızlıkla sonuçlandı. 1118 yılında yapılan antlaşmayla; Antiokheia şehrinin kontrolü Bohemond'a bırakılmıştı ancak artık Aleksios'un vassalıydı ve Normanlar, Aleksios ile Ioannes Komnenos'un (1118-1143) hükümdarlığını tanımayı kabul ettiler.¹²⁵

Bohemond'un kısa sonra ölmesi üzerine ona ait topraklar sırasıyla Tancred ve Roger'in kontrolüne geçmesiyle¹²⁶ Doğu Roma bölgedeki hâkimiyetini yine kaybetmiş ve bunun üzerine Aleksios, Selçuklularla askeri bir ittifak yapmak amacıyla Bağdat'a gitmişti. İttifak oluşmadı ancak Bohemond'un Doğu Roma karşı propagandası sayesinde Doğu Romalıların Türkler ile ittifak yaptığı ve Haçlıların aleyhinde olduğu fikri güçlenmişti. Aleksios'tan sonra tahta geçen Ioannes Komnenos'ta Antiochia ve çevresindeki taleplerini devam ettirmiş ve doğuya karşı iki sefere çıktı. 1137 yılında çıktığı ilk seferden hemen önce, Raymond de Poitiers, 1136 yılında Antiochia'nın yeni hâkimi olmuştu. Doğu Roma'nın Antiochia'yı başarılı bir şekilde kuşatmasıyla Raymond teslim oldu ve vassal olmayı kabul etti.

¹²²Korfu, Leukas, Kefalonya ve Zakynthos gibi.

¹²³Komnena, s.354.

¹²⁴Komnena, s.355; Komnena, s.357.

¹²⁵Bohemond'un iddialarının etkisi, Avrupalıların gözünde Doğu Romalıların, Haçlılara yardımcı olmadığı ve Müslümanlardan daha iyi olmadıkları kanısının yaygınlaşmasıydı bkz. Gregory, s.297.

¹²⁶Cahen, s.146; Abü'l Farac, C.2, s.250.

I. Haçlı Seferi'nin, Doğu Roma için iki olumlu sonucu vardı. İlki, doğudaki Türklerin kısa bir süreliğine etkisiz duruma gelmesiyle, imparatorluğun doğudaki tehditlere karşı nispeten rahatlamasıydı. İkincisi ise, I. Haçlı Seferi'nin hemen ardından Batı Anadolu'nu neredeyse tamamının tekrar imparatorluğa katılmasıydı. Ancak yeni kurulan prenslikler, Doğu Roma'nın bölgedeki çıkarlarına zarar verecek çok ciddi rakiplerdi. I. Haçlı Seferi'nden sonra Avrupa'daki Doğu Roma algısı müthiş yara aldı. Seferden sonra Haçlılar Doğu Romalıları korkak, kötü niyetli, sefil ve kadınsı olmakla suçlarken, Doğu Romalıları da Haçlıları barbarlar olarak görmekteydi.¹²⁷

2.2. II. Haçlı Seferi Sırasında İlişkiler

2.2.1. II. Haçlı Seferi'nin İlk Yılları

I. Manuel Komnenos'un tahta çıkmasından kısa süre sonra yeni bir Haçlı Seferi'nin hazırlıkları başlamıştı. II. Haçlı Seferi'ni tetikleyen olay 24 Aralık 1144 günü Edessa'nın Türklerin eline geçmesiydi. Papa III. Eugenius (1145- 1153), 1 Aralık 1145 günü bir papalık bildirisi yayımlayarak, yeni bir Haçlı Seferi için çağrı yaptı. Papalığın ilk yazılı Haçlı Seferi çağrısı olarak kayıtlara geçen bu bildiri muhtemelen beklenen ilgiyi görmediğinden, 1 Mart 1146 günü bazı ufak değişikliklerle ve daha çok Papa II. Urbanus'un daha önceki Haçlı Seferi çağrısında bulunan motifler kullanarak, yeniden yayımlanmıştı. Seferin coşkusunun yayılması için başrahip Bernard de Clairvaux'un çabaları oldukça etkili olmuştur. İlk olarak 31 Mart günü Vézelay'de büyük bir konuşma yaparak Edessa'nın yağlanması, Hıristiyanlara eziyet edilmesi ve Müslümanların kibirleriyle ilgili konuşmalar yaparak kitleleri harekete geçiren Bernard, daha sonra Haçlı Seferi'ni vaaz etmek için Burgundia, Lorraine ve Flandre bölgelerini dolaşıp Almanya'ya geçti. Almanları ve III. Konrad'ı (1128-1135) Haçlı Seferi'ne katılmaya ikna etti. Böylece II. Haçlı Seferi, daha öncekilerden farklı olarak Avrupa'nın iki büyük hükümdarının liderliğinde yapıldı.¹²⁸

¹²⁷Kaleli, s.287; C. Teresa M. Shawcross, *The Chronicle of Morea: Historiography in Crusader Greece*, Oxford University Press, Oxford-NY 2009, s.193; Shawcross, s.195; Shawcross, s.196-197.

¹²⁸Kaleli, s.324; Deuili Odo, *II. Haçlı Seferi*, Çev. Caner Togaç, Kronik Kitap, İstanbul 2021, s.23; Işın Demirkent, "Haçlılar", *DİA*, C.14, ss.525-546, 1996, s.533.

I. Manuel yeni bir Haçlı Seferi çağrısı yapıldığını öğrenince, birtakım önlemler almak için diplomatik girişimlere başvurdu.¹²⁹ İlk olarak Papa III. Eugenius'a yazarak, Haçlı lortlarının kendisine bağlılık yemini etmelerini ve daha önceden Doğu Roma'dan alınmış varlıkların geri verilmesini talep etti. Manuel ayrıca Fransa kralı VII. Louis (1137-1180) ile irtibata geçti ve Alman imparatoru III. Konrad ile ilişkilerini devam ettirdi. En önemli hedeflerinden biri, Doğu Roma'nın Avrupa'daki en tehlikeli güç olarak gördüğü Sicilyalı II. Roger'ı (1130-1154) etkisiz hale getirmektir. Öncesinde II. Roger, VII. Louis'in ricaları sonucu sefere destek olmayı kabul etmişti. Haçlılara erzak, gemi ve gerekli her şeyi sağlama ve oğlunun da bizzat bu seferde yer alarak Haçlılara destek olacağını sözünü vermişti.¹³⁰ Ancak I. Manuel ile VII. Louis'in müzakereleri başarılı oldu ve II. Roger veya oğlu Haçlı Seferi'nde yer almadı. I. Manuel Avrupa'dan gelen tehdiye karşı, en azından doğu sınırını daha güvenli tutabilmek için Selçuklu Sultanı I. Mesud (1116-1155) ile anlaşma yoluna gitmişti. Ancak bu anlaşmanın Haçlılar tarafından duyulması aradaki güvensizliği arttırdı. Doğu Romalılar Haçlıların gözünde kendilerine ihanet etmiş ve düşmanla iş birliği yapmış hainler duruma düşmüştü. Ancak III. Konrad'ın Doğu Roma'ya karşı takındığı düşmanca tavır ve ordusunun yaptığı saldırılar, Manuel'in bu tedbirleri almakta ne kadar haklı olduğunu göstermişti. Manuel ayrıca, bu seferin fırsat bilen Sicilya kralı II. Roger'ın kendilerine bir saldırı düzenlemesinden de endişe duyuyordu.¹³¹

2.2.2. Almanların ve Frankların Seferi

İlk olarak Almanların imparatoru III. Konrad ve beraberindekiler, Mayıs 1147 yılında yola çıkmışlardır. Almanlar, Doğu Roma imparatoruna bir elçi heyeti göndererek, kendilerinin barış içinde ülkesinden geçmelerine müsaade etmesi ve yolda yiyecek almalarına imkân sağlaması ricasında bulunmuşlardı. Bu seferin sebebi olarak, Kutsal Mezar için harekete geçtiklerini söylüyorlardı. Ayrıca yola çıkarken yanlarına gereksiz hiçbir şey almadıklarını, sadece yolları düzeltmek için gerekli şeyleri yanlarında

¹²⁹I. Haçlı Seferi öncesi Aleksios, Anadolu'daki Türk tehdidine karşı Latinlerden yardım istemişti. Ancak bu sefer Manuel'in böyle bir talebi yoktu. I. Haçlı Seferi sırasında Anadolu'daki toprakların önemli bir bölümünü geri aldıklarından ve kurulan Haçlı Devletleri, Müslümanlar ile Doğu Roma arasında tampon görevi gördüğünden, artık Müslümanlardan eskisi gibi çekinmiyorlardı bkz. Kaleli, s.329.

¹³⁰Gregory, s.304-305; Odo, s.27.

¹³¹Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997, s.103.

götürdüklerini söylemekteydiler.¹³² İmparator, dostane bir şekilde elçilerle bütün gerekli hususları görüştü; ülkeden geçişleri için her şeyi hazırlayacağını vadedip, her şeyi istedikleri miktarda bulacaklarını temin etti.

Böylece Konstantinopolis'e yönelen Alman Haçlılar, yol boyunca birçok taşkınlık yapsalar da I. Manuel'e bağlılık yemini ederek, onun koşullarına uyum gösterdiler. Ancak ettikleri yeminin gereğini pek yerine getirdikleri söylenemez. Özellikle Philippopolis (Filibe) ve Hadrianapolis (Edirne) şehirlerinde yaşanan olaylar sefer sırasında Haçlı-Doğu Roma ilişkileri açısından oldukça yaralayıcı oldu.¹³³ Bu olaylar üzerine I. Manuel, Haçlılardan Konstantinopolis üzerinden değil, Hellespontos (Çanakkale Boğazı) üzerinden Anadolu'ya ulaşmalarını istedi. III. Konrad, Manuel'in bu teklifini reddettiğinde ise Manuel fazla ısrarcı olamadı. Alman Haçlılar, 10 Eylül 1147 başşehre ulaştılar ancak burada da taşkınlıklara devam ediyorlardı.¹³⁴ Ancak Manuel, Almanların niyetlerine fazla güvenmediğinden, hızlıca Anadolu'ya geçmelerini sağlamıştı. Ancak Manuel'in onlara Fransızlarla birleşme fırsatı vermeden Anadolu'ya geçmelerini söylemesi, ardından büyük bir felaket getirmişti.

Almanlar, ilk olarak Nikaia'ya hareket ettiler ve buradan ilk seferin güzergahını takip ederek, Antiochia'ya ulaşmayı planladılar. Ancak Konrad, Nikaia'da önemli bir hata yapmıştı. Burada ordularını ikiye ayırarak savaşçı olmayanları Attalia'ya (Antalya) gitmek üzere yola çıkarmıştı. Kendisi esas ordusuyla Doğu Roma kumandanı Stephanos'un rehberliğinde 15 Ekim günü Nikaia'dan doğuya yöneldi.¹³⁵ Konrad ve beraberindekiler 25 Ekim 1147 günü Dorylaion'a (Şarhöyük/Eskişehir) yaklaştıkları sırada Sultan Mesud önderliğindeki Türk ordusunun saldırısına uğradı ve Alman ordusu büyük kayıp verdi.

¹³²Odo, s.29; Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara 1995, s.40.

¹³³Almanlar Philippopolis şehrine ulaştığında, yerel bir hokkabazı büyücülükle suçlanmış ve bunun üzerine bir ayaklanma başlamıştı. Hadrianapolis'te ise Doğu Romalı askerler, geceleyin Konrad'ın akrabasının yattığı misafirhaneyi ateşe vermiş ve yanarak ölmesine sebep olmuştu. Konrad, Friedrich von Schwaben'a intikam almaşını emretmiş ve Friedrich, misafirhanenin ait olduğu manastırı ateşe verip suçluları yakalatarak idam etmişti bkz. Khoniates, s.40-41; Khoniates, s.42.

¹³⁴Odo, s.65.

¹³⁵Khoniates, s.44-45; Demirkent, 1997, s.106.

Almanlardan yaklaşık bir ay sonra Fransa kralı VII. Louis, karısı Eleonore d'Aquitane ile birlikte Frank Haçlıları, 4 Ekim günü Konstantinopolis'e vardılar. Kral Louis, daha önce Almanların yağmaladığı yollardan, büyük zorluk ve kıtlıkla şehre ulaşmıştı. Yetmezmiş gibi Bulgaristan üzerinden Konstantinopolis'e yaklaştıkça, Doğu Roma halkı ellerindeki malları onlara fahiş fiyatlardan satmış, şehir ve kalelerini yüzlerine kapatmıştı.¹³⁶ Bu yüzden Anadolu'dan geçerken aynı durumu yaşamamak adına Doğu Romalılarla iyi geçinmek istiyordu.¹³⁷ Franklar hızlıca boğazı geçip¹³⁸, Kasım ayında Nikaia'ya ulaştılar. Fransız ordusu Nikaia'ya geldiklerinde, Alman haçlı ordusunun Türklere yenildiklerini ve dağınık bir şekilde kaçmakta olduklarını öğrendiler. Fransızlar, bu durum karşısında şaşkınlıklarını ve tepkilerini Doğu Romalıları ihanetle suçlayarak gösterdiler.¹³⁹ Almanlardan kalan kuvvetler, Nikaia'da Fransız ordularıyla birleştiler. Bu noktadan sonra iki ordu Ephesos'a doğru yol aldılar. Sağlığı bozulan Konrad, burada I. Manuel'in tahsis ettiği bir gemiyle önce Konstantinopolis'e ardından da Akkâ'ya yelken açtı. Bu sırada VII. Louis ve beraberindekiler ise sürekli Türk tacizi altında¹⁴⁰ Attalia'ya kadar ilerlediler. Burada beş hafta kadar konaklayan Franklar, şehirde ihtiyaçlarını temin ettikten sonra gemilerle Antiochia'ya yöneldiler.¹⁴¹

Franklar Antiochia'ya ulaştığında, Kraliçe Eleonore'un amcası olan Antiochia Prinkepsi Raimond de Poitiers, Kral Louis'yi sevinçle karşıladı. Raimond, Halep'e saldırmak istiyordu. Burası Nûreddin Zengî'nin (1146-1174) güç merkeziydi. Edessa'dan Hama'ya kadar uzanan bölgeye, sahip olan Nûreddin, Antiochia için büyük tehlike haline gelmişti. Ancak hızlıca Kudüs'e ulaşmak isteyen VII. Louis, bu isteği reddetti ve ordularıyla birlikte bölgeye doğru yola çıktı. Bütün Haçlılar, Filistin'e vardıktan sonra Kraliçe Mélisende ve Kral III. Baudouin, Alman ve Fransız ileri gelenleriyle 24 Haziran 1148 günü Akkâ'da bir toplantı yapmışlardı. Toplantıda, Dımaşk üzerine sefer yapılmasına karar verildi. Fakat Dımaşk hâkimi Üner, Kudüs Krallığı ile iş birliği yapmaya hazır bir

¹³⁶Odo, s.57.

¹³⁷I. Manuel de daha önceki seferde olduğu gibi VII. Louis'ten aynı beklentilerle yemin etmesini istemişti bkz. Odo, s.43.

¹³⁸Doğu Romalılar çeşitli girişimlerle Frankların şehirden ayrılmasını hızlandırmaya çalışmışlardır. Zaman zaman Haçlılara hizmet eden pazarları kaldırmışlar ve Türklerin, Almanlara saldırdığı dedikodularını yaymışlardır bkz. Odo, s.83.

¹³⁹Kaleli, s.341.

¹⁴⁰Yol boyunca onlara eşlik eden Grek ve Türkler de vardı bkz. Odo, s.127.

¹⁴¹Odo, s.155.

kimse olmasına rağmen bu seferden haberdar olunca, yardım etmesi için Nûreddin'e elçi göndermişti. Bunun üzerine Nûreddin, Dımaşk'a doğru ilerlemeye başladı.¹⁴²

2.2.3. Kudüs'e Yürüyüş

24 Temmuz günü Dımaşk'a ulaşan Haçlılar, hemen şehri kuşatma altına aldılar. İlk olarak, şehrin kuzeyi suru bölgesini ele geçirseler de kısa süre sonra geri püskürtüldüler. Kral Louis, Konrad ve Baudouin'in kararı ile 27 Temmuz günü bütün Haçlı ordusu, doğu surlarının önündeki ovaya çıktı. Sıkıntı içerisindeki şehir halkı teslim olmak istemişti. Fakat daha sonra Kudüs kralı, rakiplerinin güçlenmesini engellemek adına kontlara rüşvet vererek ve diğer kralları yanıltarak, kamplarını başka yere kurmalarını tavsiye etti. Onlar da kuşatmaya uygun yerdeki kamplarını hiç uygun olmayan bir yere kurdular.¹⁴³ Öte yandan Üner, sayısı gittikçe artan kuvvetleriyle Haçlı ordugâhına yeni saldırılar düzenliyordu. Haçlılar ihanet dedikodularıyla cesaretlerini kaybederken, Dımaşk'ın idaresinin kime verileceği hususunda da kavga başlamıştı. Bu sırada Nûreddin'in şehre yaklaştığı haberleri de yayılmaya başlayınca, takviye alamayacakları ve güçsüz durumda kaldıklarının farkında olan Haçlılar, Celile yönüne doğru geri çekilmeye başladılar. Haçlıların geri çekildiğini gören Dımaşk hâkimi Üner, hemen askerleriyle birlikte saldırarak Haçlıların büyük kayıplar vermesini sağladı. Böylelikle II. Haçlı Seferi büyük bir felakete dönüştü ve Haçlılar amaçlarına ulaşamadı.¹⁴⁴

Alman imparatoru Konrad, hemen bölgeden ayrılarak önce Thessalonika'ya (Selanik), ardından da ülkesine yöneldi.¹⁴⁵ VII. Louis ise 1149 yaz başına kadar Kudüs'te kaldı. Bu sırada Fransız Haçlı ordusu içinde bulunan, Langre piskoposu Godefroi'nin başı çektiği Doğu Roma karşıtı kesim Louis'e, Sicilya kralı II. Roger ile birlikte hareket ederek, Konstantinopolis'e saldırması yönünde önerilerde bulundular. Bunun üzerine VII. Louis, II. Roger ile görüşmek üzere Sicilya'ya yelken açtı. Haçlı Seferi'nin sonunda birçok Avrupalıya göre Manuel, Haçlıların başarısını gözetmekten ziyade kendi çıkarlarını gözetmişti ve bu yüzden başarısızlıktan sorumlu tutulmuştu. II. Haçlı Seferi sırasında Haçlıların, Doğu Roma ile ilgili olumsuz fikirlerini özellikle VII. Louis'in ordusunda yer

¹⁴²Demirkent, 1996, s.534.

¹⁴³Adı Bilinmeyen Bir Süryani, s.70; Abü'l Farac, C.2, s.385.

¹⁴⁴Demirkent, 1996, s.534.

¹⁴⁵Abü'l Farac, C.2, s.385.

alan Papaz Odo'nun yazdıklarında görüyoruz. Odo, tıpkı geçmişteki Haçlılar gibi Doğu Romalıları kadınsılıkla ve iki yüzlülükle suçlamıştı. Ona göre, Frank Haçlılar arasında yer alan Doğu Romalıların, Hıristiyanlardan pek sayılamayacağı ve bu yüzden rahatlıkla, hiçbir vicdan azabı hissetmeden öldürülebileceklerine dair güçlü bir inanış vardır. Aynı yaklaşım Cluny başrahibi Pierre'nin tavrılarında da görülür. II. Haçlı Seferi'nden önce Doğu Roma İmparatorluğu'nu Hıristiyan aleminin güçlü bir kalesi olarak gören Pierre; seferin başarısızlığından sonra II. Roger'a, Doğu Roma'dan intikam alması için bir mektup yazmıştı.¹⁴⁶

2.2.4. Sefer Sırasında Avrupa'daki Gelişmeler ve Doğu Roma'nın Zayıflama Süreci

Doğuda tüm bu gelişmeler yaşanırken, II. Haçlı Seferi'nin dışında bırakılan II. Roger'ın Yunanistan ve Adriyatik'teki adalara saldırması, Haçlı Seferi projesine ciddi zarar vermiştir.¹⁴⁷ Manuel, bu duruma karşılık olarak Konrad ve Venedik ile tekrar ittifak yaparak, Korfu Adasına saldırılmayı planlamıştı. Saldırı 1149 yılında başarılı bir şekilde sona ermiştir. Doğu Roma'nın aldığı bu önlemler Haçlılar arasında ihanet olarak yorumlandı. Onlara göre kendileri doğuda ölürken, Doğu Roma arkalarından iş çeviriyordu. Doğu Roma'ya tekrar saldırılmak için fırsat kollayan II. Roger, başarısız sonuçlanan II. Haçlı Seferi'nden sonra Avrupa'da oluşan Doğu Roma aleyhtarı havadan istifade ederek, onlara karşı bir kutsal ittifak projesi gündeme getirdi. Nitekim bu fikir 23 Temmuz 1149 günü VII. Louis, Güney İtalya'da kendilerini karşılayan II. Roger ile buluştuğunda, ciddi olarak gündeme geldi. Louis'in bu yolculukta kendisini ve maiyetini taşıyan Sicilya gemileri, Doğu Roma filosunun saldırısına uğramıştı. Louis'in kendisi Fransız bayrağı çekerek kaçmayı başarırken, farklı gemide seyahat eden Kraliçe Eleonore, Sicilyalılar tarafından son anda kurtarılmıştı. Ayrıca bagajları taşıyan refakatçi gemilerden bir tanesi Doğu Romalıları tarafından ele geçirilmiş ve Konstantinopolis'e götürülmüştü.¹⁴⁸ Ancak tüm çabalara rağmen Konrad bu ittifaka katılmayı reddedince, papalığın endişeleri arttı ve Fransız destekçileri de yeterli arzuyu göstermeyince, Roger'ın Doğu Roma'yı yok etme planı sona erdi.

¹⁴⁶Kaleli, s.339; Shawcross, s.193-194; Kaleli, s.352-353; Shawcross, s.196-197; Shawcross, s.198.

¹⁴⁷Khoniates, s.49.

¹⁴⁸Kaleli, s.360-361.

Bu sırada doğuda, Haçlıların bölgeden çekilmesiyle oluşan boşluğu ise Zengîler ve Doğu Roma dolduruyordu. Bölgedeki Haçlı krallıkları oldukça güçsüz duruma düşmüştü. 1159 yılına dek doğudaki tüm Haçlı Devletleri, Doğu Romalıların üstünlüğü tanımıştı. Aynı sene Manuel, Antiochia'ya girerek şehri teslim adlı ve emeline ulaşmış oldu. Ancak Türklerin tekrar güçlenmeye başlamasıyla, Doğu Roma'nın doğu toprakları yeniden tehlikeye girmişti. Asıl büyük dönüm noktası, 17 Eylül 1176 günü II. Kılıç Arslan'a (1156-1192) karşı yapılan Myriokephalon muharebesiydi.¹⁴⁹ Manuel ordularının başında İkonion (Konya) üzerine doğru harekete geçerek¹⁵⁰, Laodikia'ya (Denizli/Eskihisar)¹⁵¹ dek sorunsuz bir şekilde yol aldı. Menderes vadisinden sonra Akdağ yakınlarındaki Tribritze geçidi denilen yerde, II. Kılıç Arslan idaresindeki Selçuklu ordusu, Doğu Roma ordusunu karşılamak için bekliyordu.¹⁵² Burada neredeyse iki gün boyunca süren savaştan sonra yapılan antlaşmayla; Kılıç Arslan, Dorylaion ve Sublaion (Gümüüşu) kalelerinin boşaltılıp yıkılması şartıyla, kalan Doğu Roma ordusunun geri gidebileceğini bildirdi ve Manuel bu teklifi kabul etti. Böylelikle Doğu Roma neredeyse Anadolu'daki tüm haklarını kaybetti.¹⁵³

I. Manuel, batıda da etkisini yitirmeye başlamıştı. Manuel'i dış politikada iflasa sürükleyen gelişmelerden birisi, 1177 yılındaki Venedik Kongresi ve barış antlaşmasıydı. Venedik Kongresi'nde Friedrich, İtalyalı komünlerin bağımsızlığını tanımış ve papalık ile uzlaşarak bir barış antlaşması imzalamıştı. Almanlar, Lombard Birliği ve papalıkla sürekli sorunlar yaşamakta ve bölgede hak iddia etmekteydi. Bu yüzden Doğu Roma'nın bölgedeki menfaatleri için vazgeçilmezdi.¹⁵⁴ Ancak böylelikle, geçmişte Doğu Roma'nın müttefiki olan ve batıdaki haklarını korumalarını sağlayan Almanlar, mevcut düşmanlıklarına bir son vermişti. Tüm bu dış gelişmelerin yanı sıra, yaşanan iç gelişmeler de Doğu Roma-Haçlı ilişkilerini daha da kötü duruma getirmiştir. I. Manuel 1161 yılında,

¹⁴⁹Savaştan önce II. Kılıç Arslan, iki kez barış antlaşmasını önerdi ancak Manuel bu teklifleri kabul etmedi bkz. Khoniates, s.124.

¹⁵⁰Öncesinde Manuel, komutanı Vatatzes'i İkonion üzerine gönderdi. Vatatzes'in ordusu Eylül 1176 tarihinde, Niksar surları önünde yapılan savaşta, Selçuklu ordusu tarafından yenildi bkz. Khoniates s.123-124.

¹⁵¹Laodikia pros tou Lykou.

¹⁵²Khoniates, s.85-86; Khoniates, s. 124.

¹⁵³Kaleli, s.388.

¹⁵⁴Manuel, Doğu Roma ordularının Batı Avrupa ordularından daha zayıf olduğunu biliyordu. Doğularını para ile dost haline getirmek ve savaşarak geri püskürtmek mümkündü. Fakat Avrupalılar dik başlıydı ve Doğu Roma'nın kötülüğünü istemekteydiler bkz. Khoniates, s.139.

Raymond de Poitiers'in kızı Antiokheialı Maria ile evlenmişti. Manuel, 1180 yılında öldüğünde II. Aleksios, 12 yaşındaydı ve bu yüzden Maria, I. Manuel'in yeğeni Aleksios'u vekil seçti. Ancak Maria'nın Latin kökeni halkta huzursuzluk yaratıyordu. Bu durumdan faydalanan I. Andronikos Komnenos, tahtı ele geçirdi.¹⁵⁵ Gerek annesi Maria'nın niyabeti altındaki II. Aleksios (1180-1183), gerekse de I. Andronikos'un kısa süren hükümdarlıkları döneminde Doğu Roma ve Haçlı ilişkilerini ilgilendiren iki tema vardı. Birincisi, aslında her zaman potansiyel bir hedef olan Doğu Roma topraklarının Avrupalılar için artık daha kolay bir lokma olarak görülmesi; ikincisiyse, Avrupalı düşmanların imparatorluğa saldırmak için aradıkları yasal zeminin oluşmasına Doğu Roma'da yaşanan Latin aleyhtarı olayların çanak tutuyor olmasıydı.¹⁵⁶

2.3. III. Haçlı Seferi Sırasında İlişkiler

2.3.1. III. Haçlı Seferi'nin İlk Yılları

III. Haçlı Seferi'ni düşüncesi, ilk olarak Mayıs 1187'de Selâhaddin'in cihat ilan etmesi ve bir süre sonra haçlı topraklarına girerek, Tiberya'yı¹⁵⁷ kuşatmasıyla başladı. Ardından 4 Temmuz 1187 günü Hattin'de Haçlıların ağır bir mağlubiyet alması ve Kral Guy (Kudüs: 1186-1192, Kıbrıs: 1193-1194) ve asillerin çoğunun esir edilmesi, Haçlıları dehşete düşürmüştü. Ancak en büyük darbeyi ise Haçlıların beraberinde bulunan gerçek haçın Müslümanların eline geçmesi vurmuştu. Hattin'de kazandığı zaferden sonra Selâhaddin, Akkâ, Nablus, Yafa, Sayda ve Gazze gibi merkezlerin birçoğunu kolayca ele geçirerek, Tripolis'in (Trablus) sahillerini tamamen istila etti. Böylece Haçlıların denizden takviye alma olasılıkları kalmamıştı. Çaresiz ve desteksiz kalan Haçlıların, Selâhaddin'in karşısında direnme şansı kalmamıştı. Sonuç olarak 2 Ekim 1187 günü Kudüs'ü de ele geçirmesiyle, bölgeye düzenlenecek bir Haçlı Seferi kaçınılmaz olmuştur.¹⁵⁸

¹⁵⁵Andronikos'un tahtı zorla ele geçirmesi ve Latinleri katletmesi, Avrupa'nın tepkisini çekmişti. Önce Macar kralı III. Bela, daha sonra ise Norman kralı II. William Doğu Roma topraklarına akınlar düzenlediler. Ardından 1182 yılındaki Kontantinopolis'teki Latin katliamı gerçekleşti. Şehirde artan hoşnutsuzluk ve Latinlerin kışkırtmasıyla Andronikos, 13 Eylül 1185 günü tahttan indirilerek katledildi. bkz. Gregory s.309.

¹⁵⁶Kaleli, s.394.

¹⁵⁷Günümüzde İsrail'in batısında yer alan bir şehir.

¹⁵⁸Demirkent, 1996, s.535-536.

Sur'da toplanan Frankların acil yardım çağrısında bulunmak üzere yolladıkları Sur başpiskoposu Josias, doğruca Sicilya'ya gönderilmişti. Çağrıyı duyan Sicilya kralı II. Guillaume (1166-1189) derhal doğuya yardım hazırlıklarına başladı. Hemen ardından Josias, Sicilya'dan Roma'ya gitti. Bu sırada zaten hasta olan Papa II. Urbanus, duyduğu haberlerin üzüntüsüyle 20 Ekim'de öldü. Makamın yeni sahibi Papa VIII. Gregorius (21 Ekim-17 Aralık 1187), yeni bir Haçlı Seferi çağrısı yaptı. Sicilya kralı II. William, Tripolis'e bir filoyla Norman Haçlılarını göndererek bu çağrıya ilk cevap veren olmuştu. Ancak kısa bir süre sonra William ölünce, Normanlar III. Haçlı Seferi'nin daha sonraki aşamalarında herhangi bir rol oynamadılar.¹⁵⁹ Bu olaydan iki ay sonra Papa VIII. Gregorius da ölünce yerine geçen III. Clemens (1187-1191), çağrıyı yenileyerek hemen Alman imparatoru I. Friedrich Barbarossa (1155-1190) ile görüştü. Bu sırada başpiskopos Josias ise Fransa ve İngiltere krallarıyla görüşmek için harekete geçmişti. Bu sırada doğuda kalan Haçlılarla birlikte kısa süre önce serbest kalan Kral Guy, beraberindeki Cenova ve Venedik donanmalarıyla birlikte Akkâ kuşatmasıyla meşguldüler.¹⁶⁰ Kuşatma neredeyse III. Haçlı Seferi boyunca sürmüştür. Bu sırada Batıda, Haçlı Seferi'ne katılmayı kabul eden diğer liderler; Alman imparatoru Friedrich Barbarossa, I. İngiltere kralı I. Richard (Aslan Yürekli Richard, 1189-1199) ve Fransa kralı II. Philippe Augustus (1180-1223) olmuştur. Ancak Richard ve Philippe, Anadolu'ya hiç uğramadan, deniz yoluyla, doğrudan Filistin'e gitmeyi tercih ettiler. Bu iki kralın bu sebepten dolayı Doğu Roma ile çok ciddi bir husumeti olmadı.

2.3.2. Almanların Seferi

Almanlar, 1188 yılında Nürnberg'e gelen Doğu Roma elçileri ile Doğu Roma arazilerinden geçiş konusunda anlaşılard. Alman Haçlı ordusu, 11 Mayıs 1189 günü Ratisbon'dan (Regensburg) ayrılarak, yola koyuldular. Seferin başında 70 yaşında olan I. Friedrich Barbarossa, imparatorluğunun idaresini oğlu VI. Hienrich'e bıraktı ve yanına ikinci oğlu Friedrich'i de alarak yola koyuldu. Doğu Romalılar, bu denli büyük bir Alman Haçlı ordusunun topraklarında bulunmasından hoşnutsuzdu. Fakat ordunun büyüklüğü

¹⁵⁹Demirkent, 1997, s.145; Kaleli, s.319.

¹⁶⁰Kral Guy, Sur şehrinde hâkim hale gelen Konrad'dan bölgeyi almak istemiş ancak şehre alınmamıştır. 6 Nisan günü başpiskopos Ubaldo'nun yönetiminde, 52 gemiden oluşan Pisa donanması Sur limanına ulaştı. Piskopos, Konrad'dan istediklerini elde edemeyince, Guy ile anlaşdı. Guy bu destek sayesinde Sur önünden ayrılıp, Akka üzerine yürüdü. 28 Ağustos 1189 günü başlayan kuşatma, 1191 yılına dek sürmüştür bkz. Demirkent, 1997, s.145-148.

karşısında Doğu Roma'nın direniş göstermesine imkân yoktu.¹⁶¹ Sefer sırasında Avrupa'da var olan Doğu Roma karşıtı düşüncelere ek olarak, II. Isaakios'un Selâhaddin ile bir askeri ittifak antlaşmayı yapmış olduğu söylentileri ilişkileri daha da germiştir.¹⁶² Doğu Romalılar, tıpkı I. ve II. Haçlı Seferleri'nde olduğu gibi asıl maksadın Konstantinopolis'i işgal etmek olduğuna inanıyorlardı. Halihazırda I. Friedrich Barbarossa, 1155 yılında Romalıların imparatoru olarak, papa tarafından taç giydirilmişti. İki devlet arasında İtalya politikasıyla ilgili geçmişte yaşanmış meseleler vardı. I. Manuel, I. Friedrich'e karşı mücadele eden Kuzey İtalya şehirlerini açıkça desteklemişti. Ayrıca I. Friedrich, bağımsızlıklarını ilan eden Sırp ve Türkler ile de dostane ilişkiler içerisindeydi.¹⁶³ II. Isaakios'un Münster piskoposu ve beraberindekileri hapse atarak, donanımlarını o sırada Konstantinopolis'te bulunan Selâhaddin'e hediye etmesi, ilişkileri iyice germiştir.

Alman Haçlı orduları Philippopolis yakınlarındayken Friedrich'e getirilen II. Isaakios'a ait mektup, Haçlı kampındaki sınırların gerilmesine neden olmuştu. Mektupta Isaakios, Barbarossa'nın başşehri ele geçirme niyetiyle ilgili olarak endişeli olduğunu belirterek, rehine ve ele geçirilecek toprakların yarısı ile Alman ordularının Konstantinopolis üzerinden değil, Hellespontos üzerinden Anadolu'ya ulaşmalarını talep ediyordu. Eğer talepleri yerine getirilirse, Haçlıların yol boyunca güvenli geçiş, yiyecek teminatı ve para değişimi gibi konularda rahat edeceklerini söylüyordu.¹⁶⁴ Ayrıca bu mektupta II. Isaakios kendisini "Romalıların İmparatoru" olarak tanımlarken, I. Friedrich'e "Almanların İmparatoru" olarak hitap ediyordu. Ancak bu talepler ve küçümseyici tutum, kızgınlığı alevlendirmekten başka bir şeye yaramadı. 29 Ağustos günü Philippopolis yakınlarında, Manuel Kamytzes'in öncülüğünde küçük bir Doğu Roma birliğinin Alman Haçlı ordusuyla karşılaşmasıyla, savaş kaçınılmaz olmuştu. Almanların, bu küçük birliği kısa sürede mağlup ettikten sonra I. Friedrich, Doğu Roma'ya yönelik tüm tavırlarını

¹⁶¹Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, Çev. Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara 1987, s.11.

¹⁶²Özellikle Sırp ve Bulgar yöneticilerinin Doğu Roma'ya karşı Haçlılarla ittifak arayışında olması, Isaakios'u, Selâhaddin ile ittifak arayışına itmisti bkz. Kaleli, s.423; Aynı sebepten ötürü, Balkanlarda kendisini güvence altına alabilmek adına Macar kralı Bela ile dostluk kurarak, kızı Margarethe ile 1185 yılında evlenmişti bkz. Runciman, C.III, s.11.

¹⁶³Kaleli, s.426-427; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara 2011, s.376.

¹⁶⁴Runciman, C.III, s.12.

değiştirerek bölgenin yağmalanmasına izin verdi.¹⁶⁵ Bu mağlubiyetle birlikte, Konstantinopolis önlerine dek Almanların karşısına çıkabilecek önemli bir Doğu Roma askeri gücü kalmamıştı.

I. Friedrich, II. Isaakios'un daha önce elçilerle gönderdiği mektuptaki teklifini de geri çevirerek kışı Hadrianapolis'te geçireceğini bildirdi ve 22 Kasım günü bölgeyi işgal etti. II. Isaakios, bu durum karşısında önce bir blöf yaparak Almanları tehdit etse de I. Friedrich'in buna aldırış etmediğini ve Konstantinopolis'e saldıracağını görünce, boyun eğmek zorunda kaldı. 14 Şubat 1190 günü imzalanan Hadrianapolis Antlaşması ile II. Isaakios, I. Friedrich'e tüm imtiyazları vererek, Anadolu'ya geçişlerini garanti etmek durumunda kaldı. Böylelikle 1190 Mart ayında I. Friedrich ve ordusu Anadolu'ya geçiş yaptı.¹⁶⁶ Haçlılar, Anadolu'dan rahat geçiş konusunda Türkler ile de anlaşmışlardı. Ancak yol boyunca Türklerin tacizine uğrayan Haçlılar, ayrıca Isaakios'un sorunsuz geçiş vaaadinin de tamamen hayal kırıklığı olmasıyla, kendilerini kandırılmış hissetmişlerdi. Alman Haçlı ordusu 17 Mayıs günü Anadolu Selçuklu başşehri İkonion'a ulaştı. Bu noktada I. Friedrich, şehre hücum edip, eline geçirmeye karar verdi.¹⁶⁷ Alman Haçlı ordusu, yapılan antlaşmaya aykırı olarak 18 Mayıs günü İkonion'u işgal ettiler.

Alman Haçlı ordusu dağlık arazileri aşip Seleukeia (Silifke)¹⁶⁸ civarına ulaştığında, 10 Haziran 1190 günü, III. Haçlı Seferi'nin bütün kaderini etkileyecek beklenmedik bir gelişme yaşandı. I. Friedrich Barbarossa, Göksu Irmağı'nda boğularak öldü. Yaşanan bu olaydan sonra sayıları büyük ölçüde azalmış olan Alman Haçlı grubundan kalanlar da büyük oranda dağıldı.¹⁶⁹ Geriye kalanlar ise Friedrich'in oğlu ve Swabia Dükü olan VI. Friedrich komutasında Antiochia'ya yöneldiler. Antiochia'ya ulaşan Alman Haçlı sayısı yaklaşık 3 bin kadardı. Ordu buradan Akkâ'ya doğru yol aldı. Alman ordusu 4 Ekim günü Akkâ'ya ulaştığında, seferin başından beri Alman ordularının büyüklüğü ile ilgili birçok

¹⁶⁵Ostrogorsky, 2011, s.377.

¹⁶⁶Ostrogorsky, 2011, s.376-377.

¹⁶⁷Runciman, C.III, s.12-13.

¹⁶⁸Seleukeia Kalykadnos.

¹⁶⁹Ostrogorsky, 2011, s.377; I. Friedrich'in ölümüyle Doğu Roma İmparatoru II. Isaakios'un, Balkanlarda tekrar hâkimiyet kurmasının önünde bir engel kalmamıştı. Dolayısıyla hiç vakit kaybetmeden, Trakya'ya girmiş olan Bulgarlar ve Sırlara karşı sefere çıktı. Sırlar, 1190 sonbaharında Morava suyu kenarında mağlup edildi. Ancak düzenlenen ikinci seferde alınan başarısızlıklar II. Isaakios'un sonunu getirdi bkz. Ostrogorsky, 2011, s.377.

bilgi alan Haçlılar, az sayıdaki askerle karşılaşınca ne yapacaklarını bilememişlerdir. 1190-91 kış aylarında da Akkâ önündeki durumda değişiklik olmadı ancak açlık ve hastalıklar yüzünden ölenlerin sayısı arttı.¹⁷⁰ Bu gelişmelerin hemen ardından Fransa ve İngiltere kralları Akkâ'ya ulaştı ve Haçlı direnci nispeten arttı.

2.3.3. Frank ve İngilizlerin Seferi

Filistin'e deniz yoluyla ulaşmayı tercih etmiş olan Frank ve İngilizler, krallarının önderliğinde 4 Temmuz 1190 günü yola çıkmışlardı.¹⁷¹ Frankların ve İngilizlerin seferi Doğu Roma'yı, Almanların seferi kadar ilgilendirmiyordu. Çünkü artık Doğu Roma'nın etki alanı Filistin'e kadar uzanmıyordu.¹⁷² Haçlılar ilk olarak Lyon'a doğru hareket ettiler. Philippe, Lyon'dan sonra ordusunu Alpler'den geçirecek, Nizza (Nis/Nice) üzerinden Cenova'ya geldi ve buradan seyahatine deniz yoluyla devam ederek, 14 Eylül günü Messina'ya ulaştı. Richard ise kara kuvvetiyle Lyon'dan Marsilya'ya giderek, filosuyla 22 Ağustos günü burada buluştu. Ordusunun bir kısmı Marsilya'dan Filistin'e yelken açarken, Richard da ana ordusuyla birlikte Sicilya'ya hareket etti ve 3 Ekim günü Messina'ya ulaştı. Messina'da yeniden bir araya gelen Fransa ve İngiltere kralları, seferin bundan sonraki kısmı ile ilgili şartlar ve hakları içeren bir antlaşma imzaladılar. Haçlı orduları kış aylarını Sicilya'da geçirmişti. Burada yerel halkla birtakım çatışmalar yaşadıktan sonra; Philippe 30 Mart, Richard ise 10 Nisan günü bölgeden ayrılarak, Akkâ'ya doğru yelken açtılar. Frank ve İngilizlerin deniz üzerinden Filistin'e gittikleri sırada Doğu Roma için dikkate değer tek konu, Kıbrıs'ın Richard tarafından işgal edilmesi olmuştur. Her ne kadar daha sonra adayı Tapınak Şövalyelerine satsa da ilk kez bir haçlı ordusu, Doğu Roma'ya ait bir toprağı işgal etmiş ve geri vermemiştir. Dahası adanın zenginlikleri Haçlıların gözünü boyamış ve daha sonraki harekâtlarda Doğu Roma'nın zenginliklerinden faydalanma fikri Avrupalıların gözünde ön plana çıkmıştı.¹⁷³

¹⁷⁰Demirkent, 1997, s. 152-153.

¹⁷¹Runciman, C.III, s.32.

¹⁷²Ostrogorsky, 2011, s.397.

¹⁷³Demirkent, 1997, s.155-156; Richard ve beraberindekiler deniz yolculuğu sırasında bir fırtınaya yakalanması ve kız kardeşi Joanna ve nişanlısı Berengaria'nın bulunduğu gemi sürüklenerek Kıbrıs'a ulaşmasıyla süreç başlamıştır. O sırada Kıbrıs'ta hâkim olan isyancı Isaakios Dukas Komnenos'un hanımlara kötü davranması nedeniyle Richard hızlı bir şekilde adaya doğru yola çıktı. Bir hafta sonra Richard, Limasol 'a ulaştı ve adayı ele geçirdikten sonra yoluna devam ederek, 8 Haziran 1191 günü Akkâ'ya geldi bkz. Demirkent, 1997, s. 155-156.

İngiliz ve Fransız Haçlı ordularının Akkâ önlerine ulaşmasıyla şehir hem karadan hem de denizden tam bir kuşatma altına alınmıştır. Denizden yardım alma şansı da kalmayan şehirliler, 11 Temmuz günü son bir direniş gösterecekleri de 12 Temmuz 1191 günü, Selâhaddin'in izni olmaksızın şehri Haçlılara teslim ettiler. Ayrıca şehirde esir tutulan Hıristiyanların serbest bırakılmasını ve gerçek haçın geri verilmesini de kabul ettiler. Bundan itibaren Akkâ, "II. Krallık" adıyla anılacak Haçlı hâkimiyetinin başşehri olacaktır.¹⁷⁴ III. Haçlı Seferi ordularının Doğu Roma topraklarındaki etkinliklerinin sona ermesinin hemen ardından II. Aleksios, Bulgarlara karşı yeni bir sefer hazırlığındayken, 1195 yılında ağabeyi Aleksios tarafından tahtan indirildi ve gözleri kör edilerek hapsedildi. Böylece III. Aleksios (1195-1203) tahta geçmiş oldu.¹⁷⁵ Bu sırada Alman İmparatoru VI. Heinrich, Konstantinopolis ve geçmişte Normanlara ait olan toprakların kendisine ait olması gerektiğini iddia ediyordu. Ancak Heinrich 1197 yılında ölünce bu iddiaların da arkası gelmedi.

¹⁷⁴Runciman, C.III, s.44; Demirkent, 1997, s. 157.

¹⁷⁵Ostrogorsky, s.378.

3. IV. HAÇLI SEFERİ VE KONSTANTİNOPOLİS'İN DÜŞÜŞÜ

3.1. Seferin Düzenlenmesi ve Konstantinopolis'e Yönelmesi

3.1.1. IV. Haçlı Seferi Çağrısı ve Katılımlar

VI. Heinrich'in ölmesiyle Alman İmparatorluğu dağılmış, İtalya'daki Alman hâkimiyeti son bulmuştu. Alman imparatorunun üstünlüğü yerini Papa Innocentius'un (1198-1216) hâkimiyetine bırakmıştı ve bu da Haçlı düşüncesinin yeniden ön plana çıkması anlamına geliyordu. Artık papanın önünde herhangi bir dünyevi hâkim güç unsuru yoktu. Ayrıca Avrupa'da, Doğu Roma ve papalığın muhtemel bir iş birliğini gerektiren durum da ortadan kalkmıştı. Bu doğrultuda, papanın asıl amacı papalık otoritesinin yeniden kurulması için İslam'a karşı kendisini Hıristiyan hareketinin başına geçirmek olmuştu.¹⁷⁶ Başlangıçta Papa III. Innocentius, III. Aleksios ile olan yazışmalarında ılımlı ve gönül alıcı bir üslup kullanarak Doğu Roma ile bir iş birliği kapısını açık tutmaya çalışıyordu. İmparatorluğun, IV. Haçlı Seferi sırasındaki zayıf durumuna rağmen, Konstantinopolis hala dünyanın en zengin şehirlerinden biriydi. III. Innocentius, III. Aleksios ile kiliselerin birleştirilmesi konusunda müzakereleri sürdürdü. Doğu kiliseleri kendisine boyun eğmeli ve Roma Hristiyanlığın tek yüksek merkezi olmalıydı.¹⁷⁷

IV. Haçlı Seferi'nin önceki seferlerden en önemli farkı hükümdarlar ve lortlar tarafından değil, doğrudan papanın otoritesi ve komutası altında görevlendirilmiş lortlar tarafından komuta edilmesiydi. Papalık, III. Haçlı Seferini bir başarısızlık olarak görüyor ve bunu kabullenmek istemiyordu. Ayrıca doğudaki Latin krallıkları da tamamen Avrupa'ya bağımlı hale gelmişti ve bölgedeki tüm ruhbanlar bizzat papa tarafından atanıyordu.¹⁷⁸ Diğer önemli bir fark ise seferin hedefiydi. Daha önce Kudüs üzerine zorlu bir yolculuğu tercih eden Haçlılar, bu sefer nispeten kolay aşılabilecek deniz yoluyla Mısır'a saldırmayı tercih etmişlerdi. Zaten papalık, XII. yüzyılın sonu ile XIII. Yüzyılın başında piskoposluklar üzerinde yetkisini daha da keskinleştirmiş ve tüm kiliselerin kaynaklarını kendisini yönlendirip, dinsel kuralları düzenleme işinde tekel haline gelerek, ulusların üzerinde bir hükümdarlık haline gelmişti. Ancak bu merkezileşme Almanya ve İtalya'da

¹⁷⁶Ostrogorsky, 2011, s.383; Kaleli, s.456-457.

¹⁷⁷Demirkent, 1997, s.168.

¹⁷⁸Cahen, s.272.

kısa süre sonra başarısızlığa uğramıştır. III. Innocentius papa olur olmaz, doğu ile ilgili meselelere yoğunlaşmıştı. Bölgedeki Kıbrıs ve Ermeni hâkimlerine, Alman imparatoru VI. Heinrich tarafından bağımsızlık verilmesi, onun yetkisinin bölgedeki etkinliğine darbe vuruyordu.¹⁷⁹ Dolayısıyla bölgeye düzenlenecek bir sefer, Papalık açısından, kaçınılmaz hale geliyordu.

Fransa'da Foulques de Neuilly adında bir aziz, papa tarafından Haçlı Seferi çağırısı yapması için görevlendirilmişti. Aynı zamanda kendi kardinallerinden biri olan Perron di Capua'yı Fransa'ya göndererek, haçlı olan ve bir yıl boyunca orduda Tanrı'ya hizmet eden herkes günah çıkarabileceğini ve günahlarının hepsini affedileceğini bildirmişti. Fakat Batı Avrupa'da önde gelen hükümdarlardan hiçbiri III. Innocentius'un çağırısına olumlu cevap vermemişti. Sicilya varisesi Konstanza, krallığı ve küçük oğlu Friedrich'i papanın hâkimiyetine bırakmıştı. VI. Heinrich'in kardeşi Philipp von Schwaben ise Sicilya tahtında hak iddia ediyordu. Ayrıca Almanya'da idareyi üzerine almak için uğraşmaktaydı. Fakat imparatorluk hanedanının düşmanı Welf ailesi, onun karşına Otto von Braunschweig'ı imparator adayı olarak ileri sürünce, Almanya bir iç savaşa sürüklendi. İngiltere kralı Richard'ın 1199 yılında ölümünden sonra ise kardeşi John ile yeğeni Arthur, onun mirası üzerinde savaşa tutuştular. Fransa kralı Philippe de kendine pay koparmak için bu çatışmalara katılmaktaydı.¹⁸⁰

Papa, daha çok küçük çaplı Frank lortlarından olumlu karşılık bulmuştu. Sefere ilk katılan lortlar, çağrıdan bir yıl sonra Champagne'de, Ercy adında bir turnuva sırasında ortaya çıkmışlardır. Champagne kontu Thibaut, Blois kontu Louis, Flandre kontu Baudouin, Geoffroi de Villehardouin ve bütün asiller haçı kabul ettiler. Daha önce Champagne kontu Thibaut, papaya bir Haçlı Seferi yapmak için başvurmuştu. Bu yüzden papa tarafından yeni sefere komutan tayin edildi. Lortların katılımı bir yıl boyunca sürdükten sonra, 1200 yılı boyunca bir dizi meclis toplanmıştı. Bu meclislerde, hangi yolun izleneceği ve ne zaman yola çıkılacağı gibi konular tartışılmışı. Ancak anlaşma sağlanamayınca, 1201 yılı ilkbaharında aralarından altı temsilci görevlendirerek,

¹⁷⁹Le Goff, s.109; Runciman, C.III, s.95.

¹⁸⁰Geoffroi de Villehardoin ve Henri de Valenciennes, *IV.Haçlı Seferi Kronikleri*, Çev. Ali Berktaş, TİB Kültür Yayınları, 2019, Konstantinopolis, s.3; Runciman, C.III, s.97; Demirkent, 1997, s.167-168.

yetkilendirdiler ve meseleyi onların çözmesini talep ettiler. Bu yıla kadar sefere katılmak isteyenler sayısı 35 bin kişiye yükseldi.¹⁸¹

3.1.2. Venediklilerin Sefere Katılması

Yapılan plana göre Haçlılar, gemilerle Mısır'a çıkıp, Nil Deltası'nı ele geçirecekti. Böylece bölge bir Hıristiyan üssüne dönüştürülerek, Kudüs'e ulaşım kolaylaştırılacaktı. Ayrıca Anadolu'dan geçilmemesiyle, Doğu Roma'nın çıkaracağı zorluklarla karşılaşmayacak ve Türkler tarafından taciz edilmeyeceklerdi. Kudüs yolunda en büyük engel olan Eyyübîler ise arkadan vurulacaktı. Ancak bu planın hayata geçirilebilmesi için çok sayıda gemiye ihtiyaç vardı. Ama Flandre kontunun dışında asillerin hiçbirisinin filosu yoktu. 1200 yılı soruna çare bulmak üzere yapılan tartışmalarla geçti. Sonunda Thibaut ve asiller Haçlı ordusunun Mısır'a gidebilmesi için dönemin en güçlü denizci ülkesi Venedik ile temasa geçip, para karşılığında gemiler temin etmeye çalıştılar.¹⁸² Venedik Dukası Enrico Dandolo (1192-1205) ile görüşen temsilciler ona güven mektuplarını ve kutsal topraklara ulaşmaları için gerekli olan ulaşım ve gemi ihtiyaçlarını karşılamalarını talep ettiler. Dandolo, sekiz günlük bir bekleyişin ardından; 4 bin beş yüz atı ve 9 bin seyisi taşıyacak yelkenli nakliye gemisi yapacaklarını ve 4 bin beş yüz şövalye ile 20 bin yaya askeri navelerde taşıyacağını ve yanlarında dokuz aylık erzak bulunağını bildirdi.¹⁸³ At başına dört adam ve adam başına iki mark verilmesi koşuluyla toplam 85 bin mark talep etmişti. Ayrıca "silahlandırılmış elli kadirge vereceğiz, tek koşulumuz toprak ya da para olarak ele geçirilen yarısı bizim, yarısı sizin olacak"¹⁸⁴ diyerek yapabileceklerini ve taleplerini sıraladı. Temsilciler bir süre bu talepleri görüştüktan sonra anlaşma sağlandı.

Anlaşma sırasında ayrıca seferin nereyi hedef alacağı da belirlenmişti. Ortak kaniya göre, seferin başarılı olmasının en kolay yolu Babiloine (Babil Kalesi/Mısır) üzerinden gidilmesiydi ve ilk hedef burası oldu. Ancak Venedik'in Mısır ile ticari bağlantıları vardı. Dolayısıyla Mısır'a yapılacak bir sefer, Venedik'in çıkarlarına uygun düşmüyordu. Enrico Dandolo, Mısır yerine Konstantinopolis üzerine yapılacak bir seferin, Venedik

¹⁸¹Geoffroi de Villehardoin ve Henri de Valenciennes, s.3-12.

¹⁸²Demirkent, 1997, s.169; Haldon, s.191.

¹⁸³Villehardoin ve Valenciennes, s.8.

¹⁸⁴Villehardoin ve Valenciennes, s.8.

açısından çok daha yararlı olacağı kanısındaydı. Daha önce Mısır'ı ele geçiren Melik el-Adil (1200-1218), bölgede birçok İtalyalı devlete ayrıcalıklar tanımıştı. Zaten Haçlılar ile Venediklilerin pazarlıkları sürerken, bir yandan Eyyûbî ve Venedik ticaret pazarlıkları da yürütülmekteydi. El-Adil, Venedik'e bir elçi göndererek seferin Mısır'a yönelmemesi için ticari ayrıcalıkları ön plana çıkarmıştı.¹⁸⁵ Bu doğrultuda ilk fırsatta seferin seyrini değiştirmek için gerekli girişimler yapılacaktı.¹⁸⁶

Tüm bu görüşmelerin yapıldığı sırada, 1201 yılı Mart ayında Champagne kontu Thibaut ansızın ölmüş ve Haçlılar onun yerine ordunu komutanlığına Boniface de Montferrat'ı seçmişlerdi. Boniface, 1201 yılı Ağustos ayında Fransa'ya ve sonra dostu Philipp von Schwaben'ın yanına Almanya'ya giderek, bütün asillerin kendi başkanlığını tanımalarını sağladı.¹⁸⁷ Philipp von Schwaben'in bu sefere katılma kararı vermesinde etkili olan esas unsur Doğu Roma'nın topraklarıydı.¹⁸⁸ Böylelikle, IV. Haçlı Seferi kendisini diğer Haçlı Seferleri'nden ayıran en önemli özelliği, papanın komutasını kaybetmiş oldu. 2 Haziran 1202 gününden itibaren Haçlılar, memleketlerinden Venedik'e doğru yola çıkmaya başladılar. Ancak bazı kontlar ve askerler, Venedik yerine farklı limanlara yol aldı ya da yolculuk sırasında ordudan ayrıldı. Bu durum hem Venediklilere verecekleri paranın toparlanmasını zora sokuyor hem de ordunun mevcudiyetini azaltıyordu. Bu durumun temel sebebi bazı Haçlıların, Venedik ile yapılan anlaşmaya şüpheyile yaklaşmalarıydı. Bu yüzden örneğin Autun piskoposu önderliğindeki bazı Haçlılar, Venedik yerine Marsilya üzerinden kutsal topraklara gitmeye karar vermişlerdi. Ayrıca seferin Kutsal Topraklar yerine Mısır üzerine hareket edecek şekilde planlaması da yer yer huzursuzluk yaratmıştı.¹⁸⁹

¹⁸⁵Demirkent, 1997, s.170; Runciman, C.III, s.101; Haldon, s.191.

¹⁸⁶Dandolo, Venedik'in devamlı şekilde sağlama almasının ön şartının Doğu Roma'nın ortadan kalması olduğunu düşünüyordu bkz. Ostrogorsky, 2011, s.484.

¹⁸⁷Demirkent, 1997, s.170.

¹⁸⁸Schwaben kısa bir süre önce Isaakios Angelos'un kızı Eirene Angelina ile evlenmişti. Ancak düğünden birkaç ay sonra Isaakios tahttan indirilince, Schwaben kendisini Angelos ailesinin Doğu Roma tahtı için verdiği mücadelenin bir tarafı olarak buldu bkz. Runciman, C.III, s.99.

¹⁸⁹Runciman, C.III, s.100.

3.1.3. Zara'nın İşgal Edilmesi

Haçlılar, Venedik'e vardıklarında, Venediklilerin anlaşmaya tamamen uyduklarını ve müthiş bir donanma hazırladıklarını gördüler. Büyük boyutlu ve kusursuz filoyu, muhteşem gemileri, koca kalyonları, atların bindirileceği yük gemilerini, kadırgaları ve şehrin zenginliğini görünce oldukça şaşırılmışlardı. Ayrıca Venedikliler kuşatmada kullanmak için gemilerde taşınabilecek çok sayıda mancınık, rampa ve merdiven inşa etmişlerdi. Haçlılar hep beraber şehre yerleşemeyeceklerini anlayınca, küçük San Niccolo di Lido adasına yerleşmişlerdir.¹⁹⁰

Haçlılar, hem ordunun mevcudiyetinin azlığı hem de kont ve lortların yeterince paraya sahip olamaması nedeniyle Venediklilere söz verdikleri parayı eksik bir şekilde ödeyebilmişlerdi.¹⁹¹ Bunun karşılığında Enrico Dandolo ve Venedikliler, Haçlılardan Moglie, Trieste ve Zara'nın fethine yardım etmelerini istemiş ve bu sayede borçları için vade tanıyacaklarını söylemişlerdir. Haçlıların bir kısmı bir Hıristiyan şehrine saldırmayı yanlış buluyordu. Ancak artık ellerinde hiçbir kaynak kalmamıştı, bir an önce yola çıkmaları gerekiyordu. Bu yüzden Venediklilerin şartlarını kabul etmekten başka herhangi bir seçenekleri kalmamıştı.¹⁹² Zara, Venedik için çok önemliydi, çünkü gemi yapımı için gerekli malzeme bölgedeki ormanlarından sağlanıyordu. Ne olursa olsun sefere devam edebilmek için Zara'nın ele geçirilmesi gerekiyordu ve Enrico Dandolo, bu iş için Haçlılardan istifadeyi kafasına koymuştu.¹⁹³ 1202 yılı Eylül ayında bir Pazar günü Enrico Dandolo, San Marco Kilisesi'nde büyük bir konuşma yaparak, orada bulunan herkesi Zara'ya yönelmeye ikna etmeyi başarmıştı. Anlaşma sağlandıktan sonra yeniden San Marco Kilisesi'nde toplanılmış ve çok büyük bir ayinle, çok sayıda Venedikli Haçlı olmuştur. 1202 yılının Kasım ayına geldiğinde, Zara seferi için hazırlıklar tamamlanmıştı.¹⁹⁴

¹⁹⁰Robert de Clari, *Konstantinopolis'in Zaptı*, Çev. Bennur Akyavaş, TTK Basımevi, Ankara 1994, s.5.

¹⁹¹Clari, s.6.

¹⁹²Clari, s.7; Demirkent, 1997, s.171.

¹⁹³Demirkent, 1997, s.171.

¹⁹⁴Demirkent, 1997, s.171-172.

Zaralılar, Venediklilerin kendilerinden nefret ettiklerinin ve her an saldırabileceklerinin farkındaydılar. Papalıktan, kendilerine zarar verecek olanların aforoz edileceklerine dair bir mektup bile temin etmişlerdi. Bu mektubu duka ile Haçlılara gönderdiler. Mektup okunduktan sonra duka, tavrından vazgeçmedi ve Haçlılardan kendisine yardım etmelerini rica etti. Kont Simon de Montfort ile Enguerrand de Bove hariç, tüm kontlar yardım edeceklerini bildirdiler. Ardından Haçlılar, Roma'ya affedilmeleri için haberci göndermeye karar verdiler. Soissons piskoposu ile Robert de Bove'u, affedildiklerine dair papadan bir mektup temin etmeleri için yola çıkardılar.¹⁹⁵ Papa ilk olarak Haçlıları aforoz etse de sonrasında yumuşayarak, Haçlıların aforozunu kaldırdı ancak Venediklileri hiçbir zaman affetmedi. Avrupa'da tüm bu olaylar yaşanırken III. Aleksios, abisi ve imparator olan Isaakios'un gözlerini oydurmuş ve oğlu Aleksios ile birlikte zindana atmıştı. Ancak Isaakios'un oğlu Aleksios, kısa bir süre sonra zindandan kaçarak önce gemiyle Ancona'ya, daha sonra ise kız kardeşiyle evli olan Almanya imparatoru Philipp von Schwaben'in (1198- 1208) yanına gitmek için Verona'ya geldiğinde, oradaki Haçlı ordusunu görmüştü. Genç Aleksios yanındaki insanların tavsiyesiyle, Haçlılardan yardım istemek amacıyla habercilerini Bonifacio del Montefarfo ve diğer kontlara gönderdi.¹⁹⁶

Haçlılar, 10 Kasım 1202 tarihinde Zara önlerine geldiler ve şehrin limanını ele geçirip, karaya çıktılar. Başlatılan saldırı 13-18 Kasım boyunca sürdü ve sonunda şehir teslim olup, Venedikliler ve Haçlılar arasında pay edildi. Haçlıların şehre yerleşmelerinden yaklaşık bir ay sonra ise Philip ve Aleksios'un habercileri şehre ulaştı. Aleksios, imparatorluğun tekrar kendisine teslim edilmesi halinde; Roma'nın üstünlüğünü tanımayı, 200 bin mark gümüş ve erzak vermeyi, ya Haçlılar ile birlikte Mısır'a gitmeyi ya da masrafları kendisinin karşılayacağı 10 bin adamı göndermeyi ve Kutsal Toprakları koruyacak yüz şövalyeye hayatı boyunca bakmayı vadedmişti.¹⁹⁷ Yardım fikrine bazı Haçlı kontları karşı çıkmıştı. Onlar bir an önce kutsal topraklara gitmek istiyorlardı. Tekrar bir Hıristiyan şehrine saldırmak fikri onlara cazip gelmiyordu. Karşıt fikirlere rağmen, Boniface ve Enrico Dandolo kutsal toprakları elde etmenin tek veya en kolay yolunun önce bu teklifi kabul edip sonra Mısır'a gitmek olduğunda ısrar etmişlerdi.

¹⁹⁵Villehardouin ve Valenciennes, s.20-21; Clari, s.9-10.

¹⁹⁶Abü'l Farac, C.2, s.483; Haldon, s.191.

¹⁹⁷Villehardouin ve Valenciennes, s.23; Villehardouin ve Valenciennes, s.27.

Bundan sonra Haçlılar, piskoposlara Konstantinopolis'e gitmenin günah olup olmayacağını sordular. Piskoposlar, bunun takdir edilecek bir şey olduğunu söyleyince, seferin yönü tekrar değişmiş oldu.¹⁹⁸

3.2. 1203 Yılı İşgali

3.2.1. Haçlıların Konstantinopolis'e Ulaşması

IV. Haçlı Seferi'nin Konstantinopolis'e yönelmesi sadece o anlık koşullardan kaynaklanmıyordu. Zaten uzun zamandır böyle bir işgalin altyapısı oluşmaktaydı. 1054 yılındaki Shizma'dan beri dini anlaşmazlıklar zirveye ulaşmıştı. Haçlı Seferleri'nin başından itibaren Batı Avrupa'da Doğu Roma aleyhtarı fikirler yayılmış ve artık kalıplaşmıştı.¹⁹⁹ Manuel'in saldırgan siyaseti ve Andronikos'un Latin karşıtı etkinlikleriyle geçmiş fikirlerin artık açıkça düşmanlığa dönüşmesine sebep olmuştu. IV. Haçlı Seferi sırasında Doğu Roma'nın güçsüz durumu ise artık bu düşmanlığın bir işgale dönüşmesi fırsatı sunuyordu. Zaten II. Haçlı Seferi sırasında VII. Louis'in ve III. Haçlı Seferi sırasında I. Friedrich'in Konstantinopolis üzerine yürüme niyetleri açığa çıkmış ancak bu yönde bir hamle yapılamamıştı. Bu niyetler üzerine Venediklilerin de çabaları eklenince, işgal kaçınılmaz hale gelmişti.²⁰⁰

Böylelikle, bahar aylarının gelmesiyle Haçlılar, Konstantinopolis üzere yapacakları sefer için hazırlanmaya başlamışlardır. III. Innocentius, Konstantinopolis'e kapsamlı bir saldırının yapılmasını teşvik etmiyordu. Onun amacı açıkça III. Aleksios'un Haçlı Seferi'ne istenen katkıyı yapması ve Roma Kilisesi'nin üstünlüğünü kabul ederek papanın otoritesini tanımasını sağlamaktı.²⁰¹ Bu sırada Doğu Roma ise artık maddi ve askeri olarak neredeyse bitik durumdaydı. Donanmanın tamamı ile tüm malzemeleri satılmış ve artık gemi yapımı konusunda tamamen Venedik'e bağımlı kalmışlardı. Orduda ise neredeyse Doğu Romalı asker kalmamıştı. Ordu ağırlıklı olarak paralı asker olan; Frank, Vareng, Slav ve Peçeneklerden oluşuyordu. Ancak bunlara tamamen

¹⁹⁸Demirkent, 1997, s.171; Clari, s.12-13.

¹⁹⁹*The Chronicle of Morea*, 1203 ve 1204 yılındaki Latin işgaliyle ilişkili olarak tamamen Doğu Romalıları suçluyordu bkz. Shawcross, s.194.

²⁰⁰Ostrogorsky, 2011, s.484.

²⁰¹Kaleli, s.463.

güvenmek hiçbir durumda mümkün değildi. Yani Doğu Roma askeri olarak herhangi bir saldırıya neredeyse hiç karşı koyabilecek durumda değildi.

Zara'nın işgalinin ardından ilk olarak Durazzo'ya (Durrës/Arnavutluk), ardından da Korfu Adasına gelen Haçlılar burada üç hafta konaklayarak, içlerindeki sorunları çözmeye uğraştılar. Çünkü aralarındaki birçok kişi Konstantinopolis'e değil, kutsal topraklara gitmeyi istiyordu. Bunun üzerine önde gelen bazı kontlar ayrılmak isteyenlerle konuşarak onları Saint-Michel yortusuna (29 Eylül) kadar kalmaya ikna ettiler. O tarihten sonra ne zaman isterlerse, on beş gün içinde, kendilerini Suriye'ye götürmek üzere bir donanma kendilerine verilecekti. Uzun süren tartışmalardan sonra anlaşmaya varıldı ve Haçlılar, 24 Mayıs 1203 tarihinde adadan ayrılarak Konstantinopolis'e olan yolculuklarına devam ettiler.²⁰² Bu doğrultuda Haçlılar Eurobia'ya uğrayıp Hellespontos'u geçerek Konstantinopolis'e ilerlemeyi sürdürdüler.²⁰³ Bu ilerleyiş sırasında önce Andros Adası ve sonrasında Abydos (Çanakkale Nara Burnu) işgal edildi ve ardından Ayastefanos'ta (Yeşilköy) yolculuğun sonuna geldiler. 23 Haziran 1203 yılında Ayastefanos'a varan Haçlılar, Ayastefanos Kilisesi'nde bir meclis toplayarak Konstantinopolis'e nasıl ulaşacaklarını tartışmaya başladılar. Bu sırada uzaktan Konstantinopolis'e bakan Haçlılar şehrin görüntüsüne hayran kalmışlardı. Şehri hiç görmemiş olanlar, bütün yeryüzünde bu kadar zengin bir şehir bulunabileceği daha önce hiç akıllarının geçirmemişlerdi. Şehri kuşatan surlar ve zengin burçlara, zengin saraylara, yüksek kiliselere ve tüm diğer şehirleri geride bırakan boyutlarına uzun uzun baktılar. Bu görüntü karşısında tüyleri diken diken olmayacak kimse çıkmamıştı.²⁰⁴

Ayastefanos Kilisesi'nde bulunan meclis, Venedik dukasının tavsiyesiyle şehre deniz yoluyla, çevredeki adalardan erzak toplayarak ulaşmanın daha güvenli olacağına hem fikir oldular. Bir sonraki gün bu plan doğrultusunda yola çıkan Haçlılar, rüzgarın etkisiyle şehrin surlarına o kadar yaklaştılar ki tüm naveler ok yağmuruna tutuldu. Bu yüzden bir an önce karaya çıkmak isteyen Haçlılar, o zaman Haliç'in ağzına 500m uzunluğundaki zincir nedeniyle limanlara ulaşamadılar. Bu yüzden Khalkedon'a demirlediler ve

²⁰²Villehardouin ve Valenciennes, s.32.

²⁰³Clari, s.13.

²⁰⁴Clari, s.13-14; Villehardouin ve Valenciennes, s.27; Villehardouin ve Valenciennes s.34-37.

Aleksios'un buradaki sarayında konaklamaya karar verdiler. Üç gün boyunca burada kaldıktan sonra rüzgârın da izin vermesiyle tekrar yola çıkan haçlılar bu sefer Scutari'ye (Üsküdar) geldiler ve yine Aleksios'un burada yer alan sarayına yerleştiler.²⁰⁵

Haçlılar Scutari'de konaklarken, Aleksios onlara haberci göndermeyi ihmal etmemişti. Nicolas Roux isimli Lombardiyalı bir elçi, Aleksios'un temsilcisi olarak saraya gelerek; Haçlıların, Doğu Roma topraklarına neden geldiklerini sordu ve eğer topraklarından çekilirlerse, ihtiyaçları olan tüm erzak ve paranın tedarik edileceğini bildirdi.²⁰⁶ Haçlılar, elçiyi geri çevirdi ve Aleksios'un tahtı gasp ettiğini, tahttan Genç Aleksios lehine çekilmedikçe gitmeyeceklerini bildirdiler. Bu olaydan sonra Haçlılar, Genç Aleksios'u Konstantinopolis halkına göstererek onların desteğini ve bağlılığını almaya karar verdiler, ancak şehirden istedikleri desteği alamadılar. Bunun üzerine Konstantinopolis'in işgali kaçınılmaz oldu ve hazırlıklar başladı.²⁰⁷ Böylelikle Haçlılar donanmalarıyla birlikte Boğaz'ın karşı kıyısına geçerek Khalkedon'a yanaştılar.²⁰⁸ Bu sırada Haçlılar aralarında yaptıkları toplantıyla öncü birlik görevini, ordudaki en elit ve teçhizatlı askerlere sahip olan, Flandre kontu Baudouin'e verildi. Baudouin'in kardeşi Henri, Kont Hugues de Saint-Paul, Pierre de Amiens, Champagne mareşali Geoffroi gibi diğer bazı şövalyeler onun arkasından gelen birlikleri oluştururken; Marki Boniface de Montferrat artçı birlik olan yedinci birliği komuta ediyordu.²⁰⁹

3.2.2. IV. Aleksios ile Haçlılar Arasındaki İlişkiler ve İşgal

İmparator III. Aleksios, ordusunun başında hazır bir şekilde onları bekliyordu. Ancak savaşın henüz başında, Aleksios'un birlikleri şehre geri çekildiler ve böylelikle sahili Haçlılara bıraktılar. Hücumlarına devam eden Haçlılar, İmparator Aleksios'un da kampını ele geçirdiler ve ardından Galata Kulesi yakınlarındaki, Stenon adı verilen Yahudi Mahallesinde konaklamaya karar verdiler. 1 Temmuz 1203 günü gece saatlerinde Konstantinopolis'ten kayıklarla gelen askerler ve Galata Kulesindeki birlikler, Haçlılar üzerine saldırıya geçtiler ancak geri püskürtüldüler ve kule de tamamen Haçlı kontrolüne

²⁰⁵Villehardouin ve Vallenciennes, 37-38.

²⁰⁶Villehardouin ve Vallenciennes, s.41; Clari, s.14.

²⁰⁷Clari, s.14; Villehardouin ve Vallenciennes,

²⁰⁸Clari, s.13.

²⁰⁹Villehardouin ve Vallenciennes, s.42-43.

geçti. Böylelikle Haçlılar, Doğu Roma'ya karşı ilk zaferini kazanmış oldu.²¹⁰ Bu olaylardan sonraki beş gün boyunca Franklar ve Venedikliler, şehre ne şekilde saldırılması gerektiğini tartıştılar. Venedikliler, denizcilikteki üstünlüklerini kullanarak denizden, Franklar ise şövalyelerinin gücüyle karadan saldırmayı tercih ettiler ve böylece ordu bölünerek, iki taraflı bir saldırı gerçekleştirilmesine karar verildi. Bunun üzerine Franklar, Blakhernai Sarayı yakınlarında konaklamaya karar verdiler. Sonunda 17 Temmuz 1203 tarihinde Haçlılar, eş zamanlı bir saldırı için harekete geçti. Venediklilerin deniz saldırısı, yirmi beş surun ele geçirilmesiyle başarılı bir şekilde sonuçlandı. Karada ise III. Aleksios ve birlikleri kalabalık bir şekilde Franklara saldırma hazırlıklarındaydılar. Frank ordusunda altı savaş birliği varken, Doğu Roma ordusunda ise en az kırk birlik vardı. Ancak Enrico Dandolo'nun zamanında yetişmesiyle herhangi bir çarpışma yaşanmadı ve gözü korkan Aleksios, Blakhernai'nin hemen dışındaki Philopation Sarayı'na çekildi.²¹¹

İlk hücum esnasında Venedikliler, zayıf Haliç surlarını aşp, Konstantinopolis'in kuzeybatı mahallerini yaktılar. Bu yangının sonucunda yaklaşık 20 bin Doğu Romalı evsiz kaldı. Bu olaydan bir sonraki gün III. Aleksios, yanına birkaç birlik ve hazinesinden götürebildiği kadarını alarak şehri terk etti ve Trakya'daki Mosynopolis'e sığındı. Konstantinopolis halkı durumu fark edince, gözleri oyulmuş bir şekilde zindanda bulunan eski imparator Isaakios'u, yeniden tahta çıkardılar. Daha sonra ise Haçlı kampına ve Genç Aleksios'a haber göndererek, tahta Isaakios'un çıkarıldığını bildirdiler.²¹² Durumu öğrenen Haçlılar, hemen Isaakios'a haberciler göndererek, oğlu Aleksios ile yaptıkları antlaşmayı ve onun eş imparator olduğunu bildirerek şehre girdiler. İmparator Isaakios, Haçlıların, Estanor ve Galata arasındaki bölgeye yerleşmelerini istedi. İmparator açıkça, şehirde Haçlılar ile halk arasında bir gerilim yaşanmasından çekiniyordu. Haçlılar bu isteği kabul ederek, kendilerine önerilen yerlere yerleşmeyi kabul ettiler. 1 Ağustos 1203

²¹⁰Clari, s.15; Villehardouin ve Valenciennes, s.39-40.

²¹¹Villehardouin ve Vallenciennes, s.42-51; *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, Çev. Işın Demirkent, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 114-116.

²¹²Clari, s.21; Abül Farac, C.2, s.483; Haldon, s.191.

tarihinde Ayasofya’da, Isaakios ile Genç (IV.) Aleksios’un (1203-1204) eş imparator olarak taç giymesiyle ilk işgal sonuçlanmış oldu.²¹³

IV. Aleksios’un tahta çıktıktan sonra karşılaştığı ilk sorun, vadettiği gibi Doğu Roma Kilisesi’nin, papalığın üstünlüğünü kabul etmesi hususundaydı. Doğu Roma Kilisesi’ne Latin adetleri benimsetmek konusunda zorlayıcı yaklaşımları nedeniyle, şehrin ruhbanları tarafından büyük bir direnişle karşılaşmıştı.²¹⁴ Kendisini ruhban sınıfı ve halka kabul ettirmekte zorlanan Aleksios, ayrıca bomboş bir kasa devralmıştı ve vergi gelirleri yetersizdi. Halka yeni vergiler yüklenmesi ve bu vergilerin doğrudan düşman olarak gördükleri Haçlılara gitmesi, şehirde huzursuzluk yaratıyordu. Ayrıca daha fazla para elde etmek için Kilise varlıklarına da el uzatıyordu. Dolayısıyla Haçlılara gerekli ödemeyi yapması da mümkün görünmemekteydi. Ancak yine de onların, şehir yakınlarında kalması ve olabildiğince oyalanmasının kendisi için yararlı olacağına inanıyordu. Dolayısıyla sefer sonuçlanmasına rağmen Aleksios’un, Haçlılarla olan ilişkileri sona ermedi. Sık sık Haçlı kampını ziyaret eden Aleksios, sonunda onları en azından Mart ayına kadar daha şehirde kalmaya davet etti. Böylelikle Aleksios, tahttaki yerini sağlamlaştırmak için zaman kazanırken, Haçlılara da ödemelerini yapmak için vadeye sahip olacaktı. Aynı zamanda Haçlıların da kışı atlatmış olmaları ve tüm yaz boyunca yeni seferi tertip edebileceklerini söyleyerek onları ikna etmeyi başardı. Böylece Haçlıların da desteğini alan Aleksios, bir süre boyunca şehrin dışında da yerini sağlamlaştırmak için bir dizi sefere çıktı.²¹⁵

Şehirdeki dini ve mali gerilimin sonucu olarak, Aleksios ve Haçlılar seferdeyken, Latinler ile yerli halk arasında büyük bir çatışma çıktı. Çatışma Latinlerin Mitaton bölgesini yıkmaya çalıştıklarında, halkın Müslümanların yardımına gelmesiyle başladı. Bu karışıklık esnasında Latin tüccarlara ait iş yerlerini yağmalandı ve çıkan yangında ise şehrin önemli bir bölümü zarar gördü.²¹⁶ Yangın kısa sürede limanın bütün üst tarafını

²¹³Runciman, C.III, s.105; Ostrogorsky, 2011, s.385; Abü'l Farac, C.2, s.483; *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, s. 119-120.

²¹⁴Runciman, C.III, s.106; Abü'l Farac, C.2, s.483.

²¹⁵Aleksios bütün orduyla beraber gidip, yirmi kadar şehirle kırk kadar şatoyu zapt etti bkz. Clari, s.24; *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, s. 127.

²¹⁶Haçlı filosu geldiğinden beri Konstantinopolis’te meydana gelen üç ayrı yangın, çok büyük tahribatlar yaratmıştı. Bunlardan ilki; 17-18 Temmuz 1203 günleri, IV. Aleksios’un tahta geçirildiği ilk hücum

kapladı ve Ayasofya Kilisesi'nin yanı başına kadar her yer alev içinde kaldı. Yangın iki gün boyunca, tüm çabalara rağmen söndürülemedi. Konstantinopolis'te yaşayan yaklaşık 15 bin Latin, kayıklara binerek, limanın Haçlıların bulunduğu yakasına geçtiler. Böylece Latinler ve Doğu Romalılar bölündü, iki taraf da birbirlerini suçlamaya başlamıştı.²¹⁷

3.3. 1204 Yılı İşgali

3.3.1. IV. Aleksios'un Antlaşmayı Bozması ve Murtzuphlos'un Hâkimiyeti

İmparator IV. Aleksios ve Haçlılar, 11 Kasım 1203 günü şehre dönmüştü. Ancak otoritesini tamamen kurduğuna inanan Aleksios, bundan böyle Haçlılara karşı tavrını değiştirdi. Bu sırada Murtzuphlos (V. Aleksios Dukas-1204)²¹⁸, Haçlılara daha fazla ödeme yapmaması için diyerek Aleksios'u kışkırtıyordu. Aleksios, Murtzuphlos'a hak vererek, bundan böyle Haçlılara hiçbir şey ödemedi. Verilen müddet dolup, Haçlılar imparatorun borcunu ödemediğini görünce, imparator sarayına gittiler ve alacaklarını istediler. İmparator ise hiçbir şekilde ödeme yapmayacağını söyledi. Bunun üzerine lortlar, eğer borçlarını ödemezse, malını mülkünü zapt edeceklerini ve alacaklarını böyle tahsil edeceklerini bildirdiler.²¹⁹ Haçlılar, bundan bir süre sonra saraya tekrar iki şövalye gönderdiler ancak Aleksios yine borcunu ödemeyeceğini bildirdi ve adeta Haçlılara meydan okudu. Bunun üzerine Venedik dukası, Aleksios ile kendisi konuşmak isteyerek onu limana davetti. Limanda yapılan konuşmadan sonra da Aleksios'un tavrı değişmemişti. Bunun üzerine duka, ona lanet okuyarak ve Doğu Roma'ya akla gelebilecek tüm kötülükleri yapacağını söyleyerek oradan ayrıldı. Böylelikle Haçlılar ile Doğu Roma arasındaki savaş tekrar başlamış oldu.²²⁰

sirasında olmuştu. İkincisi ve en fazla zarar vereni; Mitaton bölgesine yapılan saldırıyı takiben, 19 ve 20 Ağustos günlerinde çıkan yangındı. Sonuncusu ise; Nisan 1204 tarihinde Haçlıların bir Doğu Roma karşı saldırısından korkarak etraftaki evleri ateşe vermesiyle çıkmıştı. Alevler Galata'nın karşısında, deniz surlarındaki Drungarios Kapısına kadar hızla yayıldılar. Bu üç büyük yangın sonucunda, neredeyse şehrin altıda biri yanarak kül olmuştu bkz. Kaleli, s.501-502; Abü'l Farac, C.2, s.483.

²¹⁷Kaleli, s.495; Villehardouin ve Vallenciennes, s.60.

²¹⁸III. Aleksios'un kızı Eudokia ile evlidir. Dolayısıyla eski imparatorun damadı olarak kısa sürede siyasi hayatta yükselmiş ve Doğu Roma milliyetçilerinin en önemli lideri haline gelmişti. IV. Aleksios döneminde saraydaki yerini sağlamıştır. 1204 yılında IV. Aleksios aleyhine çıkan bir halk ayaklanmasının da azmettiricisi olduğu düşünülmektedir. Ancak bu isyan başarılı olamamıştır bkz. Runciman, C.III, s.106.

²¹⁹Villehardouin ve Vallenciennes, s.63.

²²⁰Villehardouin ve Vallenciennes, s.63; *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, s.127.

Bu sırada Konstantinopolis içerisinde ise isyanlar ve darbeler, IV. Aleksios'un sonunu hazırlıyordu. Ayrıca Doğu Romalılar sık sık Grek ateşi ile yaktıkları gemilerini Venedik gemileri üzerine salarak onları mağdur etmeye çalışıyorlardı.²²¹ Başşehirin surları yenilenmişti ve erzak ile mühimmat tedariki de sorunsuz şekilde işliyordu ancak karışıklıklar son bulmuyordu. Bu sırada artık imparatorun da umudu kesen Doğu Romalılar, bir ihanet planı içerisindeydi. Ocak 1204 tarihinde bir gece yarısı Murtzuphlos başta olmak üzere imparatorların özel kuvvetleri, uyuyan imparatorun odasını basarak, onu manastıra hapsedtiler.²²² İmparatorun hapsedilmesinden hemen sonra Murtzuphlos imparator ilan edilip, Ayasofya'da taç giydirildi. Murtzuphlos, daha sonra devrik imparatoru manastırda kendi elleriyle boğarak öldürdü. Bu sırada Aleksios'un babası Isaakios, bilinmeyen bir sebepten²²³ ölünce hâkimiyet tamamen Murtzuphlos'a geçmiş oldu.²²⁴

3.3.2. Haçlılar ile Doğu Roma Arasında İlk Çatışmalar

Karada ve denizde birçok irili ufaklı mücadele veren Haçlılar ile Doğu Romalıların üstünlük çabaları, uzunca bir süre sürdü. Doğu Romalılar, Grek ateşini kullanarak Venedik donanmasına büyük zarar verse de hemen hemen her mücadelede büyük kayıplar vererek, geri çekilmek durumunda kaldılar. Haçlı kampında ise durumlar oldukça kötüydü. Açlık ve salgın hastalıklar yüzünden Haçlı askerlerinin dirençleri her geçen gün düşüyordu. Bu sırada IV. Aleksios'un Murtzuphlos tarafından öldürülmesi, Haçlıları hem rahatsız etmişti hem de şehri ele geçirmeleri için iyi bir fırsat olmuştu. Aleksios'un zorla tahttan indirilmesi Haçlıların başa getirdiği imparatora, dolayısıyla da Haçlıların otoritesine bir başkaldırıydı.²²⁵ Fakat bu sefer Haçlılar, oraya Doğu Romalı bir imparator yerleştirmek için değil, Doğu Roma İmparatorluğu'nun harabeleri üzerinde kendileri için bir egemenlik kurmak gayesiyle hareket ediyorlardı. Çünkü Murthzuphlos ile Haçlılar arasında yapılan görüşmelerde herhangi bir sonuç elde edilememişti ve artık Haçlılar, Konstantinopolis'i bir defa daha zapt etmeden ve Aleksios'un anlaşma yoluyla

²²¹Clari, s.26-27.

²²²Öncesinde Nikolaus Kanabos isimde, pek tanınmayan biri halk isyanı sırasında imparator ilan edildi. Ancak Murtzuphlos bir saray darbesi düzenleyerek tahtı ele geçirdi bkz. Runciman, C.III, s.107; Abül Farac, C.2, s.483.

²²³Villehardouin'e göre korkudan.

²²⁴Villehardouin ve Vallenciennes, s.65-66.

²²⁵Villehardouin ve Vallenciennes, s.66.

borçlu olduğu para tam olarak ellerine geçmeden kuşatmayı kaldırmayacaklarına karar vermişlerdi.²²⁶ Aynı zamanda bu gaspın dinen de sakıncalı olması ve papalık temsilcilerinin de bunu onaylamasıyla işgal tamamen meşru bir zemine oturtulmuştu.

Böylece çatışmalar sıklaşmıştı. İlk önemli çatışma Philee (Çeşmecik) yakınlarında meydana geldi. Haçlılar buraya erzak elde etmek için saldırmıştı. Bunun haberini alan Murthzuphlos ise hemen yanına imparatorluk alametleri ile Meryem İkonası'nı (Nikopeia) alarak onları mağlup etmeyi planlamıştı. Ancak saldırı başarısızlıkla sonuçlandı ve Doğu Roma askerleri imparatorluk alametleri ile Meryem İkonası'nı artlarında bırakarak kaçışmaya başladılar. Murthzuphlos, başşehre geri döndüğünde halkı büyük bir zafer kazandığı konusunda kandırmak istese de ikona ile alametleri görmeyen halk bu durumu sorgulamaya başlamıştı.²²⁷ Haçlılar ile Doğu Romalıların karada ya da denizde savaşmadığı günlerin sayısı çok azdı. Çatışmaların azaldığı Büyük Perhiz ve sonrasında ise Haçlılar şehri zapt ederlerse neler yapacaklarını tartışmaya başlamışlardı. Uzun süre yapılan tartışmalar sonucunda varılan anlaşmaya göre: Eğer şehri ele geçirmeyi başarırlarsa Franklardan ve Venediklilerden altışar adam seçilecek ve en iyi aday olduğunu düşündükleri kişiyi imparator seçeceklerdi. İmparator olacak kişi, tüm fetih ganimetlerinin dörtte birine sahip olacak ve ayrıca Bukoleon Sarayı ve Blakhernai Sarayı'nı da alacaktı. Ganimetten geri kalan dörtte üç ikiye bölünecek, yarısını Venedikliler, yarısını da kamptakiler alacaktı. Daha sonra Haçlı kampındaki iki taraftan da seçilecek on iki kişi, unvanları paylaşacak ve bunları alanların imparatora karşı yükümlülüklerini düzenleyeceklerdi. Bir yıl sonraki Mart ayı sonunda isteyenin gidebileceği koşulu da konarak her iki taraf da yemin etti (Partitio Romaniae).²²⁸

Bu sırada Doğu Romalıları ise şehrin surlarını tekrar güçlendirmeye ve şehir halkını yapılacak büyük savunma için teşkilatlandırılmasıyla uğraşıyorlardı. Ancak son dönemde sıklaşan isyanlar ve başka şehirlerden takviye kuvvet getirme çabalarının boşa çıkması nedeniyle şehir çok da güçlendirilememişti. Nihayet 6 Nisan 1204 Perşembe günü tüm Haçlılar, şehri kuşatmak üzere yola koyulmuşlardı. Bir sonraki günün sabahında tüm

²²⁶Ostrogorsky, 2011, s.386; Clari, s.28.

²²⁷Clari, s.30-31.

²²⁸Villehardouin ve Vallenciennes, s.66; Villehardouin ve Vallenciennes s.69.

gemiler saldırıya geçmişti. Ancak saldırı büyük bir başarısızlığa uğradı ve geri çekilmek zorunda kaldılar.²²⁹ Hafta sonunu büyük tartışmalar ve meclis toplantılarıyla geçiren Haçlılar, 12 Nisan Pazartesi günü tekrar saldırıya geçmeye karar verdiler. Yapılan tartışmalar sırasında Haçlı lortlarından bazıları, Konstantinopolis'in güneyindeki deniz surlarına saldırmayı önermişlerdi ancak Marmara Denizi'ni Haçlılardan daha iyi tanıyan Venedikliler, o bölgenin harekât için riskli olduğunu ve akıntının gemileri boğazdan sürükleyebileceğini belirttiler. Bu doğrultuda alınan karar sonucu Haçlılar, Haliç surlarına saldırılacaktı ama bu sefer tırmanma merdivenlerini taşıyan gemiler çiftler halinde bağlanarak, tek bir burca daha şiddetli bir şekilde saldıracaktı.²³⁰

3.3.3. Şehrin İşgal Edilmesi

Saldırı günü geldiğinde Haçlılar, tüm güçleriyle surlara hücum ettiler. Saldırı uzun süre devam ettikten sonra rüzgârın yön değiştirmesiyle gemiler sahile doğru itildi. Birbirine bağlanmış olan Pelerine ve Parvis adındaki iki nave, burca biri bir yanından, diğeri öbür yanından yanaşmışlar ve Pelerine'in merdiveni burca ulaşmıştı. Böylece bir Venedikli ve Andre d'Urboise isminde bir Frank, burca girmeyi başarmıştı. Hemen onların ardından başkaları da girmeye başlayınca, burçtaki Doğu Roma askerleri bozguna uğrayıp kaçtı. Nakliye gemilerindeki şövalyeler, olanları görünce karaya çıktı ve sura merdiven dayayarak dört burcu ele geçirdiler. Ardından tüm askerler karaya çıkarak, saldırmaya başladılar ve kapılardan üçünü kırıp şehre girdiler. Bu andan itibaren neredeyse savunmasız olan şehrin direnme şansı kalmamış gibi görünmekteydi. Durumu gören Murtzuphlos ise önce Haçlıların üzerine yürümeye karar verse de yolun yarısındaiken korkarak Bukoleon Sarayı'na sığınmıştı.²³¹ Bu sırada şehirde büyük bir kıyım yaşanıyordu. Haçlılar önüne gelen herkesi kılıçtan geçirip, her şeyi yağmalıyordu. Akşam saatlerinde saldırıya bir ara vermeye karar verdiler. Böylece ordunun bir kısmı gemilerinin olduğu bölgeye geri çekilirken, diğeri bir kısmı Blakhernai Sarayı'na, bir diğeri kısmı ise şehir merkezine yerleşti. 12 Nisan 1204 günü şehir Haçlı kontrolüne girmiş oldu. Gece saatlerinde ordular dinlenirken İmparator Murtzuphlos, yanına III. Aleksios'un karısı Euphrosyne ve kızı Eudokia'yı alarak şehirden kaçtı.²³²

²²⁹Runciman, C.III, s.108; Villehardouin ve Vallenciennes s.70.

²³⁰Villehardouin ve Vallenciennes, s.71-72.

²³¹Villehardouin ve Vallenciennes, s.71-72.

²³²Niketas Khoniates 'in Historia'sı (1195-1206), s.145.

Doğu Romalılar imparatorlarının kaçtığını anlayınca, I. Theodoros Laskaris'i (1205-1222) imparator ilan ettiler. Ancak Laskaris imparator olunca, Konstantinopolis'te kalamayacağına karar vererek, gün doğmadan bir kadirgaya binip, Marmara'dan geçerek Nikaia'ya gitti ve orada imparatorluğunu ilan etti. Ertesi sabah, artık başsız kalan Doğu Roma'ya bağlı ve dini kıyafetleri içindeki İngiliz, Danimarkalı ve başka milletlerden rahipler ve papazlar alay halinde Haçlı ordugâhına gelip aman dilediler ve bütün Doğu Romalıların kaçtığını, şehirde sadece fakir fukaranın kaldığını söylediler.²³³ Aynı gece ani bir saldırıdan korkan Haçlı askerleri, Doğu Romalıların kendilerine yaklaşmalarını engellemek amacıyla aralarına ateş yakmalarıyla, Evergetis Manastırı'nın biraz doğusundan itibaren, şehrin doğu bölgesi tekrar alevlere teslim oldu.²³⁴ Şehrin büyük bölümünü esir alan yangın, ertesi günün akşamına dek söndürülemedi ve şehre büyük zarar verdi. Ertesi gün Haçlılar, tekrar savaşmak için hazırlıklara başladıklarında ise karşılarında bir düşman bulamadılar.

Şehrin teslim olmasıyla beraber Bukoleon Sarayı Marki Bonifacio del Montefarro'ya, Blakhernai Sarayı ise Henri de Flandre'a teslim edildi. Geri kalan herkes ise saraylara, konaklara, evlere ve hazinelere el koymuştu. Aynı zamanda en az 400 bin Doğu Romalı esir alınmıştı. Ancak "Partitio Romaniae" antlaşması gereğince ele geçirilen ganimet bir araya toplandı ve ardından Franklar ile Venedikliler arasında yarı yarıya bölüştü. Daha sonra Haçlılar, kendi paylarından 50 bin mark gümüşü Venediklilere ödedi ve geri kalan paradan 100 bin markı da adamları arasında paylaştırdılar. Kazanç çok büyüktü, yalnızca şehirdeki Franklar tarafından 400 bin mark gümüş ve 10 bin binek hayvanı ele geçirilmişti.²³⁵

Bu sırada eski Doğu Roma İmparatoru Murtzuphlos, Trakya'da Mosynopolis'de (Gümülcine) bulunan eski imparator III. Aleksios'un önderliğindeki Haçlı karşıtı direnişe katılmıştı. Ardından, III. Aleksios'un kızı Eudokia Angelina ile evlenerek, Aleksios ile ilişkilerini geliştirdi. Haçlılar, Trakya'daki Doğu Roma direnişi bastırınca, III. Aleksios

²³³Clari, s.38-39.

²³⁴Niketas Khoniates'in *Historia'sı* (1195-1206), s.144; Abü'l Farac, C.2, s.483.

²³⁵Villehardouin ve Vallenciennes, s.75; Haldon, s.191.

Thessalia'ya (Tesalya) kaçmak zorunda kaldı. Ardından, kızı Eudokia'yı Sgueros adında bir derebeyi ile, diğer kızı Anna'yı ise Nikaia imparatoru Laskaris ile evlendirdi. III. Aleksios, kaçmadan kısa süre önce, Doğu Roma tahtına tekrar geçmesini önlemek için Murzuphlos'un gözlerini kör ettirmiştir.²³⁶ Bu olaydan kısa bir süre sonra Loos kontunun kardeşi Thierry, Murzuphlos'u askerleriyle üzerine saldırıp zorla yakalamış ve Konstantinopolis'e getirerek, İmparator Baudouin'e teslim etmiştir. İmparator Baudouin, Murzuphlos'u önce hapishaneye attırdı, ardından bütün asillerin ve Venedik dukasının saraya gelmelerini isteyerek, Murzuphlos'un hapishanede olduğunu söyledi ve fikirlerini sordu. Venedik dukası, onun şehirde yer alan en uzun sütunlardan birinin tepesine çıkarılmasını ve oradan aşağıya atılmasını teklif etti. Dukanın teklifi kabul edildikten sonra Murzuphlos, Theodosios Sütunu'nun tepesinden aşağıya atılmıştır.²³⁷

III. Aleksios ise karısı ile birlikte, Thessalonika kralı I. Bonifacio del Monferrato'ya teslim olarak, bir yıl boyunca hapis hayatı sürmüştür. 1205 yılında hapisten kurtulduktan sonra Epiros Despotluğu'na sığınan Aleksios, kısa bir süre sonra tekrar Bonifacio tarafından yakalanarak hapsedilmiştir. 1209 yılına kadar hapis hayatı yaşayan Aleksios, daha sonra fidye ödenerek kurtulmuş ve tekrar Epiros'a sığınmıştır. Burada Epiros Despotu I. Mihail, onu Nikaia'da hakimiyetini kurmakta olan diğer damadı I. Theodoros'a göndermiştir. III. Aleksios, damadı aleyhine çalışmalar yaparak tahtta hak iddia etmiş ve Selçuklu Sultanı I. Gıyâseddin Keyhüsrev'den (1192-1196/1205-1211) askeri yardım alarak Nikaia üzerinde yürümüştür. Yapılan savaşlarda ağır mağlubiyet almasından sonra ise esir düşmüş, gözlerine mil çekilerek, Santa Maria di Lucedio adlı manastıra gönderilmiş ve orada 1211 yılında ölene kadar yaşamıştır.²³⁸

²³⁶Akropolites, Giorgios Akropolites, *Vakayinâme*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008, s.22; Semavi Eyice, "Bizans İmparatorluğunun Çöküşünün Başlangıcı", *DİVÂN İlmî Araştırmalar*, C.9, S.16, ss.183-208, İstanbul 2004, s.199.

²³⁷Clari, s.51, *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, s.189-190.

²³⁸Nikephoros Gregoras, *Rhomäische Geschichte, Erster Teil (Kapitel I-VII)*, Trans. J. Louis van Dieten, Anton Hiersemann, Stuttgart 1973, s.70-71; Eyice, 2004, s.199-200.

4. LATİN HÂKİMİYETİNİN (1204-1261) KONSTANTİNOPOLİS ÜZERİNE ETKİLERİ

4.1. Latin İmparatorluğu'nun İdari ve İdeolojik Yapısı

4.1.1 Konstantinopolis Latin İmparatorluğu'nun Kuruluşu

1204 yılı işgali ile birlikte, Konstantinopolis açısından dünyanın başşehri olmak artık nostaljik bir iddiadan başka bir şey değildir. Dahası, artık Batı Avrupalıların Doğu Roma'ya duydukları saygı, imparatorluğun ulaşılmazlığı ve görkemi tamamen ortadan kalmıştır. Şehir daha işgal edilir edilmez bir utanç müzesine dönüşmüş, Haçlılar akla gelebilecek her türlü taşkınlığı yapmıştı. Bu sırada Avrupa'da ise müthiş bir sevinç hakimdi. Papa Innocentius, İmparator Baudouin'e yazdığı mektuplarla Tanrı'nın bu mucizesini kutsuyor ve bu işgalden kayıtsız şartsız razı olduğunu bildiriyordu.²³⁹ Bu sevinç dalgası Konstantinopolis'ten tüm Avrupa'ya yayılan kutsal emanetler ve servetle daha da artmıştı.²⁴⁰ Ayrıca Roma Kilisesi'nin, Konstantinopolis'e üstünlük sağlaması büyük bir başarıydı.

Haçlılar, şehrin zenginliğini görünce oldukça şaşırılmışlardı. Artık Konstantinopolis'in tüm serveti kendilerine aitti. Bu serveti muhafaza edecek olanlar istedikleri altın ziynet eşyasını ve beğendikleri şeyleri çalıp çırpıyorlar, zenginler de istedikleri her şeyi alıp götürüyorlardı. Ele geçirilenler, ne orduya ne de bu serveti kazanmaya yardım etmiş olan fakir şövalyelerle askerlere pay edilmişti. Onlara sadece kadınların hamama giderken götürdükleri gümüş taslar gibi kaba ve nispeten düşük değerli gümüş eşyalar verilmişti.²⁴¹ Haçlıların şehrin kendilerine ait olduğunu ve yağma ile yıkımın faydasız olduğunu anlaması ise oldukça gecikmişti. Şehirde düzen ancak savaşçıların yağmadan yorulup bitap düşmesiyle sona ermişti.

²³⁹Runciman, C.III, s.113.

²⁴⁰Ancak yine de bu durumdan memnun olmayan bazı Avrupalı önde gelenler de mevcuttu. Cluny tarikatına bağlı bir hiciv yazarı olan Guyot de Provins, papanın Hıristiyan dünyasına ihanet ettiğini ima ediyordu. Ayrıca Provençalı Guillem Figuera, Latinlerin Doğu Romalılarına ihanet ettiğini savunuyordu bkz. Runciman, C.III, s.113.

²⁴¹Clari, s.40; Runciman, s.109

Ganimetin paylaşılmasından sonra gündem kimin imparator ilan edileceği olmuştu. Daha önce anlaşıldığı gibi on iki kişi (6 Venedikli, 6 Latin) belirlenerek, imparatoru belirleyecek heyet oluşturuldu. Yeni seçilecek imparatorun Boniface de Montferrat olması bekleniyordu. O da bu ihtimali güçlendirmek için III. Isaakios'un dul eşi ve Macar prensesi Margarethe ile hiç vakit kaybetmeden evlenmişti. Ancak özellikle Venedikliler, bu denli güçlü bir kişiliğin, tek başına, bu önemli şehre hâkim olmasına sıcak bakmıyordu.²⁴² Dolayısıyla toplanan heyet, herkes anlaşılan dek tartışarak, sonunda nispeten daha güçsüz durumda bulunan Hainaut ve Flandre kontu Baudouin'i imparator ilan etti. 16 Mayıs 1204 günü Baudouin, Ayasofya'da büyük bir törenle tacını giydi.²⁴³ Şehrin ilk Latin patriği ise Venedikli Thomas Morosini olmuştu.²⁴⁴ Ancak Venedikli bir patrik o an için yalnızca sorun demektir. Çünkü daha önce Zara'da yaşananlar yüzünden Papa III. Innocentius, Venediklileri aforoz etmişti. Bu yüzden Doge Dandolo, 1204 yazında papaya bir mektup yazarak, Konstantinopolis patriğinin tanınmasını ve haklarındaki aforoz kararının kaldırılmasını rica etti. III. Innocentius, çok fazla gönüllü olmasa da 1205 yılının Ocak ayında Morosini'nin Konstantinopolis patriğine atanmasını onayladı. Kurulan bu yeni imparatorluk, Haçlıların aralarında yaptıkları antlaşmalara göre her ne kadar büyük boyutlu bir yapı gibi görünse de aslında paylaşılan toprakların önemli bir bölümü henüz daha işgal edilememiştir.

Baudouin, Trakya ve Kuzeybatı Anadolu'nun tek hâkimi olmuştu. Venedikliler ise kendi idari bölgelerinde özerkliğe sahipti. Ayrıca Yunanistan'ın büyük bölümünün hâkimi Boniface de Montferrat olmuştu ve o da topraklarını çeşitli vassallar arasında paylaşarak daha da bölünmüş bir yapı meydana getirmişti. Paylaşılan bölgelerin bazıları asla ele geçirilemeyecekti. Latinler daha hayalci düşüncelerle ilerleyen yıllarda tüm bu topraklara sahip olmaya çabalarlarken, Venedikliler yalnızca ellerinde tutabilecekleri ve ticari olarak kendilerine avantaj sağlayacak topraklarda hâkim duruma geçmeye çabalamışlardır.²⁴⁵ Bu doğrultuda Latin İmparatorluğu'nun Avrupa'daki tüm

²⁴²Runciman, C.III, s.110.

²⁴³Abü'l Farac, C.2, s.484; Haldon, s.191.

²⁴⁴Demirkent, 1996, s.539.

²⁴⁵Filip Van Trich, *The Latin Renovatio of Byzantium: The Empire of Constantinople (1204–1228)*, Trans. Peter Longbottom, Brill, Leiden-Boston 2011., s.103-104; Runciman, C.III, s.110-111; Abü'l Farac, C.2, s.484; Haldon, s.191.

toprakları²⁴⁶ Latin hâkimiyetinde kalmış, Venedikliler ise kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmişlerdir. Dolayısıyla birleşik bir Latin İmparatorluğu'ndan ziyade feodal ve bölünmüş bir yapı söz konusudur.²⁴⁷

4.1.2. İdeolojik Yapı

Roma düşüncesi, Latin İmparatorluğu'nun feodal yapısına oldukça yabancıydı. Roma'da imparator belirli görevleri yerine getirmek ve belirli kurallara uymak zorunda olsa da teorik olarak evrensel, tanrısal ve mutlak; imparator yetkisini doğrudan Tanrı'dan almaktaydı. Latinler, Roma imparatorluk ideolojisi ve yönetim modelleri hakkında IV. Haçlı Seferleri boyunca fazlasıyla bilgi sahibi olmuşlardı ve bu ideolojiye olan ilgileri şaşkıncı derecede yüksekti. Bu doğrultuda Baudouin ve ardılları, kendi tanrısal ve mutlak otoritelerini kurmayı denemişlerdi. Ancak baron ve vassalların varlığı mutlak, tanrısal bir otoriteyi kurmayı zorlaştırıyordu. Baudouin'in emparyel bakış akışı; Tanrı'nın imparatoru zaten seçtiği, baronların ve vassalların yalnızca bu seçimi onaylayıp, ilan etmesi gerektiği idi. Dolayısıyla Latin imparatorlar bir dereceye kadar Roma İmparatorluğu'nun kutsal karakterini benimsedi.²⁴⁸

Bu doğrultuda Latin imparatorlarının “autokrator” ve “Romanorum” terimlerini kullanmaları dikkat çekicidir. Autokrator terimi imparatorun otoritesini ve tanrısalılığı vurgularken; Romanorum ise imparatorların evrensel bir imparatorluk fikrini benimsediklerini ve Roma düşüncesini doğasını korumak eğiliminde olduklarını göstermektedir. Romanorum ve dolayısıyla Romaioi artık yalnızca siyasi bir kimliğe atıfta bulunuyordu. Doğu Romalılar ise bu kimliğin yalnızca Romalı etnik kimliğini kapsadığı ve dünya üzerinde tek hâkim devlet kendileri olduğunu savunmakta kullanılıyordu. Bu durum da Doğu Roma ile papalığın desteklediği Kutsal Roma arasında ihtilafa sebep olabilirdi. Latin imparatorları kendilerini çok uluslu bir yapının hâkimi olarak görüyorlardı ve Roma kimliğini benimsemelerinin papalıkla aralarında sorun

²⁴⁶Ağırlıklı olarak Balkanlar.

²⁴⁷Gregoras, s.69; David Jacoby, “From Byzantium to Latin Romania: Continuity and Change”, *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean After 1204*, Ed. B. Arbel & B. Hamilton & D. Jacoby, Routledge, ss.1-44, London & NY 1989, s.4.

²⁴⁸Trich, 2011, s.75.

yarabileceğinin farkındaydılar ancak yine de bu terimlerin kullanımından vazgeçemediler. Aynı dönemde Doğu Roma'nın selefleri de bu terimleri kullanmaya devam ediyordu.²⁴⁹

Latin imparatorlarının evrensellik iddiasının ve hâkim devlet çabasının büyük bir sorun yaratmamasının temel sebebi ise etkisinin ve hakimiyet sahasının Batı'ya ulaşamaması olmuştur. Latin İmparatorluğu'nun hegemonik çabaları her zaman eski Doğu Roma'nın hakimiyet sahası ile doğudaki Haçlı Kontlukları ile sınırlı kalmıştır.²⁵⁰ Haçlı Kontlukları, Latin İmparatorluğu'nun bu çabasına karşı sık sık karşı çıkmışlardır. Sonuçta onlar da papalığa ve Kutsal Roma İmparatorluğu'na bağlıydılar. Dolayısıyla Latin İmparatorluğu, evrensellik iddialarında yalnız kalmış ve etki alanını sürekli genişletmekten ziyade, kısa sürede güçten düşmüştür.

Latin İmparatorluğu'nun ideolojik yapısını oluşturan temel etmenler biri de dindi. Latin imparatorlar, din alanında da birçok hak iddiasında bulunarak, Doğu Roma siyasi ideolojisine dayanan dini esasları benimsediler. 1204 yılında Baudouin'in Papa III. Innocentius'u Konstantinopolis'te, Roma ve Konstantinopolis Kilisesi'nin birleştirilmesi hakkında genel bir konsey düzenlemek için davet etmesi, tıpkı Doğu Roma İmparatorları gibi konsil düzenleme otoritesini kendisinde gördüğünü göstermektedir. 1206 yılında I. Henry'nin, Roma Kilisesi'nin Konstantinopolis'e zorla yaptığı patrik atamalarını görüşmek için bir konsil talep ettiği bilinmektedir. Henry, papalığa karşı Konstantinopolis'teki din adamlarının koruyucusu rolüne soyunarak, iktidarına dini bir hüviyet kazandırmaya çalışmıştır. Ayrıca Latin imparatorlarının, kiliselerin mülkiyet hakları ve mali yükümlülükleriyle ilgili kararname yayınladıkları bilinmektedir.²⁵¹ Dolayısıyla Doğu Roma'ya ait temel kavramlar ve imparatorluk yapısı benimsenmeye çalışılarak; yerli nüfusu kontrol altında tutma, iktidarı sağlamlaştırma ve bölgedeki varlığının kabulünün sağlanmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. Bu tutum koşulların zorlaması değil, Latin imparatorların bilinçli bir tercihi ve kendilerini meşrulaştırma yolu olarak benimsedikleri görülmektedir. İmparatorların bu çabaları, belirli ölçüde toplumsal bir karşılık da bulmuştu. Doğu Roma nüfusunun ve seçkinlerinin büyük bir kısmı

²⁴⁹Trich, 2011, s.74-76.

²⁵⁰Trich, 2011, s.77.

²⁵¹Trich, 2011, s.77.

Latinceyi tanımıştı. Latin imparatorlarının meşru hükümdarları olarak görüldükleri, Latin ve Doğu Roma kaynakları tarafından ifade edilmiştir. Latin imparatorları meşrulaştırma için gerekli olan üç geleneksel şartı yerine getirdi: Konstantinopolis'e verilen önemin devam ettirilmesi ve korunması, Ortodoks inancı ve Doğu Roma yasalarının ile kurumlarının devamlılığı.²⁵²

4.1.3. İdari Yapı ve Saray Gelenekleri

İmparatorluğun seçkin sınıfı ağırlıklı olarak Latin ve Venediklilerden oluşuyordu. Buna rağmen uzun bir süre boyunca şehirde, Doğu Roma'dan kalan kanun, mahallî medeni hukuk ve kurumların korunmaya çalışıldığı görülür. Başlangıçta, eparkhos makamı korunmuş ve bu makama Romalılaştırmış bir İtalyalı olan Dominikos Manio atanmıştı. İdari kurumlar ise kısa sürede yerli Romalılar tarafından doldurulmuştu. Yüksek saray görevlisi olan Koiaistor'un da görevine devam ettiği görülmektedir. Görünen o ki Latin idaresi birtakım yenilikler getirirse de özünde imparatorluk geri dönülmez bir şekilde devrilmedi veya yok edilmedi, bir dizi yeniliğe rağmen sadece bir süreliğine devralındı.²⁵³

Soyluların çoğu işgali, servetlerine dokunulmamış ve yaşam biçimleri değişmemiş olarak atlattılar. Angelos, Branas, Laskaris, Filokales, Pyrros, Tornikes gibi ünlü soylu ailelerin üyeleri Konstantinopolis saray seçkinlerinin bir bölümünü oluşturmaya devam etmişti. Önemli Latin aileler arasında ise Béthune, le Bréban, Cayeux, Merry ve Toucyler vardı.²⁵⁴ Saray ritüel ve geleneklerinde Doğu Roma etkisinin süreceğinin işaretleri henüz şehir ele geçiril geçirilmez görünür olmuştur. I. Baudouin'in 16 Mayıs 1204 günü Ayasofya'da düzenlenen taç giyme töreni, belirli ölçüde Doğu Roma geleneğinin bir devamı niteliğindedir.²⁵⁵ Aynı şekilde İmparator I. Henry, 20 Ağustos 1206 günü²⁵⁶ ve Robert de Courtenay, 25 Mart 1221 günü benzer bir törenle tacını giymiştir.²⁵⁷

²⁵²Trich, 2011, s.80-82; Jacoby, 1989, s.7; Jacoby, 1989, s.10.

²⁵³Filip Van Trich, "Konstantinopolis'te Latin İdaresi", Çev. Ahmet Aydoğan ve Turhan Kaçar, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.2, ss.58-65, İstanbul 2015, s.59; Trich, 2011, s.61; Trich, 2011, s.115-116.

²⁵⁴Rice, 127; Trich, 2015, s.64; Trich, 2011, s.151-152; Trich, 2011, 146-150.

²⁵⁵Ancak bu törenlerdeki cüppeler, asa ve küre ve taç giyme seremonileri aslında Kutsal Roma İmparatorluğu törenlerinde de görülen unsurlardı. Ayrıca bu törende görülen tacı patriğin giydirmemesi, seküler onay, büyük lortlara verilen belirgin önem, mahkeme görevlileri, vassallar ve sıradan lortların katılımları ile imparatorluk kılıcı kullanımı da Doğu Roma'da olmayan bir unsurdu bkz. Trich, 2011, s.83.

²⁵⁶I. Baudouin'in töreninden olarak bu sefer törende patrik de yer almış, Henry'ye tacını Patrik Morosini giydirmiştir bkz. Trich, 2011, s.85.

²⁵⁷Trich, 2011, s.83-85.

Taç giyme törenine ek olarak, dini ayinlere ve mahkeme törenlerine katılım zaten Doğu Roma İmparatorlarının görevleri arasındaydı. Ancak Latin imparatorlarının bu törenlere katılımı ve törenlerdeki etkinlikleri hakkında fazlaca bir bilgi bulunmamaktadır. 1204-1228 yılları arasında dini nitelikteki yalnızca bir imparatorluk alayı bilinmektedir. I. Henry henüz imparator değilken, 2 Şubat 1206 günü Blakhernai'deki Meryem Ana Kilisesi'ndeki bir törene katıldığı bilinmektedir.²⁵⁸ Yine Henry'nin imparatorluğu döneminde, 1212 yılında Epiros'taki bir sefer dönüşü Konstantinopolis'te törenlerle karşılandığı belirtilmektedir. Bu durum Doğu Roma imparatorluk tören ve alaylarının nispeten Latin imparatorlar tarafından da benimsendiğini göstermektedir. Örnekleri sınırlı bir şekilde de olsa farklılaştırmak mümkündür. I. Henry'nin, Thessalonika kralı olarak Genç Demetrios'a tacını giydirmesi, Doğu Roma imparatorlarının kendisinden daha alt konumda olan bir hükümdara, kendi otoritesi altında taç giydirmesini anımsatmaktadır. Ancak bu törende Henry'nin kendisini şövalye ilan etmesi, törenlerde Batı Avrupa etkisinin de görüldüğünü göstermektedir.²⁵⁹

Latin egemenliği altında, yalnızca taç giyme törenleri değil, diğer törensel veya sembolik gelenek ve görenekler de devam ettirildi. Örneğin, geleneksel olarak varislerin Büyük Saray'a bağlı "mor odada" doğması geleneğini devam ettirilmiştir. Latin imparatoru Robert de Courtenay, 1217 yılında mor odada bir "porphyrogenetos" olarak doğmuştur. Batı kronikleri bize Latin imparatorlarının sıklıkla bir imparatorluk sembolü olan mor renkli giysiler giydiklerini aktarmaktadır. Bir diğer Doğu Roma sembolü olan kartal, Latin imparatorlarının da sembolü olmaya devam etmiştir.²⁶⁰ Görüldüğü idari yapı ve geleneklerde yalnızca Doğu Roma geleneklerine sadık kalınmamış, birtakım yenilikler Latinlerle birlikte şehre gelmiştir. Ceza hukukunda, Batı Avrupa'ya özgü yargı usulleri (düello, işkence ile yargılama) yürürlüğe konulmuştu. Bunlar, halkın bir kısmının hoşnutsuzluğuna sebep olmuş ama aynı zamanda komşu Nikaia'ya da yayılmıştı.²⁶¹ Ayrıca Venedikliler ile Latinler için ayrıca oluşturulmuş, Venedikli ve Latin jürilerin bulunduğu mahkemeler vardı ancak bu mahkemeler temelde geçmiş örneklerden farklı

²⁵⁸Trich, 2011, s.85.

²⁵⁹Trich, 2011, s.85.

²⁶⁰Trich, 2011, s.90-91; Trich, 2011, s.92.

²⁶¹Yine de hukukta Doğu Roma esasları sürdürülmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Jacoby, 1989, s.17-19.

değildi.²⁶² Bu doğrultuda idari devamlılık fikrini destekleyen önemli bir delil Konstantinopolis'in Nikaia tarafından geri alınmasının hemen ardından VIII. Mikhail Palaiologos'un (1258-1282), büyük reformları hayata geçirmemiş olmasıdır.

4.2. Şehirde Gerçekleşen Toplumsal ve Mali Değişimler

4.2.1. Halkın İşgale Tepkisi ve Nüfus Hareketliliği

12 Nisan günü Konstantinopolis'i ele geçirmesinden sonra, üç gün süren bir yağma ve talan başlamıştı. Haçlılar şehri ele geçirdikten sonra ilk olarak Ayasofya'da toplandılar.²⁶³ Burayı alabildiğine talan ettikten sonra aynı talanı başta Blakhernai'deki Meryem Ana Kilisesi olmak üzere tüm dini ve sivil yapılar yaşamıştır. Bu sırada şehir halkı ise ellerinde haçlar ve Hz. İsa tasvirleriyle Haçlıları karşılayarak, kendilerine dokunmamaları için çabalıyorlardı.²⁶⁴ Haçlıların taşkınlığı ve saygısızlığından şehir halkı da nasibini almıştır. Şehirden kaçmayı başaramayan ve yeterli ganimeti sunamayan kadın, erkek, genç, yaşlı, çocuk fark etmeksizin öldürülmüşlerdir. İşgal sırasında şehir o kadar çok yağma ve kıyıma sahne olmuştu ki yeni kurulan imparatorluk adeta bir hayalet şehre sahip olmuştu.

İşgalin ardından şehrin Doğu Romalı nüfusunun büyük bölümü göç etmiştir. Ancak toplumda görülen şok ve umutsuzluk hissi kısa sürede yerini önce geçmiş günahların bedelinin ödendiği, ardından ise teslimiyet hissine bıraktı. Kalan Doğu Romalıların önemli bir çoğunluğu, daha çok sur dışı semtlerdeydi. Bu insanlar, 1261 yılına kadar dönemin şartları içerisinde tarafsızlığı benimsemişlerdi. Sur içerisinde kalan yerliler ise çoğunlukla mülklerine zarar verilmeyeceği veya el konulmayacağı konusunda garanti aldıktan sonra Latinler ile anlaşma yoluna gitmişti.²⁶⁵ Yerli Doğu Roma halkının başlangıçta, yeni düzeni kabullenmekte pek zorlanmadığı görülmektedir. Öyle ki Latinlerin kontrolü ele aldıkları kesinleşince başşehirdeki bazı Doğu Romalılar, Boniface de Montferrat'ı yeni basileus olarak selamladılar. Baudouin de Flandre, Ayasofya'da taç

²⁶²Trich, 2011, s.121.

²⁶³Ayasofya'nın kapısını yüzdüler; altın süslemeli minberini, 12 gümüş sütununu, 4 ikon çerçevesini oyduklar, sunağın üzerinde yer alan kıymetli taşları söktüler ve çok sayıda altın ve gümüş eşyayı talan ettiler bkz. Altay Tayfun Özcan, "Novgorod I. Kroniğinde İstanbul'un Latinlerce İşgali ile İlgili Kayıtlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIV, S.1, ss.101-116, Temmuz 2009, s.113.

²⁶⁴Niketas Khoniates'in *Historia'sı* (1180-1195), s. 147.

²⁶⁵Mark C. Bartusis, *The Late Byzantine Army: Arms and Society 1204-1453*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1992, s.21; Rice, s.177; *Niketas Khoniates'in Historia'sı* (1195-1206), s.212.

giyindiği zaman yerel bir kalabalık onu alkışlamak için toplanmışlardı. Pakhemeiros'un thelematariori (bağımsız kişiler) olarak bahsedilen kimseler de bu kişilerdi. Doğu Roma kırsal bölge aristokrasisi de Latin hâkimiyetini kabul etmiş gibi görünmektedir. Latinlerden tek beklentileri eski mülklerini ve pronoia'larını muhafaza etmektir.²⁶⁶ Bu sırada Niketas Khoniates, 1204 yılında Nikaia'ya, Theodoros Laskaris'in yanına sığındı.

Konstantinopolis'teki işgalden kaçan Patrik X. Ioannes Kameteros ve beraberindeki çok sayıda rahiple birlikte, Khoniates'in de aralarında bulunduğu Doğu Roma seçkinlerinden oluşan topluluk Silivri'ye ulaştığında, Trakyalı köylüler onlarla alay etmişlerdi. Bir zamanlar zorla vergi toplayarak kendilerini fakir ve sefalet içinde bırakan efendilerinin düştükleri durum karşısında köylüler, oldukça memnundu. Bununla birlikte vergilerini artık bir Romalı yerine bir Latin'e ödemelerinin haricinde sıradan halkın yaşamında önemli bir değişiklik olmamıştı.²⁶⁷ Fakat bu arada yerli nüfusun yeni yönetimle ilgili sempatileri, kısa zamanda tersine döndü. Çünkü Latinler, Doğu Romalıları küçümseyen bir tavır göstererek, onları ötekileştiriyorlardı. Atalarından kalan toprakları terk etmek zorunda kalan birçok Doğu Romalı asilzade, yeni kurulan ardıllarda toplandılar.

Farklı bölgelerde toplanan Doğu Roma halkı, mevcut Latin iktidarına karşı başşehirde kalanlar kadar uysal yaklaşmamışlardır.²⁶⁸ Didymoteikhon'da (Dimetoka) 1205 yılında çıkan bir isyanda, Doğu Romalılar birçok Latin askeri öldürdü veya esir ettiler. Bu isyandan kaçarak kurtulmayı başaran Latinler ise yakınlardaki Hadrianapolis'e sığındılar. Ancak hemen ardından, bu şehirde de bir isyan çıkmıştır. Bu isyan sırasında Latin garnizonu şehri terk ederek, canlarını zor kurtarmışlardır. Balkan şehirlerinde art arda çıkan isyanlardan kurtulmayı başaran Latinler, o sırada terk edilmiş halde bulunan Arkadiopolis'e (Lüleburgaz) sığındılar. Yörede bulunan halk ise üç günden kısa bir sürede örgütlenerek, bu şehir üzerine harekete geçtiler. Ancak yöre halkı şehrin önüne

²⁶⁶Rice, s.177, Kaleli, s.512; Ostrogorsky, 2011, s.404.

²⁶⁷Kaleli, s.512-513.

²⁶⁸Bu bölgedeki huzursuzluğun temel sebebi yoğun toplumsal değişimlerdir. Doğu Roma'da toplumsal sınıflar, Avrupa'daki kadar belirgin farklılıklar içermiyordu. Avrupa'da toplumun her kesiminin kendi kanunları vardı ve sosyal statüler kalıtsaldı. Doğu Roma'da nispeten görülebilen sosyal terfi, Avrupalılar için neredeyse imkansızdı. Bu gibi farklılıklar Konstantinopolis'te yoğun bir etki yaratmasa da Balkanlarda etkili olmuştur. Toplumun Latinler ile yerli halk arasında tamamen bölünmesi, gerginliği arttıran etmenlerdendir bkz. Jacoby, 1989, s.5.

ulaştığında çok sert bir karşılık bularak, kısa sürede dağıtıldılar ve böylelikle isyan zor da olsa bastırılmış oldu.²⁶⁹

İşgal döneminde Konstantinopolis'teki Latinlerin mevcudiyeti muhtemelen hiçbir zaman birkaç binden fazla bir rakama ulaşmamıştır. Nikaia'daki Doğu Roma hanedanı, Konstantinopolis'i yeniden ele geçirdikleri gün, şehirden yaklaşık olarak 3 bin civarında Latin'in kaçtığı düşünülmektedir.²⁷⁰ Bu Latin azınlık ile 10 binlerce Doğu Romalı arasındaki etkileşimin en temel örneklerini karma evliliklerde görebiliriz. Bizzat İmparator Robert'in de Doğu Romalı bir kadın ile evlendiği anlaşılmaktadır. Yalnızca imparatorlar ya da saraylılar değil, halk arasında da bu tarz evliliklere rastlanabiliyordu. Çok sayıda Venedikli tüccar, yerli kadınlarla evlenmişti. Bunların birlikteliğinden doğan çocuklara *gasmouloi* deniyordu ve bazıları 1261 yılında şehrin geri alınmasından sonra VIII. Mikhail tarafından paralı asker olarak değerlendirilmişti.²⁷¹

4.2.2. Ticari ve Mali Etkiler

1204 yılından sonra Latin imparatorlarının, seçkinlerinin ve tüccarlarının maddi imkânlarının yetersiz olduğu kabul ediliyordu. Buradan da lüks malların imalatının sona erdiği sonucuna varılıyordu. Ancak özünde hem Doğu Roma mali yapısı devam ettirilmiş, hem de şehrin ve etrafındaki feodal bölgelerin kaynakları sonuna kadar sömürülmüştü. I. Baudouin döneminde, aslında bomboş bir hazine devralınmıştı. Şehirdeki objelerin, para elde etmek için değerlendirilmesiyle ve elde edilen ganimetle birlikte nispeten maddi bir rahatlama olmuştu. II. Baudouin bile sanatkârları himaye edecek ve lüks girişimleri destekleyecek maddi imkânlara sahipti. Ancak bu dönemde de çatılardaki kurşunlara kadar eritip satıldığı görülmektedir.²⁷²

Konstantinopolis ve çevresindeki Latin hakimlerin, Doğu Roma mali sistemi hakkında bilgi sahibi olmaması aslında mali sistemdeki en büyük sorundu. Eski bürokratların, mali

²⁶⁹Villehardouin ve Valenciennes, s.100-101.

²⁷⁰Jean Richard, "The Establishment of the Latin Church in the Empire of Constantinople (1204-1227)", *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean After 1204*, Ed. B. Arbel & B. Hamilton & D. Jacoby, Routledge, ss.45-62, London & NY 1989, s.51; Trich, 2015, s.60.

²⁷¹Trich, 2015, s.60-61.

²⁷²Trich, 2011, s.132-133, Jacoby, 2001, s.290.

kayıtların ve yerel liderlerin yardımı ve vergi teşvikleriyle bu sorun aşılmış gibi görünmektedir. Özellikle I. Baudouin ve I. Henry dönemlerinde, Doğu Roma'dan kalan aspron trachy²⁷³ ve hyperperion'un hala dolaşımında olduğu görülür. Buna rağmen bu dönemde Thessalonika, Nikaia ve Trapezos (Trabzon) kendi sikkelerini basmaya başlamıştı.²⁷⁴ Harcamaların temelini ise yapılan sayısız savunma savaşı, çıkılan seferlerin maliyetleri ve diplomatik misyonlar ile hediyeler oluşturuyordu. Ayrıca özellikle I. Henry döneminde inşa edilen birçok kilise ve yapılan dini hayır işlerinin maliyetleri de hazineyi kısıtlıyordu. 1224-1228 yıllarında hem Epiros hem de Nikaia'nın başarılı askeri faaliyetleri sonucu büyük toprak kayıpları yaşayan imparatorluğun, maddi olarak küçüldüğünü düşünmek mümkündür. Ancak durumun pek de böyle olmadığı görülmektedir. İngiliz kronikçi Coggeshallı Ralph'in şehre gelenlerden aldığı bilgilerle aktardığına göre, imparatorluğun günlük geliri 30 bin hyperperion'u buluyordu. XII. yüzyılda, feodal beyler tarafından bölünmemiş ve çok daha geniş sınırlara sahip olan imparatorluğun yıllık geliri, 5,6 milyon hyperperion olarak hesaplanmaktaydı. Dolayısıyla bu, yıllık olarak 11 milyon hyperperion'a tekabül eden gelir, abartılı görünmektedir.²⁷⁵ Ancak yine de Batı Avrupalıların gözünde, Latin İmparatorluğu'nun zengin imajını göstermesi bakımından önemlidir.²⁷⁶

Latin İmparatorluğu'nun ticari kalkınması çoğunlukla Venediklilerin etkinlikleriyle sağlanmıştır.²⁷⁷ Özellikle 1240-1250 yıllarında zenginleşen birçok Venedikli tacirle bir iktisadi gelişme dönemi oldu. Venedikliler Mısır, Suriye ve Filistin başta olmak üzere uzun mesafe ticarete uzmanlaştılar. Ancak bu gelişme oldukça sınırlıdır. Özellikle Kırım ve Rusya'daki Ruslar ile Doğu Romalılar ticaretlerinin önemli bir bölümünü, Doğu Roma'nın hamileriyle ticarete devam edebilmek adına Karadeniz limanlarına yönlendirmişlerdir. Vergilendirmede ise Venediklilerin geçmiş Doğu Roma sistemine

²⁷³Aspron trachy, saf gümüş bir sikke bkz. Haldon, s.225.

²⁷⁴Jacoby, 1989, s.26; Jacoby, 1989, s.10; Rice, s.164.

²⁷⁵Yıllık 500 bin ila 700 bin hyperperion'luk bir gelir, Latin İmparatorluğu dönemi için daha isabetli bir tahmindir bkz. Trich, 2011, s.136.

²⁷⁶Trich, 2011, s.134-135.

²⁷⁷Cenova ve Pisa gibi daha önce Konstantinopolis'te yerleşik faaliyetlerini sürdüren İtalyalı ticaret kolonileri de Venedik kontrolünde faaliyetlerini kısmen sürdürebiliyordu. Cenova tacirlerin varlığı, Venedik ile 1218-1251 yılları arasında yapılan bir dizi antlaşmayla güvence altına alınmıştı bkz. David Jacoby, "The Urban Evolution of Latin Constantinople" (1204-1261), *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life*, Ed. Nevra Necipoglu, ss.277-298, Brill, Leiden, 2001, s.283.

bağlı kaldıkları ve hatta Latin hakimiyetindeki Mora’da dahi kommerkion’un kullanımda olduğu görülür. Başşehirde de 1220 yılında genişleyen ticaret, podestà²⁷⁸ Tiepolo’nun yeni bir fondaco (ticaret deposu) inşa ettirmesini zorunlu kıldı.²⁷⁹

Venedikliler, Latin İmparatorluğu’nun hâkimiyet alanında iktisadi merkeziyetin kaybını telafi etmek için ve daralan mahallî pazar sebebiyle, aralarında anlaşma bulunan Anadolu Selçuklu Devleti ve Karadeniz bölgesi gibi yeni pazarlara da açılmışlardı. Anadolu’da teşkilatlanmasını tamamlamış olan Selçukluların, Sivas’ı bir ticaret merkezi haline getirmeleri başşehirin ticaretine yeni bir pazar kazandırmıştı. Bu gelişme ve papalığın ticaret üzerindeki denetiminin artmasına bağlı olarak, aynı dönemde Mısır ticaretinin önemi azalmıştır. Suriye kıyılarının özellikle de Akkâ ve Lazkiye’nin limanlarının Haçlıların elinde olması ile bu bölgeyle olan ticaret daha serbest hale gelmiş ve bunun sayesinde Venedikliler ile diğer tüm İtalya devletleri Akdeniz ile Anadolu ticaretinde güçlenmişlerdir.²⁸⁰ Ancak Venedikliler, Moğolların Karadeniz ticaretini altüst edişinin sıkıntısını çekti. Haliç’teki fiyatlar düştü ve Venedikli tacirler giderek artan bir şekilde başka limanlar kullanmaya başladı.²⁸¹ Buna rağmen şehirdeki Venedik ticareti canlılığını korudu. Hem Latinlerin hem de Venediklilerin şehre yapmaları gereken yatırım ve masraflar, muhtemelen bir noktadan sonra artık kârlarını yok etmeye başlamıştı. Özellikle servet edinen Venediklilerin, kısa bir süre sonra ülkelerine dönmeleri oldukça sık görülen bir durumdu. Dolayısıyla ekonomi sürekli olarak bir zayıflama göstermişti. Ekonomi zayıfladıkça da hem şehrin bakımsızlığı artmış hem de nüfus azalmıştır.

Doğu Romalı tacirler ve zanaatkârlar, gıda maddeleri ve ham madde ihtiyacını tedarikte başı çekmiş olmalı. Her ne kadar sonraki yıllarda kuşkusuz iyice azalmış olsa da lüks maddelerin imalatı devam etmişti. En azından ipek ticareti ve kitap tezyinatının devam ettiği tespit edilmiştir. Başşehirin Doğu Roma döneminde en önemli lüks ticaret kalemi olan ipek ticareti, Latin hakimiyeti altında azalmış olsa da hala devam ediyordu ancak 1261 yılında başşehirin geri alınmasından sonra ipek endüstrisinin öldüğü

²⁷⁸Ortaçağ İtalyalı komünlerinde, en yüksek adli ve askeri yargıç bkz. T. Editors of Encyclopaedia, “Podesta”, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/podesta> (12.01.2022).

²⁷⁹Cahen, s.290; Jacoby, 1989, s.14, Trich, 2015, s.63; Jacoby, 2001, s.294.

²⁸⁰Cahen, s.290-291.

²⁸¹Harris, s.274.

görülmektedir.²⁸² Bu doğrultuda lüks mal ticaretinin erken dönemde nispeten önemini korusa da zamanla giderek azaldığını söylemek mümkündür. Özellikle İtalyalıların hâkimiyeti o kadar yerleşmişti ki 1261 yılında şehir geri alındıktan sonra bile Doğu Roma, ticarete önemli bir güç haline gelemedi. 1453 yılında işgal edilene kadar şehir tamamen Akdeniz ve Karadeniz’den gelen çeşitli malların toplandığı ve Doğu Romalılar başta olmak üzere diğer ticaretle uğraşan milletlerin dağıtımına çıkardığı bir durak noktası haline gelmiştir.

4.3. Şehirde Gerçekleşen Dini ve Kültürel Değişimler

4.3.1. Kiliseler Arası Mücadele

İşgalden sonra Latin imparatorlarının ilk beklentisi Roma ile Konstantinopolis’in bir dini birlik oluşacağı, kendilerinin de bu inancın öncüsü ve birleştirici olacağı yönündeydi. Hem I. Baudouin hem de I. Henry, Papa III. Innocentius’a yazdıkları mektuplarda bu yönü vurgulamışlardı. Ancak görünen o ki bu girişimlerinde başarılı olamadılar. Latin imparatorları, Doğu Roma dini kurumlarını devam ettirdiler ve manastırları desteklemeye çalıştılar. Papa III. Innocentius kısa bir sürede, Doğu Romalı piskoposlarının görevine son verip, yerine Latin patrikler atadı. Ayrıca Latin rahipler önemli kilise ve manastırların birçoğunun idaresini ele geçirdiler. Bazı Kiliseler ise Latin-Doğu Roma rahiplerinin ortak yönetimine bırakılmıştı. Pek tabi ki hala Doğu Roma piskoposlarının yönetiminde olan kiliseler de mevcuttu ama Doğu Romalı din adamlarının birçoğu zaten şehri terk etmişti. Bu durumdan da anlaşılacağı gibi yalnızca merkezi idare değil dini idare de Latinlerin eline geçmişti.²⁸³

Latin imparatorların Doğu Roma imparatorlarının aksine, dini bir otorite konumuna yükselmesi veya dinin koruyucusu sıfatını tam olarak elde etmeleri mümkün olmamıştı. Dini ve seküler yönetim, bu dönemde büyük oranda ayrılmıştı. Zaten Latin imparatorlar, Konstantinopolis patriğini değil Roma’daki papayı dini otorite olarak görüyorlardı. Dini anlaşmazlıklar için doğrudan papaya başvuruluyordu. Ancak yine de Latin imparatoru ile Konstantinopolis patriğinin iş birliği, şehrin idaresi bakımından hayati önem taşıyordu.²⁸⁴

²⁸²Trich, 2011, s.118.

²⁸³Trich, 2011, s.96; Trich, 2011, s.231; Richard, s.46-47; Jacoby, 1989, s.24.

²⁸⁴Trich, 2011, s.310.

Ancak bu ilişkiler oldukça hassas dengeler üzerine kurulmuştu. Patriklik ile imparator arasındaki en temel çatışma konuları; kilisenin iç işlerine olan siyasi müdahaleler, kiliseye ait mülkler ve din adamlarının atanması ile ilgili meselelerdi. Her iki tarafın, konumunda çok da güçlü bir şekilde bulunmuyor olması nedeniyle şart olan iş birliği ve papalığın otoritesi sebebiyle yoğunlaşan anlaşmazlıklar, kısa sürede çözülmüyordu.²⁸⁵ Zaten şehrin ele geçirilmesinin hemen ardından papa, bölgenin kendisine ve inanca bağlılığı hakkında şüphe duymaya başlamıştı. Yapılan yağmalar sırasında şehre verilen zarar, kutsal emanet ve mekanlara yapılan saygısızlık ile taşkınlıklar, Roma Kilisesi tarafından endişeyle karşılanmıştır. Papa ilk iş olarak bir mektupla Konstantinopolis'teki Haçlıları uyararak yaptıkları aşırılıklar konusunda onları uyarmıştır. Ayrıca şehrin ve kilisenin Latinler ile Venedikliler arasında bölüştürülmesi onun yetkilerine saldırı niteliğindedir. Dolayısıyla papa kısa bir süre sonra yeni kurulan imparatorluktaki dini tedbirlerin ne kadar yetersiz olduğunu fark etmişti.²⁸⁶

Haçlılar ile Doğu Romalı halk arasındaki ilişkiler yöreden yöreye farklılık göstermiştir. Yerel halk hala çoğunlukla Ortodoks'tu ve Grekçe konuşuyordu. İlk etapta papalık, yerel halkı zorla Katolikleştirmeye çalışmış ve birçok Katolik Manastırı ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla birçok Doğu Roma Kilisesi, papalığın etkisi altına girmişti. Papalığın otoritesini kabul eden ve Roma Kilisesi'ne katılan az sayıda Grek de mevcuttu. Ancak Katolikleştirme çabası, sıradan halkın daha çok kendi geleneklerine bağlanmasını sağladı. Kültürel ve dini bilinç yabancı hâkimiyeti ile sadece derinleşmişti.²⁸⁷ Latinler, şehirdeki Ortodoks uygulamaları küçümsüyor ve alay ediyordu. İnancına sıkı sıkıya bağlı Doğu Roma halkı, neredeyse Yahudiler ve Müslümanlar ile bir tutuluyor, ikonalara hürmet edilmiyordu.²⁸⁸ Doğu Roma eliti ise kendi çıkarlarını gözeterek Haçlı beyleriyle anlaşma yoluna gitmiş ve bir nevi feodal düzene dahil olmaya çabalamışlardır. Ancak onlar da Doğu Roma dini ve geleneklerine bağlı kalmış gibi görünmektedirler.

²⁸⁵Trich, 2011, s.308-309.

²⁸⁶Runciman, C.III, s.113-114; Richard, s.55.

²⁸⁷Nikaia'da sürgündeki Konstantinopolis patriği olan Michael Autorianos ve II. Germanos (1223-40) gibi isimler sürekli başşehir halkına hitaben genelgeler kaleme alarak, halkın Ortodoksluğa bağlılığı canlı tutulmuş, Nikaia'nın ardılığı desteklenmiş ve Latin karşıtı duygular körüklenmişti bkz. Michael Angold, "Greeks and Latins After 1204: The Perspective of Exile", *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean After 1204*, Ed. B. Arbel & B. Hamilton & D. Jacoby, Routledge, ss.63-86, London & NY 1989, s.69-70.

²⁸⁸Ostrogorsky, 2011, s.403; Jacoby, 1989, s.6; Jacoby, 1989, s.24; Angold, s.68.

Bu dönem boyunca papalık temsilcileri ile önce Konstantinopolis daha sonra Nikaialı kilise yetkilileri arasında müzakereler düzenlendi. Doğu Roma'nın papalığın üstünlüğünü kabul etmesi en önemli şarttı, ancak bu talep hiçbir zaman kabul görmemiştir. Papalık elçileri ve Latin piskoposlar 1230 yılının başına kadar²⁸⁹ papalığa boyun eğmeyi reddeden Doğu Romalı rahiplere, kiliselerini kapatarak ve hapse atarak işkence etmişlerdir. Konstantinopolis'in mevcut kiliseleri söz konusu olduğunda bunlardan en büyük olanlarının birçoğu²⁹⁰, Latin din adamlarına devredilmişti. Bu binalarda artık dini ayinler Grekçe yerine Latince yapılmaktaydı. 1220 yılından itibaren Dominikenler ve Fransiskanlar şehirde vaaz veriyorlardı. 1205 yılında Dandolo Ayasofya'ya²⁹¹, Hugh ise Mangana'daki Aziz Georgios manastırına gömülmüştü. Manastırların pek çoğu artık hayır işlerinin yapılmasına ve dini oluşumlara değil, başlangıçta yağmaya ardından da Batı Avrupalı tarikatlara hizmet eder hale gelmişti.²⁹²

4.3.2. Şehirdeki Latin Tahribatı

Şehir işgal edildikten sonra ele geçirilen ganimet bir araya toplanarak, Latinler ile Venedikliler arasında yarı yarıya bölüşülmüştü. Toplanan servetten yalnızca Latinlerin payı 400 bin mark gümüş ve 10 bin binek hayvanı gibi muazzam bir zenginliği içeriyordu.²⁹³ Bu faaliyetler sona erdikten sonra ise şehir düzenli olarak Latinlerin bir sömürgesi haline geldi. Avrupa'daki birçok kiliseye gönderilmek üzere şehirdeki rölikler özellikle rahipler tarafından yağmalanıyordu. Latin imparatorlar, kutsal hırsızlık (furta sacra) için şehre gelenleri engelleyemiyorlardı. Özellikle imparatorların maddi sıkıntıları, şehirdeki eserlerin birinci elden Avrupalılara satılmasına sebep oluyordu. Ayrıca Latin istilacılar para basmak için şehirdeki ikonaların ve kutsal emanetlerin, değerli taşlarını sökmüş ve madeni kısımları eritilmişti. Başşehrin süslenmesi için imparatorluğun dört bir yanından getirilen heykeller de para için eritilmiştir. İlk olarak Konstantinos Meydanında

²⁸⁹Doğu Romalı din adamlarına karşı şiddet olayları özellikle 1213-1214 yılından itibaren başlamıştı. I. Henry ve papalığın, Doğu Romalı din adamlarına karşı kendi otoritelerini kabul ettirmek için yaptıkları baskı, istedikleri gibi sonuç vermeyince isteksiz keşişler ve rahipler hapsedildi. Ancak şehrin yerli aristokrasisinin yükselen tepkileri üzerine I. Henry, geri adım atmak zorunda kalmıştı. Buna rağmen bu dönemden itibaren, benzer tedbirler sık sık uygulanır hale gelmişti bkz. Trich, 2011, s.314.

²⁹⁰Ayasofya, Havariyyun, Kırk Şehitler, Meryem Ana vb. kiliseler.

²⁹¹Ancak bu iddianın gerçek olmasına pek ihtimal verilmez. Doğu Romalıların şehri geri aldıklarında Ayasofya gibi bir yerde düşmanları Dandolo'nun mezarını ve kitabesini bırakmaları mümkün değildir. Sultan Abdülmecid döneminde 1847-1849 yıllarında Ayasofya'da restorasyon işleri yapan Gaspare Fossati bu kitabeyi bu restorasyon sırasında koydurmuş olmalıdır bkz. Eyice, 2004, s.198.

²⁹²Trich, 2015, s.61-62; Harris, s.278; Richard, s.51.

²⁹³Villehardouin ve Valenciennes, s.75.

yer alan devasa Hera heykeli eritilmiş, ardından Augusteion'da bulunan Anemodoulion olarak isimlendirilen bir rüzgârgülü de aynı kaderi yaşamıştı. Hipodromda sıralı duran heykeller; Sikyonlu Lysippos'un Herakles'i, Kalydon Domuzu, geçmiş araba yarışçılarının heykelleri ve sayısız eserin hepsi eritmek üzere fırınlara gönderilmişti. Latin imparatorlar, binaların çatılarındaki bakır ve kurşuna bile el atıp bunları hurda olarak satmış ve bu girişimlerinde kendi ikametgahları olan Büyük Sarayı bile ayrı tutmamışlardı.²⁹⁴

Şehirdeki eserlerin büyük çoğunluğu Venediklilerin elindeydi. Henüz Henry'nin imparator olma sürecinde, Venedikliler şehrin güzelliklerine göz dikmişlerdi. Venedik dukası, Henry'nin imparator olmasının istendiğini anlayınca, Meryem İkonası'nı vermezlerse buna razı olmayacaklarını bildirdiler. Böylelikle tasvir Venediklilere verildi.²⁹⁵ Venedikliler daha sonra da şehirdeki zenginlikleri ülkelerine taşımaya devam etmişlerdir. Hipodrom'daki dört adet bronz at heykeli, San Marco'nun ön cephesini süslemek üzere gemiyle İtalya'ya gönderilmişti. San Marco'nun hazinesine ayrıca; mücevher süslemeli kadehler, kutsal emanet sandıkları, mineli kitap muhafazaları, altın çerçeveli ikonalar ve gümüş tabaklar, dini ayinlerinde kullanılan birçok eşya dahil olmuştu. Doğu Roma imparatorlarının savaşa giderken yanlarında götürmeleriyle meşhur Meryem İkonası'nın da yolculuğu orada son bulmuştu. Venedik'te bulunan diğer kiliseler de kendi paylarına düşeni almıştı. San Giorgio Maggiore, 1222 yılında Yeni Şehit Aziz Paulos'un bedenine ev sahipliği yapmıştı. Avrupa'daki müzeler ile kilise ve manastır hazirelerinde, Haçlıların Konstantinopolis yağmasından elde etmiş oldukları pek çok eserin varlığı bilinmektedir.²⁹⁶

4.3.3. Kültürel ve Mimari Etkiler

Şehirde kültür ve düşünce kısmen Latinleşmiş ve belli bir ölçüde gerilemiştir. Hem Latin ordularının kumandanlarından Geoffrey de Villehardouin hem de Latin rahibi Henri Valenciennes, Latin İmparatorluğu'nun ilk yıllarına ışık tutan kronikler yazmışlardır. İmparator naibi Cono Béthune ve Valenciennes ile birlikte şehirde hala birkaç eser yazarı

²⁹⁴Harris, s.271.

²⁹⁵Clari, s.53.

²⁹⁶Harris, s.272; Eyice, 2004, s.198

bulunabiliyordu. Latin Konstantinopolis, kısmen de olsa bir Norman şövalyelik efsanesi Gui de Warewic'e esin kaynağı olmuştu. Kutsal kalıntıların bağışlanması, satışı veya çalınması çerçevesinde bilgiyi Doğu Romalı rahiplerden elde eden Latin yazarlar, azizlerin hayat hikâyelerini konu alan metinler kaleme alınmıştı.²⁹⁷ Doğu Romalılar, hâlâ okulda iyi bir dilbilgisi eğitimi alabiliyorlardı. Fakat Latin işgali dönemi ve daha sonraki dönemlerde yükseköğretim ile ilgili olarak günümüze ulaşmış herhangi bir iz ya da belge mevcut değildir.²⁹⁸ Şehirden kaçan nüfusun kalabalığını ve âlimleri düşününce, eğitimin sekteye uğradığı açıktır. Âlimlerin ağırlıklı olarak Nikaia'ya göçmesi Konstantinopolis'in, bilimsel ve kültürel araştırmalarının merkezi olma özelliğini elinden almıştı. Yine de 1250 yılında mahallî Latin seçkinler için çok sayıda el yazması hazırlanması, şehirdeki yazılı kültürün tamamen yok olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca çevre bölgelerde hala araba yarışları yapılıyor, bu dönemde Konstantinopolis'te araba yarışlarına dair herhangi bir iz ya da belge bulunmaması ilginçtir. Muhtemelen yarışlar tamamen terk edilmiştir.²⁹⁹

Bu dönemde sanat ve inşaa faaliyetleri, önemli bir gelişme göstermediler ancak tamamen ortadan kalktıklarını iddia etmek de yanlış olur. Latin imparatorlar şehrin sembolik ve ideolojik öneminin farkında olduklarını göstererek, başşehirlerini renklendirip, süslemeye devam etmişlerdi.³⁰⁰ Sırp başpiskoposu Aziz Sava, 1220 yılında Zika Manastırı'nın düzenlenmesi için şehirdeki Doğu Romalı sanatçıları çalıştırmayı, şehirde hala yeterince sanatçının olduğunu göstermektedir. İmparator Henry en az bir kilise³⁰¹ inşa ettirdi ve iki tanesini de yeniden kurdurdu: Eski Doğu Roma misafirhanesi olan Aziz Samson ve Sancta Maria Sancti Angeli Cistercium Manastırı. II. Baudouin, Kharisios Kapısı yakınında Aziz Gregorius'a adanmış Doğu Roma üslubunda bir kilise inşa ettirerek, şehrin üzerine kendi damgalarını bırakmaya özen göstermişti.³⁰² Ayrıca 1237 yılında Ayasofya'nın, Fransız bir mimar tarafından uçan payandalarla desteklendiği

²⁹⁷Trich, 2015, s.63

²⁹⁸Theotokos Khalkoprateia Kilisesi, Pantokrator Manastırı Kilisesi, Havariyyun Kilisesi vb. bazı dini yapıların, Latinler tarafından seküler eğitim için kullanıldığına dair görüşler mevcuttur bkz. Richard, s.51-52.

²⁹⁹Trich, 2011, s.119; Trich, 2015, s.63; Rice, s.249; Rice, s.182.

³⁰⁰Şehirdeki inşaa faaliyetlerine en önemli darbeyi 11 Mart 1231 günü gerçekleşen deprem vurmuştur bkz. Jacoby, 2001, s.285.

³⁰¹Vikingler için Aziz Thorlac Kilisesi.

³⁰²Trich, 2015, s.60; Trich, 2015, s.63; Jacoby, 2001, s.286.

bilinmektedir. Bunların yanı sıra II. Baudouin'in şehir surlarının durumunu bizzat teftiş ettiği bilinmektedir ve en azından 1252 yılına dek Valens Su Kemerini hala kullanımdaydı, 1259 yılında ise Galata tahkim edilmişti.³⁰³

Latin İmparatorluğu dönemi boyunca şehrin en gelişmiş bölgesi Venediklilere ait olan, özellikle 1204 yılında tahrip olan bölgeleriydi. Venedikliler kendi ihtiyaçları doğrultusunda bölgenin kamusal ve ticari niteliğini sağlayarak kısa sürede bölgelerinin nispeten zenginleşmesini sağlamışlardı. Dolayısıyla kültürel etkiler bırakmaları şaşırtıcı değildir. Venedikliler, Pantokrator Kilisesi'ni renkli camlı pencereler ile süslemişlerdi. Mahallî Aziz Francis Kilisesi içindeki bir şapel, koruyucu azizin hayatını resmeden bir freskler dizisi ile süslenmişti. Theotokos Kyriotissa Kilisesi'nin (Kalenderhane Camii) duvarları da Assisili Aziz Francis'in hayat sahneleri konulu fresklerle süslenmişti.³⁰⁴

Tüm bu gelişmelere rağmen şehirde özellikle kiliselere gösterilen özen yetersiz görülüyordu. Kiliselerin önemli bir kısmı hala şehirden ayrılmamış olan Doğu Romalı zenginlerin destekleriyle giderlerini karşılamaktaydı. Ancak Latinlerin ve Venediklilerinin kötü tutumu ve cemaatin azalmış olması desteklerin sınırlı kalmasına sebep oluyordu. 1223 yılında gelirlerin 1/11'inin kiliselere aktarılması için bir anlaşma yapılmıştı ancak bu yeterli görülüyordu. Bu yüzden Nikaia imparatoru III. Ioannes Vatatzes (1222-1254), Blakhernai'deki Meryem Ana Kilisesi ile Aziz Ioannes Prodromos Kilisesi'nin (İmrahor Camii) koruma ve onarımı için para göndermişti.³⁰⁵

4.4. Latin İmparatorluğu'nun Siyasi Faaliyetleri

4.4.1. I. Baudouin (1204-1205) Dönemi

Haçlıların başşehri zapt etmelerinin ardından, Doğu Roma İmparatorluğu harabeleri üzerinde bir sürü Latin Feodal Beylikler ortaya çıktı.³⁰⁶ Latin İmparatorluğu yaklaşık 1224 yılına kadar, Thessalonika'dan Küçük Asya'nın kuzey batısına, Peloponnesos'tan (Mora Yarımadası) Rodop Dağları'na kadar uzanıyordu. Fakat bu tarihten sonra bu alan,

³⁰³Jacoby, 2001, s.296; Trich, 2011, s.231.

³⁰⁴Jacoby, 2001, s.294; Trich, 2015, s.63.

³⁰⁵Jacoby, 2001, s.285-286.

³⁰⁶Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğunun Tarihi C.2*, Çev. A. Göke Bozkurt, İlgı Yayınları, İstanbul 2006, s.129.

büyük ölçüde başşehrin doğrudan hinterlandı ve Güney Yunanistan'daki çok sayıdaki prenslikler ile sınırlı kaldı. Latinler şehri hem batı hem de doğuya ulaşmak için bir askeri üs olarak görüyorlardı. Ayrıca avantajlı konumu nedeniyle önemli bir ticaret noktasıydı. Ancak başşehre verilen önem Anadolu'ya verilmemişti ve Anadolu'nun öneminin anlaşılabilmesi Latinlerin en büyük hatası olmuştu. Latinlerin tüm ilgisi Balkanlar üzerindeyken Doğu Roma, Anadolu'da tekrar organize olma imkânı buluyordu.³⁰⁷

İmparator I. Baudouin, tahta geçer geçmez ilk iş olarak kendine bağlı olan Thessalonika kralı ile savaşmaya mecbur kalmıştı.³⁰⁸ Bu doğrultuda önce yolu üzerindeki Christople Şatosu'nu (Hristopolis/Kavala) teslim almış ve ardından bir başka şato olan La Blanche'ı (Philippoi, Makedonya) zorluk yaşamadan ele geçirmişti. Ardından Seres (Serez) şehrini de ele geçirmeyi başaran Baudouin'in önünde, Thessalonika'nın alınması için hiçbir engel kalmamıştı. Üç günlük bir kuşatmanın ardından şehri ele geçirmeyi başaran Baudouin için ilk seferi oldukça başarılı sonuçlanmıştı. Ancak bu bölgenin denetimi kısa bir süre sonra Marki Bonifacio'ya bırakılmış ve Latin İmparatorluğu bu başarıdan istediği payı alamamıştır. Bu işgalden kısa bir süre sonra İmparator I. Baudouin'in kardeşi Henry ile birlikte Latinler, 19 Mart 1205 günü Adremyteion (Edremit) yakınlarında Nikaialıları ağır bir biçimde mağlup ederek bölgedeki hâkimiyetlerini güvence altına aldılar.³⁰⁹ Ancak 15 Nisan 1205 tarihinde Hadrianapolis yakınındaki savaşta, Bulgar çarı Kaloyan'ın (1197-1207) Kuman süvarileri ile desteklediği ordusuna karşı alınan yenilgi, Latinleri oldukça zor duruma düşürmüştür. Savaş sırasında esir edilen İmparator I. Baudouin ve aralarında Kont Louis de Blois'in de bulunduğu birçok kişi Bulgar çarının emri ile katledildi.³¹⁰

Bu savaş Konstantinopolis'teki Latin İmparatorluğu'nun gücünü neredeyse tamamen bitirirken, Nikaia'yı yok olmaktan kurtarmıştı. Bu yenilgi ile batı komşusunun oluşturduğu tehditten kurtulan I. Theodoros Laskaris, devletini organize etme ve kendi otoritesini oluşturma fırsatı buldu. Ayrıca bu savaştan sağ kurtulmayı başaran Venedik dukası Enrico Dandolo ile beraber birçok insan, olabildiğince çabuk bir şekilde

³⁰⁷Diehl, s.129; Trich, s.59; Akropolites, s.22; Ostrogorsky, 2011, s.404.

³⁰⁸Diehl, s.131.

³⁰⁹Villehardouin ve Valenciennes, s.83-84; Villehardouin ve Valenciennes, s.96.

³¹⁰Bartusis, s.22.

Konstantinopolis'e kaçıma çalıştılar. Bu ağır mağlubiyetten sonra Haçlılar, Tanrı'nın onlardan ordudaki fakir insanlara karşı kibirli oldukları, onlara kötü muamele ettikleri ve şehri zapt ettikten sonra korkunç günahlar işledikleri için intikamını almış olduğuna ve onları cezalandırdığına inanmışlardır.³¹¹

4.4.2. I. Henry (1206–1216) Dönemi

İmparator I. Baudouin'in ölümüyle yerine kardeşi Henry geçmişti. Henry'nin naip olarak geçirdiği bir yılın ardından, 20 Ağustos 1206 günü büyük bir törenle Ayasofya'da tacını giydi. İmparator olarak geçirdiği 10 yıllık dönemde, ilk olarak Visoi (Vize), Arkadiopolis ve Tzouroulon (Çorlu) gibi Doğu Roma şehirlerini ele geçirerek, Trakya'daki Latin hâkimiyetini yeniden kurmayı başardı. Ayrıca Doğu Romalılara karşı izlediği uzlaşmacı politikalarla, asillerin bir kısmını yanına çekmeyi başarmıştı. Ancak Mart 1207 tarihinde Nikaia imparatoru Theodoros Laskaris ile Bulgar çarı Kaloyan'ın yaptığı ittifak ile Latinler, hem doğudan hem de batıdan aynı anda risk altına girmişti. Ardından Kaloyan, Haçlılar için çok kıymetli bir kişilik olan Marki Boniface de Montferrat'ı Eylül 1207 tarihinde bir pusu sonucu öldürünce bölgedeki Latinler büyük yara almıştı. Kaloyan nihayetinde 26 Ekim 1207 günü Thessalonika'yı kuşattığı sırada öldürülünce, Bulgar tehdidi nispeten azalmış gibi görünmektedir.³¹² Nikaia'nın etkinliği ise iki kez başarısızlıkla sonuçlanan Nikomedia (İzmit) kuşatmalarıyla oldukça yara almıştır.

Bu sırada Thessalonika'da, Marki Bonifacio'nun dul eşi Marguerite'nin hâkimiyeti söz konusuydu. Bu durum, bölgedeki kontların iştahını kabartmış ve Thessalonika kolaylıkla kendi hâkimiyetleri altına alınabilecek bir yer haline gelmişti. Henry, Thessalonika'nın sadakatini garanti altına almak için Konstantinopolis'ten bölgeye doğru hareket etti. Ancak Latin imparatoru Thessalonika önlerine geldiğinde, şehrin kapıları yüzüne kapanmış ve Kont de Blans-Dras gibi önde gelen kontlar, bağımsızlıklarının tanınması talebiyle Henry'i adeta şehrin önünde tutsak etmişlerdi. Zor durumda kalan Henry şehre girerek, zararını karşılayabilmek adına tüm talepleri kabul etmek zorunda kalmıştı. Henry

³¹¹Yusuf Ayönü, "IV.Haçlı Seferi'nin Ardından Batı Anadolu'da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S.1, ss.9-25, Temmuz 2015, s.17; Clari, s.53.

³¹²Bartusis, s.22; Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204–1571) Vol.I: The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, The American Philosophical Society, Philadelphia 1976, s.27.

şehre girdikten sonra toplanan mecliste, kontlar taleplerini tekrar hatırlattılar. Henry ise bu taleplerin uygulanmasının tek yolunun Marguerite'nin onaylanması olduğunu belirtmişti. Ancak Marguerite bu antlaşmaya sıcak bakmıyordu. Dolayısıyla Henry ve Marguerite aralarında bir antlaşma yaparak, Thessalonika tahtını Marguerite'nin oğluna bırakmaya karar verdiler. 6 Ocak 1208 günü Henry, çocuğu şövalye yaptı ve ardından da tacını giydirdi.³¹³

Ancak Kont de Blans-Dras ve diğer kontların isteklerinden vazgeçmek gibi bir niyeti yoktu. İlk olarak Seres Şatosu'nun hâkimiyeti konusunda yaşanan anlaşmazlık, Kont de Blans-Dras'ın esir edilmesiyle sonuçlanmıştı. Ardındansa bölgedeki kontların, Hristopolis'te Henry'e ihanet etmeleri³¹⁴ ve saldırganlıkları, savaşı kaçınılmaz hale getirmişti. İlk olarak Philippoi Ovası'nda³¹⁵, ardından da Larisa'da gerçekleşen savaşta Henry büyük bir zafer kazandı. Hemen ardından Thebai Şatosu'nun (İstefe) da ele geçirilmesiyle, Kont de Blans-Dras teslim olmak zorunda kalmıştır.³¹⁶ Bu gelişmeden sonra Henry, yönünü tekrar Anadolu'ya çevirdi ve Nikaia'yı hedef alarak, Anadolu Selçuklular ile ittifak yaptı. Ancak 1212 yılında I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, Nikaia imparatoru Theodoros Laskaris'e karşı aldığı yenilgiyle bu ittifak işlevsiz kaldı.

Bu gelişmenin ardından Henry ve Laskaris, 1214 yılı sonlarında Nymphaion'da (İzmir/Kemalpaşa) barış antlaşması imzaladılar. Bu antlaşmaya göre Latinler, Anadolu'nun Adremytteion'a kadar olan bölgesine sahip olacakken, buradan Anadolu Selçuklu sınırına kadar olan kısım Nikaialılara kalmıştır.³¹⁷ 1216 yılında Henry, arkasında bir varis bırakmadan öldü. Yerine, kız kardeşi Yolanda'nın kocası Pierre de Courtenay (1216-1217) imparator ilan edildi. Bu sırada Fransa'da olan Pierre, eşi Yolanda'yı deniz yolu ile Konstantinopolis'e gönderdi. Kendisi ise Adriyatik'i geçerek Epidamnos'da ordusuyla karaya çıktı. Niyeti Konstantinopolis'e kara yoluyla gitmekti. Ancak Epiros dağlarında pusu kuran Theodoros tarafından mağlup edildi. Ordusundan pek çok askerle birlikte Pierre de esir alındı ve sonra da öldürüldü. Onun ölümünden sonra karısı Yolanda

³¹³Villehardouin ve Valenciennes, s.171; Villehardouin ve Valenciennes, s.183-185.

³¹⁴Bkz. Villehardouin ve Valenciennes, s.189-191.

³¹⁵Günümüzde Yunanistan/Kavala şehri sınırları içerisindedir.

³¹⁶Setton, s.28-29.

³¹⁷Akropolites, s.38-39; Bartusis, s.22.

ölümüne kadar (1217-1219) imparatorluğun başında kaldı.³¹⁸ Yolanda ölünce ise oğlu Robert de Courtenay (1221-1228) tahtın sahibi olmuştu. Robert, III. Ioannes Vatatzes ile 1224 yılında Poimaneon'da (Eski Manyas/Balıkesir) yaptığı savaşı kaybedince, Anadolu'daki topraklarının neredeyse tamamını kaybetmişti.³¹⁹

4.4.3. II. Baudouin (1228–1261) Dönemi

1228 yılında Robert de Courtenay ölünce, yerine henüz 11 yaşındaki erkek kardeşi Baudouin tahta oturdu. Yeni imparator henüz çocuk yaşta olduğundan, bir naip atanması gerekliydi. Bu göreve layık görülen kişi, Kudüs'ün eski imparatoru Jean de Brienne (1229-1237) oldu. Ancak bu sırada Bulgar çarı II. Ivan Asen (1218-1241), II. Baudouin'in kendi kızıyla evlenmesini ve imparatora kendisinin naiplik yapması gerektiğini düşünüyordu. Naipliği elde edemeyince öfkeye kapılan Asen, III. Ioannes Vatatzes ile ittifak yaparak Konstantinopolis'i kuşatma planları yapmaya başlamıştı. 1235 yılında Kallipolis'de (Gelibolu) II. Asen ile III. Ioannes Vatatzes arasında yapılan antlaşmayla, Asen'in kızı Helena ile Vatatzes'in oğlu Theodoros evlendirildi ve iki hanedan arasında akrabalık tesis edilmiş oldu.³²⁰ Aynı yıl II. Ivan Asen ve III. Ioannes Vatatzes'in orduları Konstantinopolis'i denizden ve karadan kuşattılar. 1235 kışında ara verilen kuşatma 1236 yılında tekrar başladı. Brienne, Venedik gemilerinin de yardımıyla şehri savunmaktaydı. Ancak Latinlerin daha fazla dayanacak güçleri kalmamıştı. Tam bu esnada Asen, aniden karar değiştirerek ittifakı bozdu. Asen, gücü tükenmekte olan zayıf Latin İmparatorluğu'ndan ziyade gelecekteki planları açısından Nikaia'nın daha tehlikeli bir rakip olacağını düşünmekteydi. Bu yüzden Bulgar çarı yalnızca kuşatmayı kaldırmakla kalmadı, aynı zamanda Latin İmparatorluğu'nun yanında yer aldı.³²¹

1237 yılı sonbaharında II. Ivan Asen, Kuman ve Latin kuvvetlerinin de yer aldığı ordusu ile Nikaia İmparatorluğu'nun Trakya'daki en önemli kalelerinden birisi olan Tzouroulon'u kuşatma altına aldı. Ancak tam bu esnada. Tırnova'da çıkan salgın hastalık sebebiyle çarın eşi, küçük oğlu ve göreve yeni gelen patrik hayatını kaybetmişti. Bunu III. Ioannes Vatatzes'e ihanet etmesi sebebiyle Tanrı'nın bir uyarısı olarak gören Asen,

³¹⁸Ayönü, s.18-19; Setton, s.44.

³¹⁹Setton, s.52.

³²⁰Bartusis, s.23; Setton, s.57-58.

³²¹Bartusis, s.23-24.

Latinlerle yaptığı ittifaka son verdi ve Nikaia ile antlaşma imzaladı. Asen'in ayrılmasına rağmen kuşatmayı devam ettiren Latin ve Kumanlar kısa bir süreliğine Tzouroulon'a hâkim oldular.³²² Bu sürecin sonunda Konstantinopolis Latin İmparatorluğu yalnızca başşehirden ibaret kalmıştı. 1243 yılında tüm Anadolu'yu tahrip eden Moğol akınları, Anadolu'daki Selçuklu varlığını zayıflatmış ancak Nikaia'daki Doğu Romalılara bu akınlar ulaşmamıştı. Bu sayede Anadolu'da rakipsiz kalan Nikaialılar, tamamen Balkanlara konsantre olarak burada bir takım fetih hareketlerine giriştiler. 1246 yılından Seres'i, Karasu ile Meriç Nehri arasındaki toprakları ve Batı Makedonya'nın büyük bir kısmını ele geçirdi. Ardından halkın daveti üzerine Thessalonika'ya giderek, savaşmadan şehre hâkim oldu. III. Ioannes Vatatzes açısından Konstantinopolis'e giden tüm yollar açılmıştı.³²³

³²²Ayönü, s.20-21; Bartusis, s.26.

³²³Bartusis, s.23.

5. KONSTANTİNOPOLİS İŞGALİ SONRASI DOĞU ROMA HANEDANININ DURUMU VE ŞEHRİN GERİ ALINMASI

5.1. Hanedanın Durumu ve Ardıllar

5.1.1. Epiros Despotluğu

Latinlerin henüz bölgede tam olarak hâkimiyet kuramadığı süreç boyunca, işgal edilen başşehirden göçen Doğu Roma aristokrasisinin toplandığı en önemli merkezlerden biri olan Arta'da; Mikhail Angelos (1204-1215), 1204 yılında hemen işgalin ardından hâkimiyetini kurmuştu. Bu yeni oluşum kısa sürede Balkanlarda, Dyrrakhium'dan Korinthos'a kadar olan tüm Yunanistan toprakları üzerinde hâkim hale gelmiştir. Aleksios, kısa saltanatı sırasında manastıra mülkler ve ayrıcalıklar bahşetmiş, akrabalarına ve kendisine yakın kimselere toprak ile mülk hediye ederek bölgedeki iktidarını sağlamlaştırmaya çalışmıştı.³²⁴ Epiros despotları ise, Alman imparatoru II. Friedrich'in (1220-1250) ve daha sonra Sicilya kralı Manfred'in (1258-1266) yardımıyla; Balkanlar'da, Konstantinopolis'i geri alma niyetiyle bir denge kurma çabasına girdiler. Ancak bölge halkının en büyük motivasyonu, denge anlayışından ziyade kendi topraklarını ve benliklerini Venedik ile Latinlere karşı savunmaktı. Dolayısıyla hem yerli halkın mücadele isteği hem de bölgeye gelen mülteciler sayesinde, erken dönem boyunca asker sıkıntısı çekilmemişti. Mikhail döneminde Epiros, kuzeybatı Yunanistan ve Thessalia'nın bir kısmına hâkim olmayı başardı.³²⁵

Mihail 1215 yılında ölünce, Theodoros Komnenos Dukas (1214-1230) Epiros yönetimini ele geçirmiştir. Öncülünün toprakları genişletme siyasetini devam Theodoros'un, 1217 yılında Latin imparatoru Pierre de Courtenay'i esir alması, 1221 yılında Seres'i işgal etmesi ve Boniface de Montferrat'ın ölümü (1207) Thessalonika'yı kuşatmasının yolunu açmış, bu şehri 1224 yılında Latinlerden geri almayı başarmıştı. Eski Doğu Roma'nın en büyük ikinci şehrinin işgal edilmesi, o zamana dek Latinlere vurulmuş en büyük darbeydi.

³²⁴Donald M. Nicol, *The Despotate of Epiros*, Blackwell, Oxford 1957, s.14; Gregory, s.335; Gregoras, s.69; Bartusis, s.23; Nicol, s.15.

³²⁵Nicol, s.106-107; Nicol, s.16.

Böylece Epiros, hem Latinlere hem de Nikaia'ya meydan okuma fırsatını ele geçirmişti.³²⁶

Theodoros döneminde Epiros Despotluğu; Epiros, Thessalia, Thessalonika, Makedonya ve Batı Trakya'nın büyük kısmının hâkimi haline gelmiştir. Hükümdarından ise 1240 yılından itibaren despotis olarak söz ediliyordu. 1230 yılında Theodoros Komnenos Doukas'ın Konstantinopolis'i ele geçirmek için çıktığı sefer sırasında, Meriç kıyısındaki Klokotnitsa Savaşında Bulgar çarı II. Ivan Asen karşısında mağlup olmasıyla ağır bir darbe alan Epiros Despotluğu, bundan sonra pek varlık gösteremedi.³²⁷ Theodoros ise esir alındı ve takip eden yedi yıl esir kaldı. Bu noktada Thessalonika'nın kontrolü, II. Asen'in desteğiyle, Theodoros'un kardeşi Manuel Komnenos Doukas'a (1230-1237) bırakılmıştı.

Ancak bu sırada Arta'da meşru varis olarak II. Mikhail Komnenos Doukas (1230-1271) yönetimi devralmıştı. Manuel ve Mikhail dönemlerinde kısa bir sürede, daha önce ele geçirilmiş olan Trakya, Makedonya'nın çoğu ve Arnavutluk'u Çar II. Ivan Asen'e ve Nikaialılara kaybetti ve Thessalonika, Bulgar vassalı haline geldi. Bu sırada Asen, önceki Epiros despotu ve esiri olan Theodoros'un kızı Irene ile evlenince, 1237 yılında onu serbest bıraktı. Serbest bırakılan Theodoros, hemen Thessalonika'nın kontrolünü ele geçirdi. Manuel ise Attalia'ya sürgün edildi. Manuel, 1239 yılında Thessalonika'nın kontrolünü yeniden ele geçirse de³²⁸ kısa sürede etkisini yitirdi ve böylece Thessalonika'nın kontrolü Nikaialı Vatatzes'in kontrolündeki yöneticilerin eline geçmiş oldu.³²⁹

³²⁶Nicol, s.53; Gregoras, s.75; Nicol, s.63; Bartusis, s.23; Doğu Roma tahtında hak iddia etmesine ve kendisini imparator ilan etmesine rağmen, Doğu Roma patriği Nikaia'da olduğu için tacını Bulgaristan başpiskoposunun elinden giymek zorunda kalmıştı bkz. Akropolites, s.43.

³²⁷Akropolites, s.43; Haldon, s.193; Gregoras, s.75-78; Bartusis, s.23; Ayönü, s.16; Nicol, s.109-111.

³²⁸Manuel önce Nikaia topraklarına ulaşmak için Türk makamlarından destek almış, ardından Nikaia imparatoru Vatatzes'in otoritesini kabul etmek karşılığında para ile gemi desteği alarak Thessalonika'ya yönelmişti. Burada yönetimde Manuel'in tek adamlığından ziyade kardeşleri Theodoros ve Konstantinos ile birlikte bir koalisyon söz konusu olmuştur. Bu sırada Mikhail ise Arta'da kendi hakimiyetini sürdürmekte ve Thessalonika krallarıyla iş birliği içerisinde hareket etmekteydi bkz. Nicol, s.135-136.

³²⁹Nicol, s.134-135; 1241 yılında hem Manuel hem de Asen'in ölümü nedeniyle bkz. Nikol, s.136; Theodoros ve oğlu Ioannes Komnenos Doukas (1237-1244), Demetrios Angelos Doukas (1244-1246).

1246 yılında Vatatzes'in Thessalonika'yı ele geçirmesiyle, Epiros'un tek hâkimi Mikhail Komnenos Doukas olmuştu. Bulgarlar ile Nikaialara karşı verdiği mücadeleler sonucu artık iyice güçten düşen Epiros, 1259 yılında çoğu bölgesini Nikaia İmparatorluğu'nun kontrolüne bırakmak zorunda kalmıştı. Ancak Konstantinopolis'i de ele geçiren Nikaialılar bu bölgedeki hâkimiyetlerini 1264 yılında kaybetmişlerdir. Daha sonra Epiros, 1318 yılına kadar bağımsız despotlar tarafından yönetilmeye devam etti ve ardından İtalyalı sömürgecilerin kontrolüne girdi.³³⁰

5.1.2. Trapezos İmparatorluğu (Trabzon Rum İmparatorluğu)

Trapezos, I. Andronikos'un torunları Aleksios ve David, halaları Gürcü kraliçesi Tamara'nın (1184-1212) desteğiyle³³¹ XIII. yüzyılın başında, işgalden kısa bir süre önce zaten kurulmuştu. Konstantinopolis'in geri alınmasından sonra da 1461 yılına kadar varlığını sürdürdü. Trapezos imparatorları, Komnenos ailesinden gelmekteydi ve Nikaia imparatoru Theodoros Laskaris'in mensup olduğu Laskaris ailesine göre, daha büyük otorite ve güce sahipti.³³² Ayrıca XIII. yüzyılın başlarında Trapezos, Nikaia'ya oranla ticari olarak daha önemliydi. Ancak tüm avantajlarına rağmen Trapezos, Konstantinopolis'i Latinlerden geri almayı başaramadı. Bu başarısızlıklarının en temel sebeplerinden biri ise coğrafi olarak Konstantinopolis'e oldukça uzak bir yerde bulunmasıydı. Trapezos, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Türkmenlerin sahillerine ilerlemesini engelleyerek Selçuklular, Moğollar ve Doğu Roma'dan sonra da siyasi varlıklarını devam ettirmeyi başarmışlardır. Çünkü Trapezos, Konstantinopolis'in çok dilli ve çok dinli halkının aksine çok daha Romalıydı. Uzun süreli varlığının temel sebepleri, hem en verimli coğrafi alanı olan Matzouka'nın (Maçka) Trapezos-Tebriz arasındaki kervan yolu üzerinde yer alması hem de XIII. yüzyılda Anadolu Selçuklular ve Moğollar, XIV. yüzyılda ise kendisini kuşatan Türkmenler ile ilişkilerini her zaman iyi tutmaya gayret göstermeleriyle ilişkiliydi.³³³

³³⁰Nikol, s.146-148.

³³¹Runciman, 1987, s.111.

³³²Haldon, s.202; Bartusis, s.21; Haldon, s.204.

³³³Murat Keçiş, "Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.28, S.46, ss.144-156, Ankara, 2009, s.148.

Ancak tüm avantajlarına rağmen Nikaia ve Selçuklular karşısında geri çekilmek zorunda kalan Trapezos İmparatorluğu, kısa süre içerisinde Orta ve Batı Karadeniz'deki hâkimiyet sahalarını kaybetti ve Trapezos şehri ile etrafını içine alan küçük bir bölgede hâkimiyetini devam ettirebildi.³³⁴ David Komnenos (1204-1212) döneminde Latin İmparatorluğu'nun vassalı olarak Nikaia'ya karşı direnç oluşturulabilmişti. Ancak Nikaia imparatoru Theodoros, 1214 yılında David'in Sinope'nin (Sinop) batısında kalan hâkimiyet sahasını Heraklea (Karadeniz Ereğlisi) ve Amastris (Amasra) dahil olmak üzere devletine ilhak ederek, bu sayede Karadeniz'in güney sahilinde kendisine kuvvetli bir mevki yaratmış oldu. Ardından Selçuklular, Sinope'yi işgal ederek, Aleksios Komnenos (1204-1222) döneminde Trapezos'u mağlup ettiler. Aleksios esir düştü ve daha sonra Anadolu Selçukluların vassalı olarak Trapezos tahtına yeniden çıkarıldı. Artık Trapezos, sadece küçük bir arazi şeridinden ibaret kalmış ve Sinope'nin Selçuklulara ait olması ile Batı Anadolu'ya bağlantısı kesilmişti.³³⁵ Dolayısıyla artık tamamen kendi içine kapalı bir devlet haline gelmiş ve dış dünyayla olan ilişkileri artık önem arz etmez hale gelmişti. Trapezos'da, diğer ardıllar gibi Komnenos dönemi sosyal ve idari yapısını korumaya çalışsa da genel Doğu Roma gelişmesi üzerinde artık önemli bir etkisi olmamıştır.³³⁶

5.1.3. Nikaia İmparatorluğu

III. Aleksios'un kızı Anna ile evli olan Theodoros Laskaris, Boniface de Montferrat'ın Anadolu yerine Thessalonika'da hâkim olması nedeniyle Anadolu'nun batısında örgütlenme imkânı buldu. Nikaia'nın ilk imparatoru Theodoros Laskaris başşehirden kaçan elitlerin büyük bölümünü çevresinde toplamayı başarmıştı. Ancak Konstantinopolis yağması nedeniyle yok olan kurumsal devamlılık, daha çok şahıslara bağlı bir idari sistem kurulmasına sebebiyet vermişti. Öte yandan Laskaris, Anadolu'daki öteki önemli ayrılıkçıları yok ederek, bölgede Doğu Roma gelenekleri içerisinde siyasi ve dini birlik oluşturmaya çabaladı ve bir ölçüde de bunu başarmıştı. Zaten Nikaia Kilisesi'ne atanan ilk patrik olan Michael Autorianos'un ilk işi, onu basileus ilan etmek olmuştu.³³⁷

³³⁴Ayönü, s.15; Haldon, s.204-205.

³³⁵Bartusis, s.22.

³³⁶Ostrogorsky, 2011, s.358; Keçiş, 2009, s.152; Haldon, s.205.

³³⁷Bartusis, s.22; Trich, 2011, s.352.

Theodoros, idari düzenlemelerin ardından Latinler ile iş birliği yapan Selçuklular ile mücadele etmek zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra III. Aleksios'un Selçuklulara sığınması ve taht üzerinde hak iddia etmesiyle, savaş kaçınılmaz hale gelmişti. 1211 yılında gerçekleşen savaşta Theodoros, Selçuklu sultanını yenilgiye uğrattı ve III. Aleksios'u esir olarak aldı. Theodoros, aradan üç yıl geçtikten sonra Symirna (İzmir) bölgesine kadar girmeyi başaran Latin imparatoru Henry'nin saldırısından kurtulmayı başardı. Bu mücadeleden sonra yapılan antlaşmayla Latinler, Adramyttion'a kadar olan Anadolu'nun kuzey bölümüne sahip olurken, Nikaia ise geri kalan bölümün Selçuklu sınırına kadar olan alanına hâkim duruma geldiler. Böylelikle toprak paylaşımının yapılmasının yanı sıra iki taraf ilk kez birbirini resmi olarak tanımış oldu.³³⁸

1216 yılında Latin imparatoru Henry'nin ölümüyle, Nikaia biraz daha hareket serbestliği kazanmıştır ancak barış durumu uzun bir süre bozulmamıştır. 1219 yılında Konstantinopolis'teki Venediklilere belirli imtiyazlar tanıyan Theodoros, böylelikle nüfuzunu başşehirdek genişletmeyi başarmıştır. Bu gelişmeler ışığında Theodoros, 1221 yılında damadı ve ardılı III. Ioannes Vatatzes'e mütevazı ama istikrarlı bir devlet bırakmıştır.³³⁹ Nikaia'nın ikinci imparatoru III. Ioannes Vatatzes'in başarılı dış politikası yanında iç siyasette uyguladığı kendi kendine yetme girişimleri bölgeyi mali ve ekonomik açıdan refaha taşırken³⁴⁰, başta Venedik olmak üzere ülkesini İtalyalıların hâkimiyetinden kurtarmaya yönelik oldu ve bunda başarı sağladı. Kendisinden önceki birçok imparatorun yaptığı gibi Vatatzes de Roma ile kiliselerin birleştirilmesi konusunu ele aldı. Ama yerine getiremeyeceği tavizlerde bulunmadı, aksine Konstantinopolis'i geri alıp buradaki Latin İmparatorluğu'na son vermek hususunda Papa'nın desteğini sağlamaya çalıştı.³⁴¹

Bu dönemde Nikaia her yönden yükselmekteydi. Vatatzes, Anadolu ve Balkan yarımadasını altüst eden Moğolların bölgeye saldırısı ve burada yaptıkları tahribat sonucunda bütün kudretini kaybeden rakibi Bulgarlar ile Epiros'un zayıflığından

³³⁸Ostrogorsky, 2011, s.395; Jean-Claude Cheynet, *Bizans Tarihi*, Çev. İsmail Yergüz, Dost Kitapevi, Ankara 2008, s.104; Ostrogorsky, 2011, s.397; Bartusis, s.22.

³³⁹Cheyne, 2008, s.105; Gregoras, s.74.

³⁴⁰Aspron trachy hala dolaşımdıydı. Hyperperion 1230 yılında ortalama 17 ayarken, 1260 yılında 11 ayara düştü bkz. Haldon, s.225.

³⁴¹Demirkent, 2005, s.108.

yararlanıp, Nikaia'nın sınırlarını Trakya ve Makedonya bölgelerini hâkimiyeti altına alacak kadar genişletmişti. Aynı dönemde Bulgar çarı Asen'in desteğiyle 1235-1236 yıllarında Konstantinopolis'i kuşatmış ancak daha sonra Asen'in taraf değiştirmesiyle kuşatma başarısızlıkla sonuçlanmıştı.³⁴² Ayrıca 1246 yılında Thessalonika'nın idaresini de eline geçirmiş bulunuyordu. Bundan sonra ise Vatatzes, tekrar Konstantinopolis'i geri alma planlarını uygulama yollarını aramaya başladı. Nikaia imparatorları Cenova ile ittifak kurarak, Venedik deniz gücüyle kendi aralarında denge sağladılar. 1240 ve 1250 yılları süresince Balkanlardaki topraklarını genişletmeye devam ettiler. Özellikle 1252 yılında Kastoria (Kesriye), Pelagonia³⁴³, Achrida (Ohri), Prilapos (Prilep) ve Vodin'in (Edessa/Vodina) ele geçirilmesi Epiros'a büyük bir darbe vurulmasını sağlamıştı. Ardından yapılan antlaşmayla Vatatzes'e yalnızca Servia ve Dyrrachion bırakılsa da bu sürecin sonunda Epiros despotları, Nikaia'nın hâkimiyetini tanıdılar.³⁴⁴

Vatatzes, adalet ve hukukun gereklerini yerine getirmeye çalışmış, idarede geleneksel hale gelmiş suiistimallerle mücadele etmişti. Eşi Eirene tarafından desteklenerek, sefaleti gidermeye uğraşmış; birçok hastane, hayır kurumu ve kilise inşa ettirmiştir. Askeri ihtiyaçları ise sınır bölgelerinde müstahkem kalelerin yapılmasıyla karşılamaya çalışmış, askerlere dirlikler tahsis etmiş ve ordunun asker sayısını arttırmıştır. Nikaia'yı yabancı mallar ithalinden ve İtalyalıların iktisadi hâkimiyetinden kurtarmaya uğraşmıştır.³⁴⁵ Oğlu II. Theodoros'u da bir alim ve filozof gibi yetiştirmiştir. Vatatzes, 1254 yılında tahminen sara hastalığı nedeniyle öldü.

Kendisinden sonra yerini alan oğlu II. Theodoros Laskaris (1254-1258), her ne kadar babasının kazançlarını elde tutmayı bildiyse de Konstantinopolis'i geri alma girişiminde kayda değer bir gelişme sağlayamadı II. Theodoros, tüm idari ve dini kudreti elinde toplamaya çalışıyordu ve elit kesimin tepkisini çekiyordu. Ayrıca tam bir Roma Kilisesi karşıtıydı. Babasının birleşmeye karşı olan olumlu tutumunu tamamen reddediyordu. Onun döneminde, Balkanlarda Bulgar ve Epiros tehdidi baş gösterse de bir dizi

³⁴²Gregory, s.336; Bartusis, s.23-24.

³⁴³Kuzey Makedonya'nın güneybatısı.

³⁴⁴Bartusis, s.35.

³⁴⁵Demirkent, 2005, s.108-109; Haldon, s.193; Ostrogorsky, 2011, s.409-410.

hanedanlık evliliğiyle sorunlar çözüldü.³⁴⁶ Bu dönemde Nikaia, Moğolların Anadolu'da yeni bir ilerleyişiyle Selçuklu Devleti'nin zor durumda kalmasından yararlandı ve Moğollar ile daha iyi ilişkiler kurdu. Bu arada Nikaia'nın yükselişini önlemek üzere Avrupa'nın birçok hükümdarı yine el ele vermişti. Nikaia'nın hâkimiyetinde olan Makedonya bölgesine saldırmak için Sicilya kralı Manfred'in öncülük ettiği ittifaka, Yunanistan'daki Latinler ile Sırp kralı I. Uroş (1243-1276) ve Epiros da katılmıştı. Ancak bu müttefik orduya karşı 1259 yılı sonbaharında Pelagonia'da kazanılan büyük bir zafer, Nikaia'nın bütün düşmanlarının plan ve girişimlerini hiç değilse bir süre için geçersiz bıraktı. Şimdi sıra iyice zayıflamış Latinlerin elinden Konstantinopolis'in geri alınmasına gelmişti.³⁴⁷

5.2. Doğu Roma'nın Devamlılığı ve İmparatorluk Sorunu

5.2.1. Ardıllar ile Latinlerin İmparatorluk Mücadelesi

Nikaia İmparatorluğu tamamen Doğu Roma geleneklerini devam ettiriyordu. Tüm idare ve patriklik bu geleneklere göre düzenlendi. I. Theodoros Laskaris'in şehirden kaçan Konstantinopolis elitlerinin büyük bölümünü çevresinde toplaması, Nikaia'da bir patrikliğin kurulmasını sağlaması ve kendisini basileus ilan etmesi (1208) hem onun hükümdarlığını meşrulaştırıyor hem de Doğu Roma devlet geleneğinin kendi Nikaia çevresinde gelişmesine olanak sağlıyordu. Vali ya da dukaların (dukes) hepsi, Konstantinopolis'in geri alınmasından sonra her zaman böyle olmasa da Nikaia İmparatorluğu döneminde imparatorluk ailesinin mensuplarıydı. Çoğunluğu aynı zamanda üst ya da orta düzeydeki aristokrasiden geliyordu. Latin İmparatorluğu ile Nikaia İmparatorluğu, aynı iddia üzerine kurulmuş iki yapı haline gelmişti. Hem Nikaialılar hem de Konstantinopolis'teki Latinler, kendilerini Doğu Roma'nın mirasçısı olarak görüyor, bölge halkı üzerinde hem dini hem de siyasi tek otorite olmaya çalışıyordu. Latin imparatoru hem Theodoros Laskaris'in hem de Trapezos ve Epiros hâkimlerinin gözünde, kendi toprakları üzerindeki bir gaspçıdan başka bir şey değildi. Konstantinopolis'in geri alınması motivasyonunun temelinde bu görüş yatıyordu.³⁴⁸

³⁴⁶Gregoras, s.88-90; Ostrogorsky, 2011, s.409-410; Bartusis, s.35.

³⁴⁷Bartusis, s.37; Demirkent, 2005, s.109-110.

³⁴⁸Ostrogorsky, 2011, s.358; Haldon, s.211; Keçiş, 2009, s.152; Trich, 2011, s.352-353.

1204-1214 yıllarında Latin İmparatorluğu ile Nikaia İmparatorluğu, birbirlerinin sınırlarına ve çevre bölgelere saldırarak (Bithynia ve Balkanlar), sahip oldukları toprakları büyütüp, rakiplerini tehdit etmeye çalıştılar. Ancak iki taraf da önemli bir başarı elde edemeyince, 1207 yılında İmparator Baudouin ile Theodoros Laskaris arasında iki yıllık bir saldırmazlık antlaşması yapıldı.³⁴⁹ 1211 yılında çatışmalar tekrar başladı ancak yine iki taraf da önemli bir kazanım elde edemedi. Bu süreçteki tek kazanım ise 1213-1214 yılında yapılan antlaşma ve toprak paylaşımıyla iki tarafın da birbirini resmi olarak tanıması olmuştu. Bu noktadan sonra bir çatışma politikası yerine, daha ılımlı bir politika izlenmeye başlanmıştır denebilir.³⁵⁰

Nikaia İmparatorluğu ile Latin İmparatorluğu arasındaki yakınlaşma, İmparatoriçe Yolanda döneminde, kızı Maria'nın Theodoros Laskaris ile evlendirmesiyle sürdürüldü. Yolanda bu evlilikle, Epiros ile yaşadığı sorunlar sırasında doğuyu güvence altına almışken, Laskaris ise Latin İmparatorluğu'nun meşru varisi olmayı planlıyordu. Ancak Laskaris, 1220 yılına kadar bu yolla iktidarı ele geçirmeye çalışsa da başarılı olamadı. Ardından Laskaris, kızı Eudokia ile Latin İmparatorluğu tahtına yeni oturmuş olan Robert de Courtenay'ı evlendirmek için girişimlerde bulundu. Bu evlilik hayata geçse de Nikaialıların büyük tepkisiyle karşılanmıştı. Çünkü bu evlilik, Latin imparatorlara Nikaia tahtında hak iddia etme şansı veriyordu. Evliliğin hemen ardından, 1221 yılının başında Theodoros Laskaris'in ölmesiyle o an için sorun daha da büyümüştü.³⁵¹

III. Ioannes Vatatzes, Latinlerin Nikaia tahtına göz dikme tehdidine karşı, artık Laskaris'in barışçıl politikasını bir kenara bıraktı. Vatatzes, bu tehdide karşı 1222-1224 yıllarında Balkanlarda ve Anadolu'da elde ettiği başarılar ile Latinleri mağlup ederek, konumunu güçlendirdi. Bu tarihten itibaren Vatatzes ve ardılları, siyasi ilişkilerden ziyade çevre bölgelerdeki işgal faaliyetleri ve Konstantinopolis'i kuşatma çabalarıyla sürekli olarak Latinler için güçlü bir tehdit haline geldiler. Nikaia'nın dış politikasının tamamen başşehri geri almak üzerine kurulduğunu söyleyebiliriz. Nitekim, 1261 yılında Nikaia

³⁴⁹Trich, 2011, s.352.

³⁵⁰Ostrogorsky, 2011, s.397.

³⁵¹Nicol, s.60; Trich, 2011, s.364-367.

imparatoru Mikhail Palaiologos, Doğu Roma başşehrini Latinlerden kurtarmayı başardı.³⁵²

Nikaia İmparatorluğu'nun yanı sıra Trapezos İmparatorluğu ve Epiros Despotluğu da imparatorluğa dair iddialarını sürdürüyordu. Ancak Trapezos'un varislik iddiaları hem coğrafi uzaklık hem de kısa sürede yaşadığı toprak kayıpları nedeniyle, Latinler için bir tehdit oluşturmadı. Epiros'un iddiaları ise Trapezos'a oranla nispeten uzun soluklu olabilmiştir. Özellikle 1217 yılından itibaren Epiros'un ana odağı, Konstantinopolis'in varisliği olmuştu. Theodoros Komnenos Dukas, bu yıldan önceki Latin imparatorunu kısmen tanıyorsa da, soyunun hem Komnenos hem de Dukaslara dayanması ve Pierre de Courtenay'i esir alması ile artık tahtın kendisine ait olduğunu açık bir şekilde iddia edebiliyordu.³⁵³ Theodoros Komnenos Dukas'ın özellikle Thessalonika'ya karşı saldırgan tutumu ve kazandığı başarılar³⁵⁴, Epiros Piskoposluğu'nun da hakimiyet mücadelesinde aktif bir şekilde yer almasını ve özellikle Naupaktos (İnebahtı) ile Achrida metropolitlerinin de kendisini desteklemesini sağlıyordu.

Epiros; Thessalia, Thessalonika, Makedonya ve Batı Trakya'nın büyük kısmının hâkimi haline gelmesiyle, özellikle 1227 yılından itibaren Theodoros Komnenos Dukas, açık bir şekilde kendisini imparator ilan etmişti.³⁵⁵ 1228 yılında bölgede yapılan ateşkes ile de tüm hedefi Konstantinopolis'i geri almak haline gelmişti ancak öncesinde bir donanmaya sahip olası gerekiyordu.³⁵⁶ Ancak özellikle Theodoros Komnenos Dukas'ın 1230 yılında II. Ivan Asen'e karşı kaybettiği topraklar, onun imparatorluk iddiasını kanıtlamak için yeterli fırsata sahip olamamasını sağladı ve 1240 yılından itibaren imparatorlardan ziyade despotis ünvanı, Epiros hâkimleri için tanımlayıcı oldu. 1242 yılında tahta II. Mikhail Komnenos Doukas (1230-1271) geçmesiyle; Trakya, Makedonya'nın çoğu ve

³⁵²Trich, 2011, s.369-371; Bartusis, s.23; Gregory, s.336.

³⁵³Nicol, s.53.

³⁵⁴Thessalonika'nın yeniden Doğu Romalıların eline geçmesi, Epiros için bir dönüm noktasıydı. Birçok insan için Epiros, küçük bir despotluktan çıkmış adeta bir imparatorluğa dönüşmüştü. Theodoros'un imparatorluk iddiaları ise çok güçlü bir dayanak kazanmış oldu bkz. Nicol, s.64.

³⁵⁵Bu doğrultuda imparatorluk esaslı ve küresi, kırmızı çizmeler ve mor kaftanla arzı endam ediyordu bkz. Nicol, s.66; Ayrıca idari merkez Thessalonika'ya taşınarak burada bir senato oluşturulmuştu bkz. Nicol, s.67.

³⁵⁶Akropolites, s.43; Nicol, s.59; Haldon, s.19; Trich, 2011, s.377-378; Nicol, s.66-67; Trich, 2011, s.385-386.

Arnavutluk'u Çar II. Ivan Asen'e ve Nikaialılara kaybedildi ve Epiros Despotluğu'nun Doğu Roma'ya dair tüm iddiaları böylelikle etkisini yitirmiş oldu.³⁵⁷

5.2.2. Dış İlişkilerde ve Çevre Bölgelerde İmparatorluk İddialarına Bakış

Bu tarihlerde, Latin kronikçilerin Nikaia imparatoru Theodoros Laskaris'e herhangi bir unvan atfetmemesi ilginçtir. Villehardouin ve Valenciennes, Theodoros Laskaris'ten sadece ismiyle ve herhangi bir unvan atfetmeden bahsetmektedir. Papa III. Innocentius'un 1208 yılında yazdığı bir mektupla I. Theodoros Laskaris'i, I. Henry'nin otoritesini kabul etmesine davet ederken, ona sadece bir asilzade olarak hitap eder. Latinlerin bu tutumunun aksine, Doğu Romalı Khoniates ile Akropolites ise Latin imparatorlarına basileus olarak hitap etmişlerdir. Bu durum, tabii ki Doğu Roma'nın meşru varisi olarak görmeseler de en azından Nikaia'da, Latin imparatorlarının resmi olarak tanındığını göstermektedir.³⁵⁸ Bunun yanında tabii ki Konstantinopolis'teki Doğu Romalı topluluğun bir kısmı Nikaia'ya bağlılığı sürdürüyordu. Nikaia patriği, şehir halkıyla, din adamlarıyla ve saraydaki soylularla yakın ilişkisini sürdürüyordu. Ancak hem I. Baudouin'in hem de I. Henry'nin nispeten barışçıl tutumları ve yerel kültüre doğrudan bir ket vurmamış olmaları nedeniyle, Theodoros Laskaris'in şehir halkının gözündeki imajı tartışmasız değildi. Zaten Latin imparatorların aleyhine, büyük çaplı bir protesto da gerçekleşmemiştir.³⁵⁹

Epiros'ta ise Theodoros Komnenos Dukas'ın imparatorluk iddiası, Latinler tarafından daha çok "Imperator Grecorum" (Greklerin İmparatoru) olarak kabul edilmiştir. Latinler için hala meşru Doğu Roma mirasçısı ve Konstantinopolis imparatoru, Latin imparatorudur. Hem Nikaia'nın hem de Epiros'un imparatorluk iddiaları, birbirleriyle olan ilişkilerine de yansıyor ve bu da Latinlere belirli avantajlar sağlıyordu. Ancak bu süreç boyunca Latin İmparatorluğu'nun gücü hem Nikaia'ya hem de Epiros'a kaybettiği topraklar nedeniyle önemli derecede azalmıştı. 1224-1225 yıllarındaki çöküş ile birlikte Latin imparatorların, Doğu Roma mirasçısı olma iddialarının meşruluğu iyiden iyiye sorgulanır hale geldi.³⁶⁰ İşgalin hemen ardından doğrudan Doğu Roma'nın mirasçısı

³⁵⁷Trich, 2011, s.385-387; Ayönü, s.16; Gregoras, s.86-87; Akropolites, s.43

³⁵⁸Trich, 2011, s.352; Shawcross, s.231.

³⁵⁹Trich, 2011, s.361-363.

³⁶⁰Nicol, s.66; Trich, 2011, s.385-387.

olduğunu iddia eden Latinlerin, bu iddiası özellikle eski imparatorluk topraklarında fazla bir karşılık bulamadı. Sürgünde olarak görülen Nikaia İmparatoru; Ermeni hükümdarlar, İkonion'daki Anadolu Selçuklu Devleti'ne bağlı Doğu Romalı nüfus grupları ve Kıbrıs'ta meşru Doğu Roma İmparatoru olarak görülüyordu. Latinler, yalnızca Bulgarlar ile 1213 yılından sonra yaptıkları antlaşmayla bir nebze tanınır hale gelmişlerdi. Latinler Bulgarların hükümdarlığını tanıyarak, Doğu Roma'nın hiyerarşide Bulgar çarlarının üstündeki konumundan faydalanmaya çalıştılar. Ancak Bulgarların amacı bağımsız bir kilise kurmaktı ve bu amaçlarından da 1232 yılında Nikaia Kilisesi'ne tabii olarak vazgeçmeleriyle, Latinlerin Bulgarlar üzerindeki planları başarısızlıkla sonuçlandı. Bulgarlar ile yakınlaşmalarının yanı sıra Latinler, Nikaia ile yaptıkları bir dizi hanedan evliliğiyle meşruiyet kazanmaya çalıştılar.³⁶¹

Latinler, imparatorluk mirasını sürdürmek için ağırlıklı olarak Balkanlar'da güçlü birer devlet otoritesi kuramamış olan, dağınık topluluklarla iş birliği yapma yolunu tercih ettiler. Bu iş birliklerinden en önemlisi Sırp kralı II. Stephan (1196-1228) ile yapıldı. II. Stephan'a kendi otoriteleri altında, belirli bir özerklik vadeden Latinler, bu girişimden istedikleri sonucu alamadılar. Sırp, Latinlerin hakimiyetini ve iddialarını tanıyor gibi davranarak, kendi topraklarını genişletip, otoritelerini sağlamlaştırmayı amaçlıyorlardı. Bu doğrultuda Epiros hakimleri ile bir dizi hanedanlık evliliği yapma girişiminde de bulunmuşlardı.³⁶² Sırp ile Nikaia imparatorları arasındaki ilişki ise Latinlerle olan ilişkilerinden daha ileri gitmemiş gibi görünmektedir. Sırp, Nikaia Kilisesi'nin üstünlüğünü kabul etmesiyle Nikaia, eski Doğu Roma Ortodoksluğu'nun tek merkezi haline gelmiştir. Buna rağmen, daha önce değindiğimiz gibi, Nikaia'nın hâkimiyetinde olan Makedonya bölgesine saldırmak için Sicilya kralı Manfred'in öncülük ettiği ittifaka Yunanistan'daki Latinler ile Sırp kralı I. Uroş ve Epiros'un da katıldığını unutmamak gerekir.³⁶³

³⁶¹Trich, 2011, s.428-429; Demirkent, 2005, s.109-110; Haldon, s.232; Cheynet, 2008, s.105.

³⁶²II. Manuel Komnenos Dukas'ın 1216 yılında II. Stephan'ın kız kardeşi ile evlendirilmesi; Stefan Radoslav'ın Theodoros'un kızı Anna ile 1219-1220 yılları civarında evlendirilmesi gibi bkz. Nicol, s.49; Nicol, s.60

³⁶³Cheyne, 2008, s.105; Nicol, s.49; Trich, 2011, s.429; Haldon, s.233.

Balkanlardaki bir diğer önemli güç olan Macarların da imparatorluk mirasına bakış açısı Sırlar ile benzerdi. Ancak askeri ve dini ittifaklar sayesinde Latinlerin, Macarlar üzerinde Sırlara oranla daha fazla etkili olduğu görülür. Bu doğrultuda Macarların, Latinleri Doğu Roma'nın meşru varisleri olarak görmüş olmaları muhtemeldir ancak ilişkiler dengede tutularak, Nikaia'nın ve Epiros'un tepkisi çekilmemeye çalışılmıştır.³⁶⁴ Ortodoksluk mirasını sürdüren Ruslar, ne Nikaia'yı ne de Latinleri Doğu Roma'nın ardılı olarak değerlendirmemişlerdir. Latinler, şehre gelen Rus ziyaretçileri şehrin dini önemiyle etkilemeye çalışırken, aynı zamanda diğer Rusları dini ökümenenin devamlılığı ve zengin dini hediyelerle yanlarına çekmek için uğraşıyorlardı ancak bu politikalar pek de başarılı olmamıştır³⁶⁵.

5.3. Konstantinopolis'in Yeniden Doğu Roma İmparatorluğu'nun Başşehri Haline Gelmesi

5.3.1. Konstantinopolis'in Geri Alınması

II. Theodoros Laskaris, 1258 yılında henüz 36 yaşındayken sara hastalığından dolayı hayatını kaybetti ve taht 7 yaşındaki oğlu IV. Ioannes'e geçti. II.Theodoros oğluna naip olarak en iyi dostu ve bir soylu olmayan Georgios Mouzalon'u seçmişti. Ancak ölümünden sonra bir grup, kilisede Mouzalon ve kardeşlerini öldürerek Mikhail Paleologos'a teslim ettiler. VIII. Mikhail Paleologos, 1258 yılının son günlerinde eş hükümdar olarak taç giydi.³⁶⁶ 1259 yılı sonbaharında Pelagonia'da Nikaia imparatoru VIII. Mikhail Palaiologos'un Sicilya kralı Manfred'i mağlup etmesiyle, artık Konstantinopolis'teki Latinleri destekleyebilecek hiçbir güç kalmamıştı.³⁶⁷ Mikhail ilk olarak 1260 yılında başşehri geri almak adına girişimlerde bulunmuştu. Mikhail, şehirde yaşayan kuzeni Asel'in planına güvenmiş ve onun bazı kapılar üzerinde denetim sahibi olduğu bilgisini vermesiyle, şehrin kapılarının açılması aracılığıyla gizlice işgal hareketini yapabileceğini düşünmüştü. Bu doğrultuda Galata'da ordugahını kurarak, işgal için fırsat kollamaya başladı. Ancak Asel'in yalan söylediği ortaya çıkınca işgal girişimi başarısızlıkla sonuçlandı.³⁶⁸ Bunun ardından Mikhail'in, 1261 yılında şehirdeki Venedik

³⁶⁴Trich, 2011, s.429.

³⁶⁵Trich, 2011, s.429-430.

³⁶⁶Gregoras, 93-95; Gregoras, 101-102; Ostrogorsky, 2011, s.409-410.

³⁶⁷Venedik dışında. Ancak Cenovalılar ile yapılan antlaşma da Venedik'in etkinliğine büyük bir darbe vuracaktı bkz. Gregory s.340.

³⁶⁸Akropolites, s.163; Bartusis, s.39.

tehdidine karşılık Cenovalılarla yaptığı antlaşmayla, artık başşehrin düşmesi kesinleşmiş gibiydi. Cenova, kuşatma sırasında elli gemiden oluşan bir filo ile Doğu Roma ordularına destek verecekti ve karşılık olarak ticari imtiyazlara, vergi ve gümrük muafiyetleri ve kendilerine ait bir semte sahip olacaktı.³⁶⁹ Ayrıca bunlara ek olarak Ege'deki ticaret açısından büyük öneme sahip bazı adalarda (Lesbos (Midilli), Krete (Girit), Euboa (Eğriboz) vb.) ticaret yerleri verilecekti. Üstelik Cenova ile Nikaia'nın sadık müttefiki olan Pisalılar dışında kimse Karadeniz'e giremeyecekti ve imparatorluk mallarını sadece bunlar taşıyacaktı.³⁷⁰

Tüm bu hazırlıklara rağmen şehrin geri alınması beklenenden kolay gerçekleşmiştir. 1261 yazında kumandan Aleksios Strategopoulos idaresinde Bulgar sınırını kontrol için Trakya'ya gönderilen bir Doğu Roma birliği, Konstantinopolis yanından geçerken şehrin tamamen savunmasız bir durumda olduğunu gördü.³⁷¹ Tam bu sırada Venedik donanması ile Latin garnizonu Karadeniz'deki bir ada üzerinde bulunan Daphnusion Kalesi'ni (Kefken/Kocaeli) ele geçirmek maksadıyla başşehirden ayrılmış bulunuyordu. Bu fırsatı değerlendiren Doğu Roma birliği, 25 Temmuz 1261 sabahında yaptığı ani bir saldırıyla başşehri ele geçirmeyi başardı.³⁷² Latin imparatoru II. Baudouin ile adamlarının kaçıışı ise Latin hâkimiyetine son noktayı koydu.³⁷³

Şehrin ele geçirilmesinden yaklaşık bir ay sonra, 15 Ağustos 1261 günü VIII. Mikhail Konstantinopolis'e muzaffer bir şekilde girerek, geleneksel zafer yolundan halkın tezahüratları eşliğinde Ayasofya'ya ulaştı ve tacını teslim aldı. Eylül ayında ise Nikaia patriği, karısı ve oğulları da şehre geldi ve Ayasofya'da yapılan törenler ikinci kez tacını giydi. Şüphesiz, eski başşehrin geri alınması sadece önceki yılların siyasi ve askeri

³⁶⁹1082 yılında Venediklilere verilen imtiyazların hemen hemen aynısı bkz. Gregory s.340.

³⁷⁰Bartusis, s.39; Demirkent, 2005, s. 110.

³⁷¹Pachymeres'e göre, Strategopoulos şehirde "Thelematarioi" adı verilen bağımsız yerel çiftçilerle (ilerleyen dönemde askeri nitelik de kazanmışlardır) temasa geçmiş ve şehrin durumu ile savunma zayıflıkları hakkında bilgi almıştı. bkz. Bartusis, s.40-41.

³⁷²Pachymeres'e göre Strategopoulos, gece saatlerinde birliklerini Porta Pege'nin (Silivri Kapısı) karşısındaki surların dışında bulunan bir manastırda saklamıştı. Bu sırada 500 kadar Thelematarioi, uyuyan muhafızları öldürdü ve Porta Pege'yi açarak Nikaia birliklerinin şehre girmesini sağladılar bkz. Bartusis, s.41; Gregoras'a göre ise elli asker gizli bir yeraltı geçidinden geçerek şehre girdiler ve kapıları açarak ordunun şehre girmesini sağladılar bkz. Gregoras, s.105; Akropolites'e göre ise on beş asker surlardaki bir gedikten şehre girerek kapıları açmıştır bkz. Akropolites, s.167.

³⁷³Bartusis, s.39-40; Demirkent, 2005, s.65; Demirkent, 2005, s.111; Gregoras, s.105-106.

başarılarının bir sonucu olmuştu. Başşehrin tekrar kazanılması bir anda Doğu Roma İmparatorluğu'nun dünyadaki durumunu değiştirip, eski imajını geri kazanmasını sağlamıştı. Doğu Roma, hızlıca Avrupa devletleri arasındaki siyasi gücünü tekrar kazandı ve yeniden Avrupa ve Akdeniz devletleri siyasetinin etrafında döndüğü merkezlerden birisi oldu.³⁷⁴

Latin hâkimiyeti, başşehir ve Doğu Romalılar üzerinde oldukça derin izler bırakmıştı. Her şeyden önce imparatorluk artık doğunun en büyük ve hâkim gücü değildi. Yalnızca eski prestijine dayanarak Avrupalı devletler ile Ortodoks dünyasında eski konumunu elde etse de eski toprakları üzerinde çok sayıda irili ufaklı devlet kurulmuştu. Yetmezmiş gibi bu devletlerin büyük çoğunluğu, Doğu Roma'ya karşı düşmanca bir tutum gösterecekti. Yine de yukarıda da değindiğimiz gibi, Doğu Roma Avrupa ve Akdeniz devletleri siyasetinin etrafında döndüğü merkezlerden birisi olmuştu. Konstantinopolis ise, tüm bu olumsuzluklara rağmen Ortodoks Hıristiyanlığın ve Roma İmparatorluğu'nun merkezi olmaya devam etti.³⁷⁵

5.3.2. Siyasi ve Sosyal Yapıyı Restorasyon Çabaları ile Kültürel Gelişmeler

VIII. Mikhail, Latin istilasını süresince acı ve yıkımdan başka bir şey görememiş bir şehri ve halkı teslim almıştı. Konstantinopolis, oldukça zayıflamış ve fakirleşmişti. 1261 yılında şehrin durumu görüldüğünden daha kötüydü. Yağmalanan, 1203-1204 yıllarında çıkan olaylarda üç kez yangın geçiren ve Venedik mahallesi dışında yoksul Latinler tarafından kaderine terk edilen şehrin, yeniden imar edilmesi Nikaia'da biriktirilen kaynakların büyük bölümünü tüketmişti. Bunun yanı sıra surların restorasyonu ve yükseltilmesi çok daha fazla harcama gerektiriyordu. Ek olarak yeniden bir donanma oluşturulması hazineyi neredeyse tüketmişti.³⁷⁶

Şehrin idari sisteminin yeniden organize edilmesi meselesi de kaynakları oldukça fazla zorluyordu. Esasında Nikaia imparatorları, Komnenos dönemi düzenlemelerine dayanan idari sistemi devam ettirmeye çalışmışlardı. Ancak hem 1204 yağmasında neredeyse tüm

³⁷⁴Gregory, s.340; Ostrogorsky, 2011, s.417; Bartusis, s.41-42.

³⁷⁵Demirkent, 2005, s.111; Ostrogorsky, 2011, s.417.

³⁷⁶Gregory, s.340; Gregoras, s.107.

arşivlerin yok olması hem de aile bağlarına dayanan memuriyet sistemi nedeniyle, idare giderek şahıslara dayanan bir sistem haline gelmiş, kurumsal devamlılık zayıflamıştı. Bu durum, başşehir geri alındıktan sonra da değişmemişti. Bürokrasi ve idari yönetim imparatorluk ailesi ve onun sekreterlik kadrosuyla sınırlı kaldı.³⁷⁷ Memurlara ve sayıları gittikçe artan askerlere daha fazla ödeme yapılması gerektiğinden mali denge oldukça derinden sarsılmıştı. İtalyalı denizci şehirleri, Doğu Roma sularına hakimdiler; bunların kolonileri eski imparatorluk arazine yayılmış ve Doğu Akdeniz havzasındaki adaların çoğu bunların hâkimiyetine geçmişti. Ayrıca İtalyalı paralarının dolaşıma girmesiyle, hyperperion büyük değer kaybı yaşamıştı.³⁷⁸ Yunanistan hala Frankların hâkimiyeti altındaydı. Doğu Romalı idaresinde bulunan Epiros, Thessalia ile birlikte birleşme oluşumuna katılmamış olup, Doğu Roma İmparatorluğu'na karşı düşmanca tutumunda ısrar ediyordu. Balkanların kuzey kısmı, imparatorluk aleyhine büyümüş olan Bulgar ve Sırp'ların elindeydi. Avrupa'da ise Latin İmparatorluğu'nun varlığında çıkarı bulunan bütün devletler ona düşmandı.³⁷⁹

Doğal olarak başşehir, geri alınmasının hemen ardından kendi kaynaklarıyla yetinmek durumunda kalıyor ve yeni kaynaklar için ciddi bir girişimde bulunulamıyordu. Konstantinopolis'in içindeki ve dışındaki tarım arazileri saray görevlilerine tahsis edildi. Ancak hem eski ticaret rotaları hem de eski tahıl kaynakları ve Doğu Romalı ile Ortodoks nüfusun önemli bir bölümü siyasi rakiplerinin kontrolündeydi. Dolayısıyla imparatorluk, kendisine atfedilen önemin ve rakiplerinin gözündeki büyüklüğünün aksine, özünde artık IV. Haçlı Seferi sonunda doğuda kurulmuş birçok Frank prensliği ve İtalyalı kolonisi ile eşdeğerde veya daha aşağıda bir devletçik görünümündeydi. Üstelik birkaç yıl sonra (1267) Galata'nın bile bir Cenova kolonisine dönüşmesini önleyemeyecekti.³⁸⁰ Her tarafı düşmanlarla sarılmış olan imparatorluk, gelecek en ufak desteği temin edebilmek için, sonunda pahalıya da patlarsa, her türlü tavizi vermek durumundaydı.

³⁷⁷Haldon, s.215-217.

³⁷⁸Hyperperion, 14. yüzyılın ortalarında terk edildi ve 1367 yılından itibaren gümüş stavraton standart hale geldi bkz. Haldon, s.225.

³⁷⁹Ostrogorsky, 2011, s.417; Haldon, s.225; Demirkent, 2005, s.66; Demirkent, 2005, s.111.

³⁸⁰Bartusis, s.43; Demirkent, 2005, s.111-112.; Haldon, s.240-242; Gregoras, s.112.

Siyasi olarak ise VIII. Mikhail, imparatorluğun huzur ve refah bulduğu Laskarisler dönemine çok bağlı olan Anadolu halkına yabancılaşmıştı. Zaten topraklarının büyük bölümünü kaybetmiş olan imparatorluk, ayrıca kendisine yabancılaşan halkla ve gittikçe küçülmüş şehir ile kasabaların yarattığı demografik kayıplarla da mücadele etmek zorundaydı.³⁸¹ Ayrıca 1261 yılının sonlarında Nikaia'daki eş hükümdar Ioannes Laskaris'in gözlerine mil çektirmesi, halkın ve kilisenin tepkisine yol açmıştı. Bu doğrultuda, başşehirde Palaiologoslar yerine Laskarisleri destekleyen hizipler ortaya çıktı.³⁸² Başşehirin dışında ise imparatorun Konstantinopolis'e dönüşü, Trapezos ve Epiros ile birleşme ve kendi otoritesini tanıtmaya çabaları bir sonuç getirmedi. Bu bölgedeki halk, artık Konstantinopolis hükümdarını meşru bir hükümdar olarak görmüyordu.

1204 yılındaki istilanın ardından Nikaia'ya göçen âlimlerin çalışmaları, Nikaia merkezli olarak devam etmişti. 1261 yılına dek Nikaia'da özellikle Antik Klasiklere duyulan ilgi ve eserler üzerine yapılan çalışmalar, şehrin geri alınmasıyla tekrardan Konstantinopolis'e ulaşmıştı. Bu dönemde özellikle Aristoteles'in yapıtlarının başı çektiği çalışmalarla birlikte; din, felsefe, tıp, şiir ve gramer gibi alanlarda yapılan çalışmalar da hız kazanmıştı. Yalnızca Nikaia merkezli miras değil, Trapezoslu âlimler aracılığıyla başşehre ulaşan, Farisî ve Moğol etkileri ile Latinlerden miras kalan Batılı düşünceler büyük bir entelektüel canlanışın ortaya çıkmasını ve Theodoros Metokhites (1260-1332) gibi büyük âlimlerin görünür olmasını sağladı.³⁸³

5.3.3. Latinlerin Tepkisi ve Askeri Mücadeleler

VIII. Mikhail, Konstantinopolis'ten atılan Latinlerin de sert tepkisiyle karşılaştı. Mikhail, önce Sicilya kralı Manfred'e karşı Papa IV. Urbanus (1261-1264) ile anlaşmaya çalıştı. Fakat bu çabalar, Venedikliler ve Balkanlardaki Latinlere karşı Güney Yunanistan'daki başarısız mücadele nedeniyle, fazla bir yarar sağlamadı. Benzer şekilde Cenova'nın da Venedik'e karşı başarısız olması nedeniyle Mikhail, yeniden Venedik ile anlaşmayı tercih etti. 4 Nisan 1268 günü imzalanan antlaşma, Venedik'e yine olağanüstü imtiyazlar

³⁸¹Haldon, s.209.

³⁸²Gregoras, s.110.

³⁸³Rice, s.249.

kazandırdı. Bu arada imparator serbest ticaret haklarını iade ederek ve Galata'da yerleşmelerine izin vererek Cenova ile de yeniden anlaşmıştı.³⁸⁴

Bu arada Sicilya tahtını Manfred'den alan Charles d'Anjou (1266-1285), Latinlerin Doğu Roma karşıtı politikasını sürdürmüştü ve başta Bulgarlar, Sırlar, Epiros, Thessalia ve Akhaia olmak üzere birçok Doğu Roma karşıtı devletin desteğini kazanmıştı. VIII. Mikhail, bu tehditlerle baş edebilmek için bazı askeri başarılar sağlamış olsa da askeri birliklerinin yetersiz olması nedeniyle, çoğunlukla diplomatik yollara başvurmak zorunda kalmıştı. Bu yüzden VIII. Mikhail, Papa X. Gregorius'a (1271-1276) kiliselerin birleştirilmesini önermişti. Bunu bir fırsat olarak gören papalık, Charles'ın Doğu Roma'yı yeniden ele geçirme planlarına engel olarak, kiliselerin birleşmesi müzakerelerini başlatmıştı (Özellikle II. Lyon Konsili). Ancak başşehir halkı, 1204 yılında Latinlerin kiliselere ve kutsal emanetlere saygısızlık etmiş olmalarının şokunu atlatamamıştı ve Roma Kilisesi'nin üstünlüğünü kabul etmek istemiyorlardı.³⁸⁵ VIII. Mikhail, kiliselerin birleşmesini ve papalığın koşullarını kabul etse de antlaşma yalnızca imparator için geçerli gibiydi. Konsil kararlarına yoğun muhalefet uzun bir süre devam etmişti.³⁸⁶ Hem bu sebepten hem de farklı siyasi hamlelerin şart olmasından dolayı VIII. Mikhail, çeşitli devletlerle iş birliğine giderek kendi konumunu sağlama almaya çalışmıştı. Bu doğrultuda Macaristan, Altınorda ve Memluklerle ittifaklar yaparak rakiplerini kuşatan Mikhail, ayrıca Venedikliler ile Cenovalıları birbirlerine düşürerek buradan bir avantaj elde etmeye çabaladı.

X. Gregorius'dan sonra papa seçilen ve aynı onun gibi kiliselerin birleşmesinden yana olan III. Nicolaus'un 1280 yılındaki ölümüyle, Ortodoks karşıtı IV. Martinus (1281-1285) papa olmuştu. Charles d'Anjou ile birlikte hareket eden IV. Martinus'un, VIII. Mikhail'e kiliselerin birleşmesi için kabul edilemez koşullar sunması ve VIII. Mikhail'in sunulan şartlara karşı çıkmasıyla papalık, onu ayrılıkçı ve Katolik karşıtı olarak göstermiş, bu da Latinlere şehri tekrardan almak için çok önemli bir fırsat sunmuştu. Tüm Latinler artık şehrin tekrar işgali için Charles d'Anjou'nun etrafından birleşmişti³⁸⁷. Ancak bu sırada

³⁸⁴Demirkent, 2005, s.111-113; Bartusis, s.58-59.

³⁸⁵Cheyne, 2008, s.106-107; Gregory, s.340-341; Demirkent, 2005, s.113-114.

³⁸⁶Konsil kararlarına halkın tepkisi için bkz. 5.2.4. Dini Yapının Restorasyonu ve Kiliseler Arası Mücadele

³⁸⁷Demirkent, 2005, s.115.

VII. Mikhail, hem Sicilya halkını hem de eski Sicilya kralı Manfred'in damadı olan Aragon kralı III.Peter'i (1276-1285), Charles d'Anjou'ya karşı dolduruyordu. Sonunda, 31 Mart 1282 günü patlak veren isyanla (Vespri Sciliani) Anjou hakimiyetine son verildi. Charles d'Anjou, iktidarını kaybedince hem papalık hem Venedik hem de diğer Balkan güçleri, Konstantinopolis'in yeniden işgali için gerekli siyasi ve askeri birliği sağlayamadılar. Böylece Doğu Roma'nın diplomatik başarısıyla kendisini yirmi yıldan beri tehdit eden büyük tehlikeden kurtulmuş oldu. Aynı dönemde Anadolu'da durum, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğol istilası yüzünden gücünü ve bağımsızlığını yitirmesi nedeniyle Doğu Roma açısından nispeten rahattı.³⁸⁸

5.3.4. Dini Yapının Restorasyonu ve Kiliseler Arası Mücadele

Kilise için ise, başşehrin geri alınması Ortodoksluğa dönüş için bir fırsat olarak görülmüştü. Bu doğrultuda şehir geri alınır alınmaz Patrik Arsenios, Konstantinopolis patriği ilan edildi.³⁸⁹ 1289 yılında Konstantinopolis patriği olarak seçilecek olan Patrik I. Athanasios (1289-1293/1303-1309), yazdığı bir mektupta; Konstantinopolis'in geri alınmasının tekrardan kiliseyi zirveye çıkaracağını ve kilisenin Ortodoks tarzı bir restorasyon geçirmesinin ne kadar hayati olduğunu vurguluyordu. Ancak VIII. Mikhail, kendi hanedanlığını kurmak için meşru varis IV. Ioannes'i kör ettirmesi ve kilisenin buna şiddetle tepki göstermesi, VIII. Mikhail'i papa ile iş birliği yapmaya itmişti. VIII. Mikhail, restorasyondan ziyade, kendisine tepki gösteren din adamlarını korkutmak amacıyla Lyon Konsili'ni destekledi.³⁹⁰ Siyasi ve askeri mücadelenin dini antlaşmalarla bertaraf edilmesi çabasının sonucunda Papa X. Gregorious, VIII. Mikhail'i durumun bir konsilde ele alınması gerektiği konusunda ikna etmeyi başardı. 1274 yılında toplanan II. Lyon Konsili, tamamen VIII. Mikhail'in papalığın üstünlüğünü kabul etmeye zorlanması için toplanmıştı. Konsilde herhangi bir Doğu Roma temsilcisi bulunmuyordu. Konsilin sonucunda Mikhail; Katolik geleneğe uygun olarak yeniden vaftiz edilmiş, papanın üstünlüğü tanınmış ve kiliseler birleştirilmişti. Ayrıca uzun zamandır muhalefet edilen

³⁸⁸Gregory, s.344; Demirkent, 2005, s.115-116.

³⁸⁹Gregoras, s.107.

³⁹⁰Manolis S. Patedakis, "Athanasios' I Patriarch of Constantinople Anti-Latin Views and Related Theological Writings", *Byzantine Theologians: the Systematization of Their Own Doctrine and Their Perception of Foreign Doctrines*, Ed. A. Rigo ve P. Ermilov, Università degli Studi di Roma "Tor Vergata", Roma 2009, s.126-127; Gregoras, s.126-127.

filioque konusu da Roma lehine sonuçlanmıştı. Ancak Lyon Konsili'nde resmen ilan edilen hususlar gerçekte geçersiz kalmıştı.

Konsilde kabul edilen hususlar konusundaki bilgiler başşehre ulaştığında, toplumun her kesimi büyük tepki göstermişti. Papaya boyun eğen imparatorun Ayasofya'ya girmesi bile yasaklandı. Halk arasında artık ona imparator dahi denilmiyor, aşağılamak için "Latinofron" yani "Latin kafalı" olarak adlandırılıyordu. Toplumun çoğunluğuna göre filioque konusunu kabul etmek, inancın dogmatik temelinde radikal bir değişiklik meydana getirecekti. Onlar için Mikhail Palaeologos'un bizzat kendi kız kardeşinin de içlerinde bulunduğu muhaliflerinin dediği gibi, "inancın saflığına" yönelik bir ihanetti. Bundan dolayı halk, kaçınılmaz olarak, bu durumun yalnızca Tanrı'nın lütfunun kaybedilmesine değil, aynı zamanda imparatorluğun da yok olmasına neden olacağına inanmıştı.³⁹¹

Tepkiler yalnızca başşehirde yükselmeyordu. Doğu Roma Kilisesi'ne bağlı olan Balkan devletleri de bu kararlara karşı çıkarak Doğu Roma'ya karşı birleştiler. Halk zaten kesin bir şekilde Katolik esasları reddediyordu. Birleşme yalnızca imparator şahsında gerçekleşmişti. Kiliselerin birleşmesi politikasının terk edilmesi ve resmi olarak Lyon Konsili'nin hükümlerinin yok sayılması ise ancak Ortodoks karşıtı Papa IV.Martinus ve II. Andronikos'un (1282-1328) imparatorluğu ile Patrik I. Athanasios döneminde gerçekleşmiştir. Yine de bu dönemden itibaren dini hayatta birleşme yanlıları ve karşıtları arasındaki mücadele daha fazla ön plana çıkmıştır. En azından iki patriklik dönemi boyunca I. Athanasios, birleşme karşıtı politikasına devam etmiş ve Latinlerin Ortodoks dünyası için bir tehdit olduğu fikrini savunmuştur.³⁹² I. Athanasios'un imparatora yaptığı uyarılarda görülüyor ki; birleşme karşıtı kaygılar ve hem dini hem de toplumsal konulara tepki olarak şehir, kendi içine kapanıyordu. Pera'daki İtalyalılar, Latin ve birleşme yanlısı propaganda tehdidine karşı şehir dışına çıkarılmaya çalışılıyordu; bir yandan da Ermeniler, Yahudiler ve diğer Latin kökenli kimseler, başşehrin Ortodoksluğu için doğrudan tehdit olarak görülüyordu.³⁹³ Şehrin Latinler tarafından işgal edildiği ve

³⁹¹Geanakoplos, s.191; Daş, s.56.

³⁹²Demirkent, 2005, s.115, Patedakis, s.132.

³⁹³Patedakis, s.132.

yağmalandığı gerçeği ile bunun tekrar yaşanabilmesi ihtimali, her zaman göz önünde bulundurulmuş bir durumdu.

Buradan ve I. Athanasios'un çağdaşı ve ardılı din adamlarında (Gregory Palamas, Aziz Nikephoros vb.) bıraktığı güçlü etkiden yola çıkarak, şehrin geri alınmasının ardından toplumun giderek daha kapalı bir hal aldığı ve bunun temel sebeplerinden birinin, belki de en önemlisinin; birleşme tehdidinin yarattığı dini korkular olduğunu söylenebilir. Yine de en azından VIII. Mikhail, dini birleşme ve askeri tehditleri bu şekilde bertaraf etme politikası sayesinde imparatorluğun geleceğini bir nebze de olsa uzatmayı başardı ve o anki tehditlerin ortadan kalkmasını sağladı.³⁹⁴ Bu doğrultuda VIII. Mikhail 1182 yılında öldüğünde, ardında zayıf ancak istikrarlı ve dış ilişkilerde nispeten başarılı ancak ciddi derecede kaygılı bir imparatorluk bırakmış oldu. Bu miras, II. Andronikos döneminde hızlıca tüketilecek ve imparatorluğun çöküşü kesin olarak başlayacaktı.

³⁹⁴Gregory, s.341.

SONUÇ

Doğu Roma İmparatorluğu'nun başşehri olan Konstantinopolis; bazı dönemlerde 600 bin kişiye ulaşan nüfusu, imparatorluk kültürü, içerisinde barındırdığı görkemli binaları ile anıt eserleri, kutsal emanetleri ve zenginliği ile hem Konstantinopolis dışındaki Doğu Romalılar hem de diğer topluluklar açısından, Ortaçağ boyunca imrenilen bir odak olmuştur. Buna ek olarak papalık ile yaşanan anlaşmazlıklar, İslamiyet'in ortaya çıkışı ve ilerleyişi ile siyasi çekişmeler ve isyanlar hem Doğu Roma İmparatorluğu'nu hem de başşehri sürekli olarak tehdit ediyordu.

Konstantinopolis'in kuruluşundan itibaren, imparatorun yetkisini Tanrı'dan aldığı ve yeryüzünün hâkimi olduğu inancı, Doğu Roma siyasi hayatı ve dini düşüncesi için vazgeçilmez bir toplumsal gerçeklikti. İnanç, Doğu Roma ile Avrupa arasındaki temel ayrılığın da merkezinde yer alıyordu. Kiliseler hiyerarşisi, Charlemagne'a Papa III. Leo tarafından taç giydirilmesi ve filioque tartışmaları nedeniyle kiliseler arasındaki ihtilaf giderek büyüyordu. İki kilise arasında, İtalya'nın dini hâkimiyeti için ortaya çıkan ihtilaf beraberinde, Shizma adı verilen ayrılığı getirmişti. İlk üç Haçlı Seferi ise bu ayrılığı yalnızca daha da körüklemiş ve iki tarafın birbirlerini sürekli suçlamasıyla, ilişkiler geri dönülmez bir şekilde yara almıştır.

Dolayısıyla Genç Aleksios'un IV. Haçlı Seferi sırasındaki yardım isteği ile zengin vaatleri, yalnızca Haçlılara bahane vermiş ve seferin hedefini doğrudan Konstantinopolis haline getirmişti. 12 Nisan 1204 günü şehir işgal edilir edilmez, üç gün süren bir yağma başlamıştı. Bu sırada Avrupa'da ise müthiş bir sevinç hakimdi. Bu sevinç dalgası Konstantinopolis'ten tüm Avrupa'ya yayılan kutsal emanetler ve servetle daha da artmıştı. İşgalin ardından şehrin Doğu Romalı nüfusunun büyük bölümü göç etmişti. Sur içerisinde kalan yerliler çoğunlukla mülklerine zarar verilmeyeceği konusunda garanti aldıktan sonra Latinler ile anlaşma yoluna gitmiştir. Surların dışındakiler ise dönemin koşullarına bağlı olarak, tarafsız bir tavra bürünmüşlerdi.

İşgalden sonra Latin imparatorlarının ilk beklentisi, Roma ile Konstantinopolis'in bir dini birlik oluşturacağı yönündeydi. Latin imparatorlar, kendi tanrısal ve mutlak otoritelerini kurmayı denemişler ve Doğu Roma idari ve dini kurumlarını devam ettirmeye çalışmışlardı. İmparatorların bu tutumu, belirli ölçüde toplumsal bir karşılık da bulmuştu. Papalığın halkı Katolikleştirme çabası ise yalnızca daha çok kendi geleneklerine bağlanmalarına sebebiyet vermişti. Latin idaresi birtakım yenilikler getirse de özünde imparatorluk yok edilmemiş, bir süreliğine devralınmıştı. Şehirde kültür ve düşünce kısmen Latinleşmiş ve belli bir ölçüde gerilemiştir. Âlimlerin ağırlıklı olarak Nikaia'ya göçmesi, Konstantinopolis'in bilimsel ve kültürel araştırmalarının merkezi olma özelliğini elinden almıştı. Latin imparatorlar başşehirlerini renklendirip, süslemeye devam etseler de başşehrin gördüğü zarar telafi edilememiş, kiliselerin önemli bir kısmı hala şehirden ayrılmamış olan Doğu Romalı zenginlerin destekleriyle giderlerini karşılamak durumunda kalmıştı.

Konstantinopolis'teki Latin İmparatorluğu, Doğu Roma mirası üzerinde hâkimiyetini yerleştirmeye çalışırken, diğer taraftan Epiros, Trapezos ve Nikaia'da da Doğu Roma'nın mirasçısı olduğunu iddia eden hâkimler ortaya çıkmıştı. Trapezos İmparatorluğu'nun coğrafi koşulları, Epiros Despotluğu'nun sürekli hem Latinler hem de Nikaia tarafından tehdit edilmesi ve Latin İmparatorluğu'nun hızlıca yaşadığı toprak, insan ve maddi kayıpları nedeniyle, Doğu Roma'nın gerçek mirasçısı olarak Nikaia İmparatorluğu ön plana çıkmıştı. Nikaia İmparatorluğu, bölgede Doğu Roma gelenekleri içerisinde siyasi ve dini birlik oluşturmaya çabalamış, bir patrikliğin kurulmasını sağlamış ve imparatorlarını basileus ilan etmişti. Ayrıca uygulanan başarılı politikalar, Konstantinopolis'in geri alınmasının önünü açmıştı. Şehrin 25 Temmuz 1261 tarihindeki akılla, nispeten kolay bir şekilde Nikaia İmparatorluğu tarafından geri alınması, Doğu Roma'nın eski imajını geri kazanmasını sağlamıştı. Ancak Latin hâkimiyeti, başşehir ve Doğu Roma toplumu üzerinde oldukça derin izler bırakmıştır.

Şehrin geri alınışının ardından Doğu Roma İmparatorluğu, yalnızca eski prestijine dayanarak, Avrupalı devletler ile Ortodoks dünyasında eski konumunu elde etse de eski toprakları üzerinde çok sayıda devlet kurulmuştu. Konstantinopolis ise tüm bu olumsuzluklara rağmen Ortodoks Hıristiyanlığın ve Doğu Roma'nın merkezi olmaya

devam ediyordu. Ancak oldukça zayıflamış ve fakirleşmişti. Şehrin yeniden imar edilmesi, Nikaia’da biriktirilen kaynakların büyük bölümünü tüketmişti. Bozulan bürokrasi ve idari yönetim, imparatorluk ailesi ve onun sekreterlik kadrosuyla sınırlı kalmıştı. İtalyalıların denizlerdeki hakimiyeti nedeniyle Şehir, kendi kaynaklarıyla yetinmek durumunda kalıyordu. Şehrin geri alınması Batı Avrupa’da ise büyük yankı uyandırmıştı. Doğu Roma’nın Latinlere karşı yaşanan askeri sorunları, dini politikalarla çözme çabası, papalığın üstünlüğünü kabul etmeye ve kiliselerin birleşmesine kadar varan sonuçlar doğurmuştu. Ancak bu politikalar yalnızca toplumun daha da yabancı karşıtı olmasına sebebiyet vermişti. Birleşme karşıtı kaygılar ve hem dini hem de toplumsal konulara tepki olarak Şehir, kendi içine kapanıyordu. Dolayısıyla Latin işgali öncesi zenginliği, göz alıcı binaları, büyük nüfusu ve çok uluslu Şehir artık kendi içine kapanmış, yeterince onarılamamış ve zenginliğinin büyük bir bölümünü kaybetmiş vaziyette, imparatorluk iddialarının merkezi olmaya devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

- Abü'l Farac, Gregory, *Abü'l-Farac Tarihi C.1*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1987.
- Abü'l Farac, Gregory, *Abü'l-Farac Tarihi C.2*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1987.
- Adı Bilinmeyen Bir Süryani, *I. ve II. Haçlı Seferi Vakayinamesi*, Çev. Vedii İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul 2005.
- Aguilers, Raimundus, *Haçlılar Kudüs'te*, Çev. Süleyman Genç, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2019.
- Akropolites, Giorgios, *Vakayinâme*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- Anonim Haçlı Tarihi*, Ed. Engin Ayan, Selenge Yayınları, İstanbul 2013.
- Attaleiates, Michael, *The History*, Trans. Anthony Kaldellis and Dimitris Krallis, Harvard University Press, Cambridge/Mass 2012.
- Clari, Robert de, *Konstantinopolis'in Zaptı*, Çev. Bennur Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.
- Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio*, Trans. R. J. H. Jenkins, Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies Trustees for Harvard University, Washington D.C. 2016.
- Ebü'l-Fidâ Coğrafyası (Takvimu'l Buldan)*, Çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.
- Ernoul Kroniği*, Çev. Ahmet Deniz Altunbaş, Kronik Kitap, İstanbul, Mart 2019.
- Gregoras, Nikephoros, *Rhomäische Geschichte, Erster Teil (Kapitel I-VII)*, Trans. J. Louis van Dielen, Anton Hiersemann, Stuttgart 1973.
- Gunther of Pairis, *Hystoria Constantinopolitana The Capture of Constantinople*, Trans. Alfred J. Andrea, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1997.
- Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2001.
- Khoniates, Niketas, Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, Çev. Fikret İşıltan, TTK Basımevi, Ankara 1995
- Komnena, Anna, *Alexiad: Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexias Komnenos Dönemi'nin Tarihi*, Çev. Bilge Umar, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1996.

- Mikhail Psellos'un Khronographia'sı*, Çev. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.
- Munkız, Usame İbn, *İbn Munkız Haçlılara Karşı (Kitabü'l İtibâr)*, Çev. Selahaddin Hacıoğlu, Bordo Siyah Klasik Yayınlar, İstanbul 2006.
- Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206)*, Çev. Işın Demirkent, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Odo, Deuili, *II. Haçlı Seferi*, Çev. Caner Togaç, Kronik Kitap, İstanbul 2021.
- Özcan, Altay Tayfun, "Novgorod I. Kroniğinde İstanbul'un Latinlerce İşgali ile İlgili Kayıtlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIV, S.1, Temmuz 2009.
- Procopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, Çev. Orhan Duru, TİB Kültür Yayınları, İstanbul 2001.
- Shawcross, C. Teresa M., *The Chronicle of Morea: Historiography in Crusader Greece*, Oxford University Press, Oxford-NY 2009.
- Skylitzes, John, *A Synopsis of Byzantine History 811-1057*, Trans. John Wortley, Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- The Chronicle of Theophanes Confessor: Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*, Trans. C. Mango and R. Scott, Clarendon Press, Oxford 1997.
- The Itinerary of Benjamin of Tudela*, Ed. Marcus Nathan Adler, Oxford University Press, Oxford 1907.
- The Taktika of Leon VI*, Trans. George Dennis, International Commission for the Edition of Sources of Byzantine History, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2010.
- Theophilus of Edessa's Chronicle and the Circulation of Historical Knowledge in Late Antiquity and Early Islam*, Trans. Robert G. Hoyland, Liverpool University Press, Liverpool 2011.
- Villehardoin, Geoffroi de ve Vallenciennes, Henri de, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, Çev. Ali Berktaş, TİB Kültür Yayınları, İstanbul 2019.
- Zonaras, Ioannes, *Tarihlerin Özeti*, Çev. Bilge Umar, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2008.

Araştırma Eserler

- Akalın, Kutlu, “Bir Dünya Şehri Olarak Konstantinopolis”, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.1, ss.222-233, İstanbul 2015.
- Altunay, Erhan ve Eracun, Selçuk, *İstanbul'un Latin Çağı*, Destek Yayınları, İstanbul 2020.
- Andrea, Alfred J., *Contemporary Sources for the Fourth Crusade*, Brill, Leiden-Boston 2008.
- Angelov, Dimiter, *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium 1204-1330*, Cambridge University Press, Cambridge 2007.
- Angold, Michael, “Greeks and Latins After 1204: The Perspective of Exile”, *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean After 1204*, Ed. B. Arbel & B. Hamilton & D. Jacoby, Routledge, ss.63-86, London & NY 1989.
- Arrignon, Jean-Pierre ve A. Ducellier ve N. Fejic, “Güney Slavları ve Ruslar: Gerçeklikten Hayale”, *Konstantinopolis 1054-1261*, Der. Ducellier A. ve Balard M., ss.137-152, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Asimov, Isaac, *Constantinople: The Forgotten Empire*, Houghton Mifflin Company., Boston 1970.
- Avcı, Casim, “Arap-İslam Kaynaklarında İstanbul”, *İstanbul Üniversitesi 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. yüzyıl)*. Ed. Sümer Atasoy, ss. 99-111, İstanbul 2004.
- Avcı, Casim, “Bizans İstanbul’unda Müslümanlar”, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.5, ss.196-198, İstanbul 2015.
- Ayönü, Yusuf, “IV.Haçlı Seferi’nin Ardından Batı Anadolu’da Mücadele Eden İki Rakip: İstanbul Latin Krallığı ve İznik İmparatorluğu”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, S.1, ss.9-25, Temmuz 2015.
- Balard, Michel, “Ele Geçirilecek Bir Pazar: Batı İstilasını”, *Konstantinopolis 1054-1261*, Der. Ducellier A. ve Balard M., ss.181-198, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Barker, Ernest, *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü*, Çev. Mete Tunçay, İmge Yayınları, Ankara, 1995.
- Bartusis, Mark C., *The Late Byzantine Army: Arms and Society 1204-1453*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1992.
- Bayet, Charles, *Byzantine Art*, Parkstone Press International, New York 2009.
- Benevolo, Leonardo, *Avrupa Tarihinde Kentler*, Çev. Nur Nirven, Afa Yayınları, İstanbul 1995.

- Bloch, Marc, *Feodal Toplum*, Çev. Melek Fırat, Işık Yayınları, İstanbul 2014.
- Cahen, Claude, *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı*, Çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018.
- Cameron, Averil, *Bizanslılar*, Çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.
- Cheyne, Jean-Claude, *Bizans Tarihi*, Çev. İsmail Yergüz, Dost Kitapevi, Ankara 2008.
- Cheyne, Jean-Claude, “Ordu ve Donanma”, *Bizans Dünyası Bizans İmparatorluğu (641-1204)*, Haz. Jean-Claude Cheyne, Çev. Aslı Bilge, ss.155-176, Ayrıntı Yay., İstanbul 2018.
- Crow, James, “Bizans Konstantinopolis’inin Su Tedarik Sistemi”, Çev. A. Aydoğan ve T. Kaçar, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.6, ss.44-55, İstanbul 2015.
- Çetinkaya, Haluk, “İstanbul’un Bizans Dönemi Mimarisi”, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.8, ss.24-56, İstanbul 2015.
- Çoban, Bekir Zakir, “Doğu Kiliseleri ve Monofizitizm”, *Milel ve Nihal*, C.10, S.2, ss.13-27, İstanbul 2013.
- Daş, Mustafa, “Bizans Başkenti İstanbul’unda Eğlence Hayatı”, *Tarihin İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, Haz. Davut Hut, Zekeriya Kurşun, Ahmet Kavas, ss.147-155, İstanbul 2011.
- Daş, Mustafa, “Bizans İstanbul’unda Siyasi Gelişmeler”, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.2, ss.30-42, İstanbul 2015.
- Davies, Norman, *Avrupa Tarihi*, Çev. Burcu Çığman, Elif Topçugil, Kudret Emiroğlu, Suat Kaya, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.
- Demirkent, Işın, “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, *Tarih Dergisi*, S.35, ss.65-78, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1994.
- Demirkent, Işın, “Haçlılar”, *DİA*, C.14, ss.525-546, 1996.
- Demirkent, Işın, *Haçlı Seferleri*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Demirkent, Işın, “1082- 1302 Yılları Arasında Bizans İmparatorluğu-Batı İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Yazıları*, ss. 97-119, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005.
- Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğunun Tarihi C.2*, Çev. A. Göke Bozkurt, İlgı Yayınları, İstanbul 2006.
- Duby, Georges, *Ortaçağ İnsanları ve Kültürü*, Çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara 1995.

- Ducellier, Alain, “Bir Başkent’in Yükseliş ve Gerileyişi”, *Konstantinopolis 1054-1261*, Haz. Ducellier A. ve Balard M., İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Ducellier, Alain, “Kültür Muhafazası mı? Kültür Potası mı?”, *İstanbul 1054-1261*, Haz. Ducellier A. ve Balard M., İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Durmaz, Sayime, “Haçlılar ve Doğu Hıristiyanlığı-XI-XIII. Yüzyıllar”, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004.
- Dvornik, Francis, *Konsiller Tarihi İznik’ten II. Vatikan’a*, Çev. Mehmet Aydın, TTK Basımevi, Ankara 1990.
- Elam, Nilgün, “Konstantinopolis Halk Eğlenceleri”, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.4, ss.278-291, İstanbul 2015.
- Elam, Nilgün, “Konstantinopolis’te Dini Bayramlar”, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.5, ss.76-81, İstanbul 2015.
- Epstein, Steven A., *Geç Dönem Ortaçağ Avrupası*, Çev. Serap Işık, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.
- Erkoçoğlu, Fatih, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları*, Çizgi Kitapevi, İstanbul 2018.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet, “Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XLI, S. 1, ss.309-325, Ankara 2000.
- Eyice, Semavi, “Ayasofya”, *DİA*, C.4, ss. 204-210, 1991.
- Eyice, Semavi, “Bizans İmparatorluğunun Çöküşünün Başlangıcı”, *DİVÂN İlmî Araştırmalar*, C.9, S.16, ss.183-208, İstanbul 2004.
- Eyice, Semavi, *Yabancıların Gözüyle Bizans İstanbul’u*, Yeditepe Kitapevi, İstanbul 2021.
- Fiessel, Denis, “İmparator ve İmparatorluk Yönetimi”, *Bizans Dünyası: Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*, Haz. Cecile Morrison, Çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yay., İstanbul 2019.
- Foss, C., & Cutler, A., “Embolos”, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol.I, Oxford University Press, NY & Oxford 1991, s.689.
- Geanakoplos, Deno J., “Bizans İmparatorluğu’nda Kilise ve Devlet: Sezaropapizm Sorununu Yeniden Düşünmek”, Çev. Mustafa Alican, *Tarih Okulu*, S. IX, ss. 169-198., Ocak-Nisan 2011.
- Gregory, Timothy E., “Ekthesis”, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol.I, Oxford University Press, NY & Oxford 1991, s.683.
- Gregory, Timothy E., “Henotikon”, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol.III, Oxford University Press, NY & Oxford 1991, s.913.

- Gregory, Timothy E., *Bizans Tarihi*, Çev. Esra Ermert, YKY Yayınları, İstanbul 2020.
- Guryeviç, Aron, *Ortaçağ Avrupası'nda Birey*, Çev. İlknur İgan, Zeynep Ülgen, Afa Yayıncılık, İstanbul 1995.
- Gül, Muammer, *Ortaçağ Avrupa Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2016
- Haldon, John, *Bizans Tarih Atlası*, Çev. Ali Özdamar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.
- Harris, Jonathan, *Constantinople: Capital of Byzantium*, Continuum, London & New York, 2007
- Harris, Jonathan, *Konstantinopolis: Bizans'ın Başkenti*, Çev. Tevabil Alkoç, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul 2020.
- Heaton, Herbert, *Avrupa İktisat Tarihi*, Çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara 1995.
- Herrin, Judith, *Bizans: Bir Ortaçağ İmparatorluğu'nun Şaşırtıcı Yaşamı*, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 2020
- Hillenbrand, Carole, *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri*, Çev. Nurettin Elhüseyni, Alfa Yayınları, İstanbul 2015.
- Jacoby, David, "From Byzantium to Latin Romania: Continuity and Change", *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean After 1204*, Ed. B. Arbel & B. Hamilton & D. Jacoby, Routledge, ss.1-44, London & NY 1989.
- Jacoby, David, "The Urban Evolution of Latin Constantinople" (1204-1261), *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life*, Ed. Nevra Necipoglu, ss.277-298, Brill, Leiden 2001.
- Jacoby, David, "Yahudiler: Himaye, Bölünmeler, Ayrımcılık", *Konstantinopolis 1054-1261*, Der. Ducellier A. ve Balard M., ss.169-180, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Jestice, Phyllis G., "Constantinople 1203-1204", *Battles of the Medieval World, 1000-1500: From Hastings to Constantinople*, Ed. K. DeVries, M. J. Dougherty, I. Dickie, P. G. Jestice, C. Jörgensen, Amber Books, London 2006.
- Kaldellis, Anthony, *Bizans: Roma Diyarında Etnisite ve İmparatorluk*, Çev. Deniz Türker, Karakarga Yayınları, İstanbul 2019.
- Kaleli, Emrullah, *Haçlı Seferleri Zamanında Bizans İmparatorluğu ve Batılılar (1096-1204)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.
- Kazhdan, Alexander P. & Bartusis, Mark C, "Mitaton", *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol.II, Oxford University Press, NY & Oxford 1991, s.1385.

- Kazhdan, Alexander P. & Browning Robert, "Teacher", *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol.III, Oxford University Press, NY & Oxford 1991, s.2019.
- Keçiş, Murat, "Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Çevreyle Olan İlişkileri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.28, S.46, ss.144-156, Ankara 2009.
- Keçiş, Murat, "Bizans Döneminde İstanbul'un Kent Yönetimi", *Büyük İstanbul Tarihi*, C.3, s.18-22, İstanbul 2015.
- Keçiş, Murat, "İznik İmparatorluğu Dönemi'nde 1235-1236 Yılı Konstantinopolis Kuşatması", *Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, Ed. Murat Arslan ve Turhan Kaçar, ss.349-368, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2017.
- Kılıç, Arslan, "Nikiforos Grigoras'ın Romaiki Istoría Adlı Eserinin I.-VI. Bölümlerinin Çevirisi ve Değerlendirilmesi", İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2019.
- Koç, Yunus, "Bizans Döneminde İstanbul Nüfusu", *Büyük İstanbul Tarihi*, C.3, ss.458-467, İstanbul 2015.
- Kuban, Doğan, *İstanbul, Bir Kent Tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*, Çev. Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Küçükspahioğlu, Birsal, "Haçlı Seferleri'nin Başından 1204'e kadar Batılıların Bizans'ı Zapt Etme Planları", *Around the Fourth Crusade Before and After Sempozyumu*, ss.47-55, Boğaziçi Üniversitesi, 25-29 Ağustos, İstanbul 2004.
- Küçükspahioğlu, Birsal, "Dördüncü Haçlı Seferi ve İstanbul'un Ele Geçirilmesi", *Byzantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, Ed. Murat Arslan ve Turhan Kaçar, ss.335-349, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2017.
- Le Goff, Jacques, *Ortaçağ Batı Uygarlığı*, Çev. Hanife Güven ve Uğur Güven, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2019.
- Lemerle, Paul, *Bizans Tarihi*, Çev. Galip Üstün, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.
- Maalouf, Amin, *Arapların Gözüyle Haçlı Seferleri*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Telos Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Magdalino, Paul, "Between Romaniae: Thessaly and Epirus in the Later Middle Ages", *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean After 1204*, Ed. B. Arbel & B. Hamilton & D. Jacoby, Routledge, ss.87-110, London & NY 1989
- Magdalino, Paul, *Ortaçağ'da İstanbul Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında İstanbul'un Kentsel Gelişimi*, Çev. Barış Cezar, KÜY, İstanbul 2017.

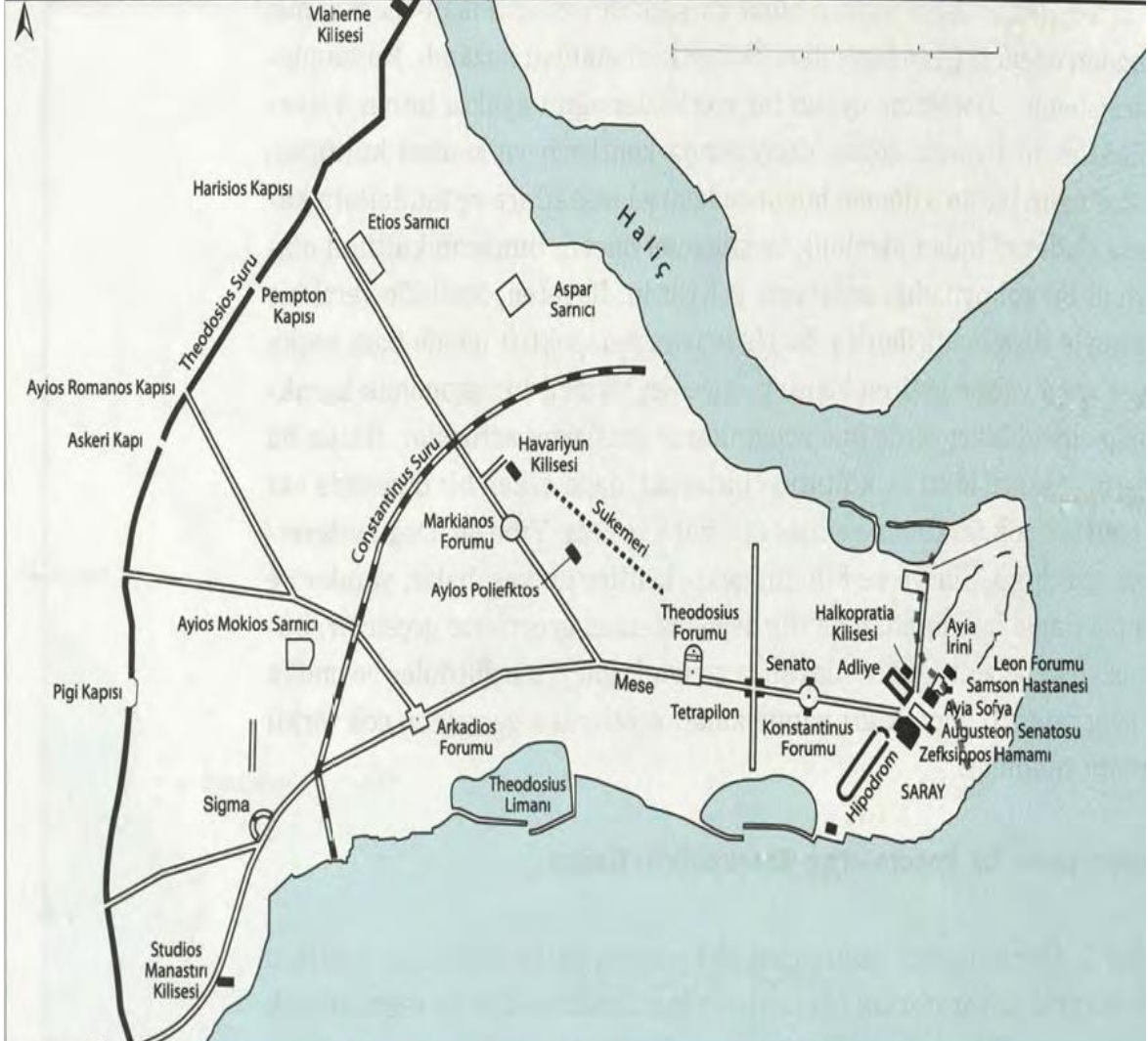
- Maksimovic, Ljubomir, “Serbia's View of the Byzantine World (1204-1261)”, *Identities and Allegiances in the Eastern Mediterranean After 1204*, Ed. J. Herrin & G. Saint-Guillain, ss.121-132, Ashgate, Farnham 2011.
- Mango, Cyril, *Bizans Mimarisi*, Çev. Mine Kadiroğlu, Özel Basım 2006.
- Mango, Cyril, *Bizans-Yeni Roma İmparatorluğu*, Çev. Gül Çağalı Güven, YKY, İstanbul 2020.
- Markopoulos, Athanasios, “Bizans İmparatorluğu Döneminde Konstantinopolis’te Eğitim”, Çev. Ahmet Aydoğan, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.9, ss.24-32, İstanbul 2015.
- Meyendorff, John, “Filioque”, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol.II, Oxford University Press, NY & Oxford 1991, s.785-786.
- Mohammed, Tahar Mansouri, “Büyük Rakibin Bakışı: Müslümanların Gözünden İstanbul”, *İstanbul 1054-1261*, Der. Ducellier A. ve Balard M., ss.153-167, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Morrisson Cecile, “Thirteenth-century Byzantine `Metallic' Identities”, *Identities and Allegiances in the Eastern Mediterranean After 1204*, Ed. J. Herrin & G. Saint-Guillain, ss. 133-166, Ashgate, Farnham 2011.
- Morrisson Cecile, *Bizans Dünyası: Doğu Roma İmparatorluğu 330-641*, Çev. Aslı Bilge, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2014.
- Nicol, Donald M., *The Despotate of Epiros*, Blackwell, Oxford 1957.
- Nicol, Donald M., *Bizans ve Venedik: Diplomatik ve Kültürel İlişkiler Üzerine Bir Araştırma*, Çev. Gül Çağalı Güven, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2000.
- Nicolle, David, *Dördüncü Haçlı Seferi 1202-1204*, Çev. Gürkan Engin. TİB Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- Nomiku, H.A., *Haçlı Seferleri*, Çev. Kriton Dinçmen, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.
- Norwich, John Julius, *Bizans II: Yükseliş Dönemi (MS 803-1081)*, Çev. Selen Hırçın Riegel, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013.
- Norwich, John Julius, *Bizans Gerileme ve Çöküş Dönemi (MS 1082-1453)*, Çev. Selen Hırçın Riegel. Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2013.
- Oikonomides, “Uçsuz Bucaksız Bir Atölye: Zanaatkarlar ve Tüccarlar”, *Konstantinopolis 1054-1261*, Der. Ducellier A. ve Balard M., İletişim Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Ostrogorsky, Georg, “Bizans İmparatoru ve Hiyerarşik Dünya Düzeni”, *Cogito: Bizans*, S.17, ss.51-67, İstanbul 1999.

- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara 2011.
- Öztürk, Bülent, “Roma-Bizans Döneminde İstanbul’daki Toplumsal Katmanlar”, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.4, s.24-39, İstanbul 2015.
- Patedakis, Manolis S., “Athanasios’ I Patriarch of Constantinople Anti-Latin Views and Related Theological Writings”, *Byzantine Theologians: the Systematization of Their Own Doctrine and Their Perception of Foreign Doctrines*, Ed. A. Rigo ve P. Ermilov, ss.125-142, Università degli Studi di Roma "Tor Vergata", Roma 2009.
- Phillips, Jonathan, *The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople*, Pimlico, London 2005.
- Pirenne, Henri, *Ortaçağ Kentleri Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, Çev. Şadan Karadeniz, İletişim yayımları, İstanbul 2011.
- Puech, Vincent, “The Aristocracy and the Empire of Nicaea”, *Identities and Allegiances in the Eastern Mediterranean After 1204*, Ed. J. Herrin & G. Saint-Guillain, ss.69-80, Ashgate, Farnham 2011
- Rice, Tamara Talbot, *Bizans’ta Günlük Yaşam*, Çev. Bilgi Altınok, Göçebe Yayınları, İstanbul 1998.
- Richard Jean, “The Establishment of the Latin Church in the Empire of Constantinople (1204-1227)”, *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean After 1204*, Ed. B. Arbel & B. Hamilton & D. Jacoby, Routledge, ss.45-62, London & NY 1989.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.I, Çev. Fikret Işıltan, TTK Basımevi, Ankara 1986.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.II, TTK Basımevi, Ankara 1987.
- Runciman, Steven, *Haçlı Seferleri Tarihi*, C.III, TTK Basımevi, Ankara 1987.
- Sarıçam, İbrahim, “Arapların İstanbul Kuşatmaları”, *550. Yılında Fetih ve İstanbul*, S.12, TTK Yayınları, Ankara 2007.
- Seidler, G.L., *Bizans Siyasal Düşüncesi*, Çev. Mete Tuncay, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980.
- Setton, Kenneth M., *The Papacy and the Levant (1204–1571) Vol.I: The Thirteenth and Fourteenth Centuries*, The American Philosophical Society, Philadelphia 1976.
- Sinanoglu, Mustafa, “İznik Konsili”, *DİA*, C.23, ss.549-552, İstanbul 2001.
- Şahin, Seyhun, “Ortaçağ Avrupası’nda Din Siyaset İlişkisine Dair Bir Değerlendirme”, *Ortaçağ’da Din ve Devlet*, Ed. Ayşe Atıcı Arayancan, Yeditepe Yayımevi, İstanbul 2018.

- Taşkın, Ali, *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, Sentez Yayıncılık, Bursa 2018.
- T. Editors of Encyclopaedia, “Podesta”, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/podesta> (12.01.2022).
- Toth, Ida & Rhoby, Andreas, “Materials for the Study of Late Antique and Medieval Greek and Latin Inscriptions in Istanbul”, *The Summer Programme in Byzantine Epigraphy The Koç University’s Research Center for Anatolian Civilizations*, İstanbul 3-9 September, Oxford and Vienna 2020.
- Trich, Filip Van, *The Latin Renovatio of Byzantium: The Empire of Constantinople (1204–1228)*, Trans. Peter Longbottom, Brill, Leiden-Boston, 2011.
- Trich, Filip Van, “Konstantinopolis’te Latin İdaresi”, Çev. A. Aydoğan ve T. Kaçar, *Büyük İstanbul Tarihi*, C.2, ss.58-65, İstanbul 2015.
- Usta, Aydın, *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri: Müslüman-Haçlı Siyasî İttifakları*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.
- Usta, Aydın, *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015.
- Vryonis, Speros, “Bir Dünya Uygarlığı: Bizans”, *Cogito: Bizans*, İstanbul 1999.
- Yıldız, Hakkı Dursun, “Bizans Tarihi”, *Anadolu Uygarlıkları-Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*, C.3, ss.487-565, Görsel Yayınları, İstanbul 2000.

EKLER

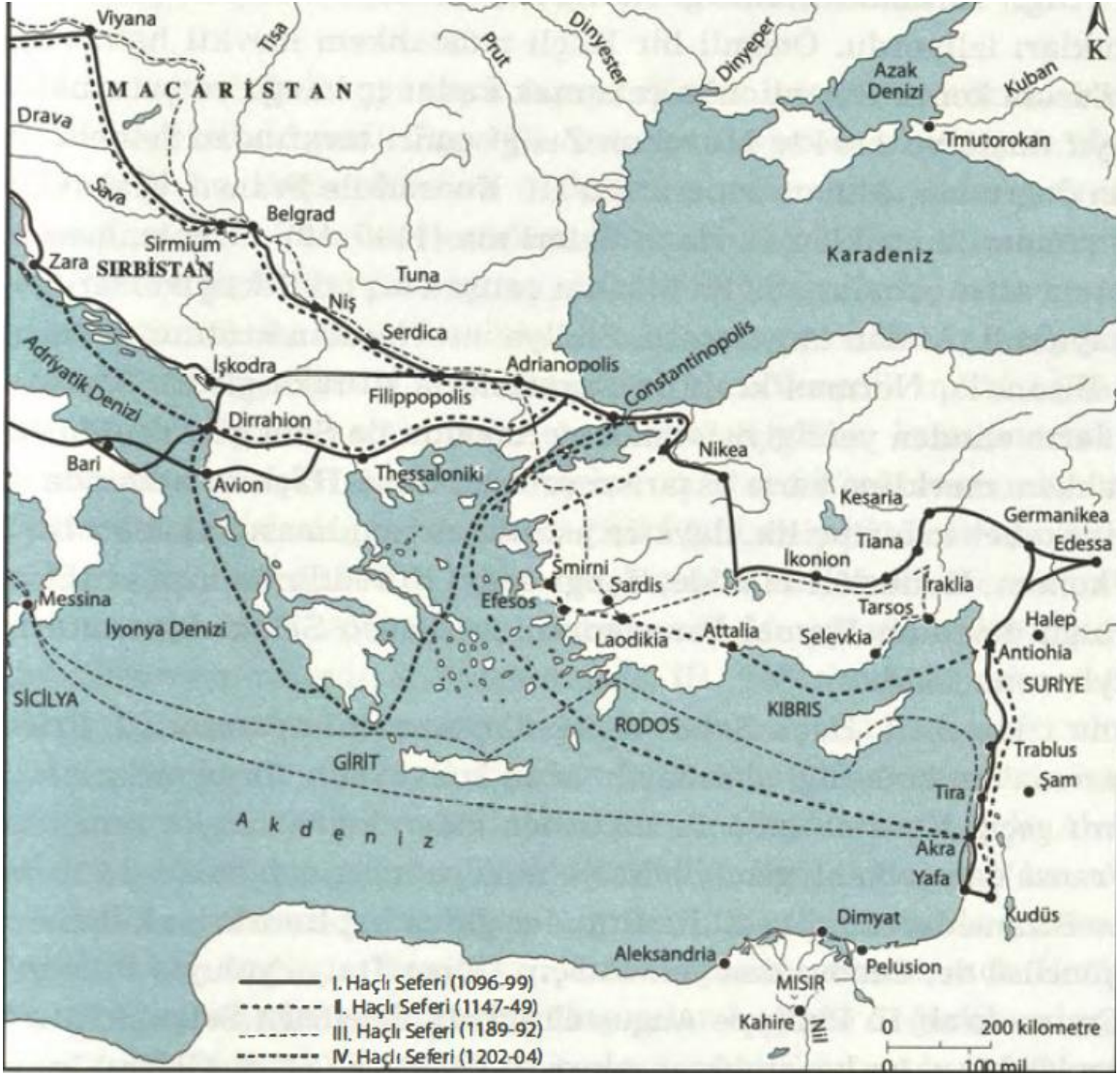
Ek 1: Haritalar

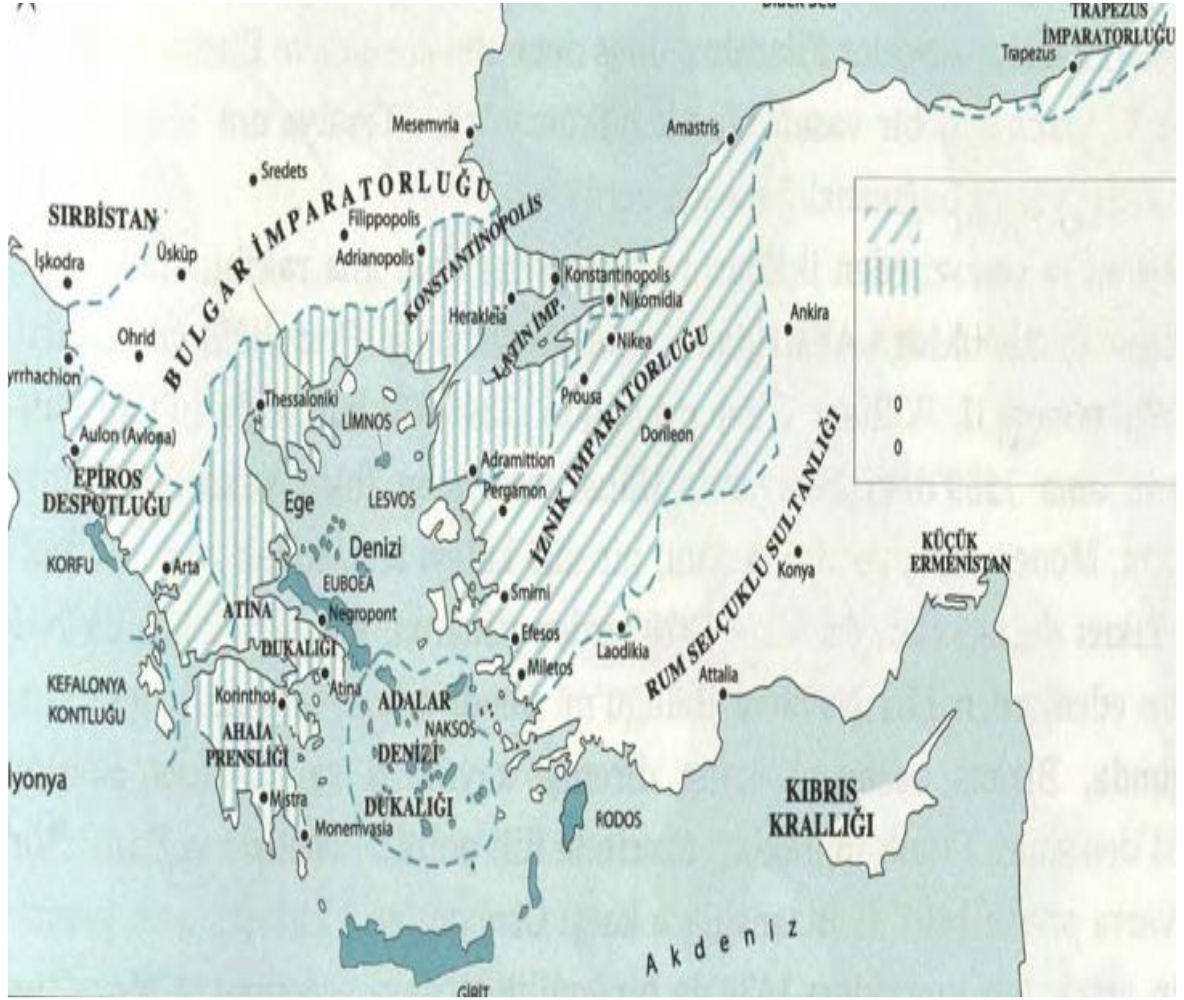
Harita 1: Konstantinopolis'e genel bakış (Haldon)

Harita 3: 1000-1204 yıllarında Doğu Roma'nın içinde bulunduğu koşullar (Haldon)

Harita 4: İlk dört Haçlı Seferi ve rotaları (Haldon)

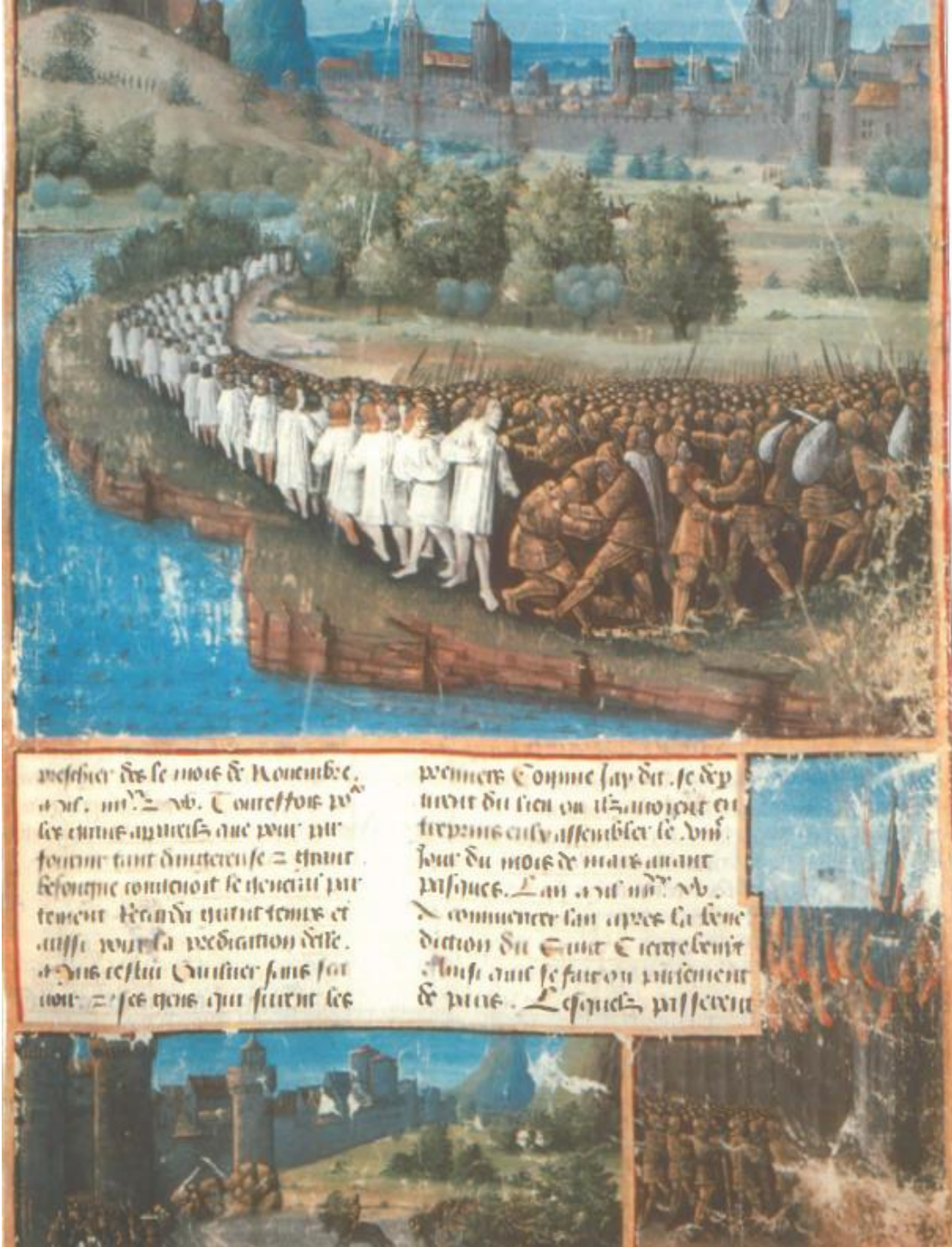
Harita 5: Latin İmparatorluğu ve Doğu Roma'nın ardılları (Haldon)

Resim 2: Bazı imparatorlara ait sikkeler. Sol üst; II. Iustinianos, sol alt; IV. Leon, orta üst; III. Leon, orta alt; VI. Konstantinos, sağ; VII. Konstantinos (Yıldız)

Resim 3: Papa II. Urbanus'un Clermont'a gidiş ve sefer hakkında konuşması
(Demirkent, 1997)

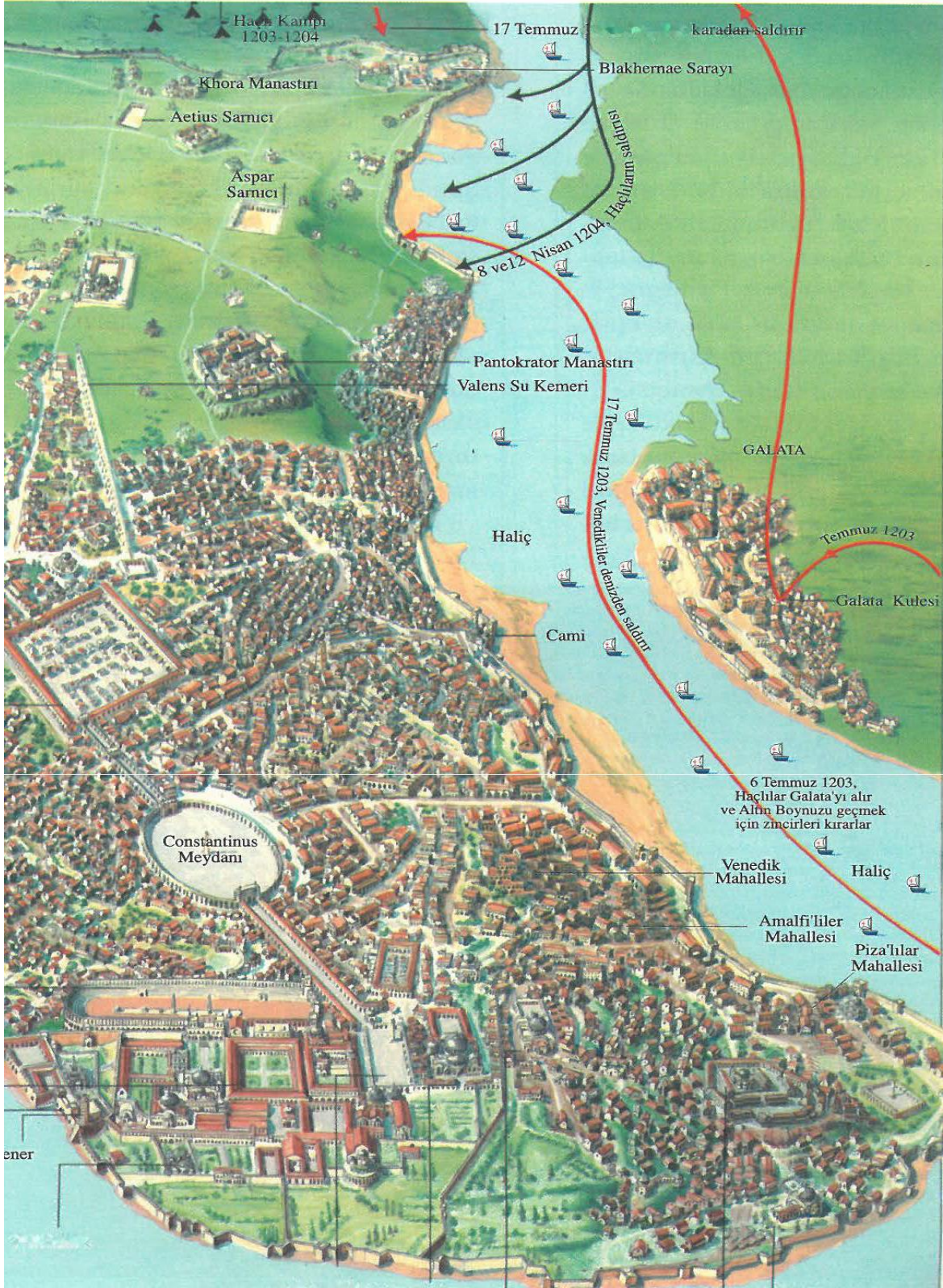
Resim 4: Haçlıların Singidunum önünde Doğu Roma birlikleriyle çatışması; Haçlıların Nysos şehrine saldırımları ve bir kiliseyi ateşe vermeleri (Demirkent, 1997)

Resim 5: Kont Raymond ve Piskopos Adhemar'ın düştüğü pususu; kont Raymond'un yemini; Haçlı ordularının Anadolu yakasına geçişi (Demirkent, 1997)

Resim 6: 1203 yılında Konstantinopolis'in ele geçirilmesine dair bir tasvir (Jestice)

Resim 7: IV. Haçlı Seferi sırasında Haçlıların Konstantinopolis'e saldırıları
(Demirkent, 1997)

Resim 8: Domenico R. Tintoretto, Konstantinopolis'in Fethi, 1598-1605 (Jestice)

Resim 9: E. Delacroix, Haçlıların Konstantinopolis'e Girişi, 1840 (Eyice, 2004)

Resim 10: İşgalin ardından kaçırılan dört at heykeli

(<https://archi101.com/yapilar/san-marco-bazilikasi/> (17.11.2021))

Resim 11: Latin İmparatorluğu dönemine ait sikkeler (Trich, 2015)

Resim 12: Nikaia imparatoru I. Theodoros Laskaris'in bastırđığı electrum trachy
(Morrisson, 2011)

Resim 13: Epiros despotu Theodoros Komnenos Dukas'ın bastırđı tetarteron
(Morrison, 2011)

Resim 14: Latin İmparatoru I. Baudouin'e ait bir mühür (Morrison, 2011)

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Metin Yılmaz	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Karabük Üniversitesi
Fakülte	Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Sanat Tarihi
Makale ve Bildiriler	
1. Yılmaz, Metin, “Kuruluşundan Latin İşgaline Dek (330-1204) Konstantinopolis’teki Yabancı Topluluklar”, <i>Kültür Araştırmaları Dergisi</i> , S.11, ss.248-271, 2021.	